

MONOGRÀFIC

ASSOCIACIÓ INTERNACIONAL
DE CIUTATS EDUCADORES • Nº8

Ciutat,
cures i
educació

Associació Internacional de Ciutats Educadores (AICE)

C/ Avinyó 15, 4ª planta E-08002 Barcelona
www.edcities.org

COORDINACIÓ:
Yayo Herrero
Marina Canals i
Mª Àngeles Cabeza,
Secretariat de l'AICE

TRADUCCIONS:
Jordi Torra

REVISIÓ D'ESTIL I CORRECCIONS:
Iris Aviñoa Ordóñez,
Secretariat de l'AICE
textosBCN

© DE L'EDICIÓ:
AICE

© DE LES ENTREVISTES I ELS ARTICLES:
Les autores i els autors

© DE LES FOTOGRAFIES:
Especificat a cada imatge

FOTOGRAFIA DE PORTADA:
©123rf.com/lumineimages

MAQUETACIÓ:
Voilà [il·lustració i disseny gràfic]

DATA DE PUBLICACIÓ:
Maig de 2023

ISSN:
2013 – 6994

Reconeixement - NoComercial - SenseDerivats

Ciutat, cures i educació

ASSOCIACIÓ
INTERNACIONAL DE
**Ciutats
Educadores**

ÍNDEX

07 EDITORIAL

Yayo Herrero

10 ARTICLES

10 Cures i sostenibilitat de la vida en temps d'urgència
Amaia Pérez Orozco

18 Ciutats inclusives: disseny i planificació dels espais públics amb perspectiva de gènere
Eva Kail

30 La ciutat educadora contribueix decisivament a millorar la salut urbana en l'era de les ciutats que cuiden
Francisco Obando

40 ENTREVISTES

40 Verónica Gago
Docent, editora i militant feminista

50 Giusi Nicolini
Exalcaldessa de Lampedusa i Linosa

60 Gaëlle Rougier
Regidora d'Educació de Rennes

70 Ada Colau
Alcaldessa de Barcelona

80 EXPERIENCIAS

80 Andong
Centres d'Aprenentatge Felç

86 Vila Nova de Famalicão
'EnvolvAr-te' – Circ per a Tothom

90 Barcelona
Refugis Climàtics a les Escoles

94 Horizonte
Brodant Resistència

98 Loures
Rius amb Vida

EDITORIAL

Yayo Herrero, antropòloga, educadora social, professora i activista ecofeminista.

Els éssers humans travessem una cruïlla històrica marcada per la crisi ecològica i l'augment de les desigualtats i de la vulnerabilitat en matèria de drets econòmics, polítics i socials, tant individuals com col·lectius. Vivim una època marcada per la incertesa i la consciència, cada vegada més gran, de les tensions i fractures de diversa índole que amenacen directament la supervivència digna de molts éssers humans i no humans.

Les ciutats estan profundament afectades per aquesta crisi multidimensional. Les onades de fred o calor, la dependència alimentària i energètica, la dificultat en l'accés a l'habitatge, la contaminació, l'individualisme, la desprotecció o l'abandó afecten sectors creixents de població. En aquest context, s'accentua un sentiment d'inseguretat en la ciutadania de la majoria de països i creix el sorgiment d'expressions polítiques identitàries i excloents que dificulten els diàlegs i la cerca de consensos que permetin pensar junts i juntes formes alternatives de viure en comú. En aquest estat de coses, les ciutats necessiten grans transformacions perquè s'hi pugui viure amb dignitat, justícia i alegria.

Les Ciutats Educadores han fet explícit, a través de la seva Carta, un compromís permanent amb els processos que condueixen a la construcció de comunitat i d'una ciutadania autònoma i solidària, capaç de conviure en la diferència i afrontar pacíficament els seus conflictes. Una ciutadania conscient dels reptes actuals, i amb coneixements i capacitats que els permeten fer-se corresponsables de la solució d'aquests reptes.

Entre les múltiples qüestions que cal abordar, una de fonamental té a veure amb el reconeixement de la vulnerabilitat de cada vida humana i, en conseqüència, la impossibilitat de viure de manera digna sense que les necessitats que té cada persona siguin prou cobertes, és a dir, sense que no es tingui cura de les vides.

La vida humana no es manté sola, cal mantenir-la intencionalment. Tots els éssers humans tenen necessitats quotidianes que han de ser cobertes per poder continuar vius: aliments, aigua, energia, habitatge, cures, relacions... Al llarg de la història, els qui majoritàriament s'han ocupat de la reproducció quotidiana i generacional de la vida han estat –i són– dones. En efecte, arreu del món, la divisió sexual del treball, pròpia de les societats patriarcals, relega majoritàriament la reproducció quotidiana i generacional de la vida a l'àmbit domèstic.

Les anàlisis sobre la feminització de la pobresa revelen les desigualtats des de la perspectiva de gènere i posen de manifest que són les dones les qui assumeixen, no sols les feines més desprotegides i precàries, sinó també una responsabilitat desproporcionada pel que fa a les feines de cures no remunerades, fet que planteja dificultats en l'esfera laboral i estableix enormes pressions en aquelles que han de mantenir les condicions de vida del nucli familiar, en societats cada vegada més precaritzades. La fragilitat de l'Estat social i la feminització de la responsabilitat de la cura en les societats urbanes es concatenen, fet que genera una crisi de cures que produeix noves desigualtats pel que fa a la quantitat i qualitat de les cures que reben els sectors de població que no les poden pagar en el mercat.

Paradoxalment, les feines lligades a l'atenció i cures són extremament precàries i estan desprotegides. Aquestes feines es fan de manera oculta a les cases i d'una manera més visible a residències, escoles bressol, hospitals o altres dispositius i serveis socials, on moltes vegades estan mal pagades i mal valorades, encara que, tal com va mostrar la pandèmia del coronavirus, siguin feines essencials i no es puguin deixar de fer.

Aquest monogràfic pretén il·luminar totes aquestes qüestions, sovint ocultes. Es tracta d'analitzar i mostrar

la complexitat del concepte, de vegades nebulós, d'altres mitificat i molt sovint simplificat, de la cura de la vida. S'intenta, també, donar a conèixer experiències i pràctiques replicables que fan de la cura de la vida, la comunitat i el territori el seu objectiu central.

El monogràfic es divideix en tres parts. En la primera hi ha tres articles de fons que aborden, des de diferents perspectives, la problemàtica de la cura de la vida. **Amaia Pérez Orozco**, economista, comença pels fonaments. De què parlem quan parlem de cures? Quines característiques té la vida que cal mantenir? Insisteix en la naturalesa vulnerable i ecodependent de la vida humana. Alerta sobre l'ús i abús de la idea de la cura i de la possibilitat d'implantació d'una ètica reaccionària de la cura que naturalitza l'explotació de dones i desresponsabilitza altres persones –majoritàriament homes– i les institucions. Pérez Orozco classifica la naturalesa de les cures i acaba fent una proposta que podria situar la cura de la vida en el seu conjunt en el centre de la política pública.

Eva Kail, urbanista, ofereix una anàlisi de la ciutat des d'una perspectiva de gènere. L'urbanisme i la mobilitat s'han autodefinit com a disciplines neutres en matèria de gènere. Kail mostra que aquesta premissa és errònia i que la narració masculina del fet urbà ha generat segregació espacial i temporal, com també percepcions sobre la vida urbana que han derivat en una segregació de l'urbs. Mentre el carrer i l'espai públic s'associaven a la feina, als cotxes

“Aquest monogràfic pretén analitzar i mostrar la complexitat del concepte de la cura de la vida”

i a allò masculí, la llar i la vida familiar han quedat vinculats a allò femení. Les dones han estat allunyades de carrers iavingudes i s'ha acabat generant una percepció d'inseguretat que provoca por i incomoditat a l'hora d'habitar l'espai públic i el carrer.

Finalment, **Francisco Obando**, especialista en planejament urbà i en salut internacional i medicina tropical, aborda la qüestió des del prisma de la salut pública a la ciutat educadora. En el seu el text defensa i ofereix exemples de la importància dels espais verds a les ciutats, analitza la forma com la informació de què disposen els governs locals es pot posar al servei de la salut pública, i com les pràctiques de governança i el coneixement dels agents que actuen en el territori poden ser determinants en qüestions de salut.

La segona part del monogràfic conté quatre entrevistes. En la primera, **Verónica Gago**, professora de la Facultat de Ciències Socials de Buenos Aires (Argentina) i feminista, introdueix el moviment “Ni Una Menos” i aprofundeix sobre la percepció i incidència d'aquest moviment en les ciutats. Respon a qüestions centrals sobre la por, el moviment social i la pretensió del moviment de “fer dels carrers casa nostra”.

Giusi Nicolini, exalcaldessa de Lampedusa i Linosa (Itàlia), respon a les necessitats derivades de les migracions i l'acolliment de les persones que legítimament emprenen un projecte migratori o de

les que directament són expulsades dels llocs d'origen a causa de les guerres, el canvi climàtic o l'extractivisme.

Gaëlle Rougier, regidora d'Educació de Rennes (França), en la seva entrevista dota de continguts el concepte de ciutat saludable. Exposar el compromís amb el dret a una salut integral, que abasta qüestions com la cura del territori, la mobilitat accessible, l'adaptació a les onades de calor, l'educació, l'alimentació, etc., per a tota població. Fa una èmfasi especial en la cura i atenció a les persones grans, a les persones diverses funcionals o a la infantesa. Igualment ressalta la participació de la ciutadania en la gestió de la salut, fent referència a la necessitat d'impulsar una democràcia sanitària.

Ada Colau, alcaldessa de Barcelona, desgrana els reptes alimentaris de les ciutats i exemplifica a la ciutat de Barcelona les possibilitats i dificultats a l'hora d'abordar-los. Es tracta d'una temàtica que l'alcaldessa encara des de múltiples perspectives: justícia alimentària, salut, sostenibilitat i enfocament de gènere. Assenyalava que la transició a models alimentaris justos i sostenibles és condició necessària per afrontar les emergències climàtica i energètica.

La tercera i última part del monogràfic conté un conjunt de cinc experiències que en representen moltes altres que, per qüestions òbvies d'espai, no és possible nomenar.

L'Ajuntament d'Andong (República de Corea) promou des de 2014 la creació de **"Centres d'Aprenentatge Feliç"** en diverses ubicacions de la ciutat. Entre aquests centres hi ha el de l'Hospital d'Andong, creat amb la finalitat que les persones ingressades, les seves famílies i visitants externs, es puguin beneficiar d'activitats educatives i culturals, fet que contribueix a millorar el seu estat emocional i físic durant l'estada a l'hospital. **"EnvolvAr-te - Circ per a tothom"** és un projecte iniciat l'any 2017 a Vilanova de Famalicão (Portugal), que té com a objectiu incloure les persones amb diversitat funcional a través de les arts circenses, amb les quals es promou de manera lúdica maneres de gestionar i reaccionar davant l'error i la por, lluitar contra l'ansietat i la timidesa, així com explorar i superar els propis límits.

"Refugis Climàtics a les Escoles", de Barcelona, consisteix en l'obertura dels centres educatius públics i la seva adequació per a convertir-se en refugis per al conjunt de la ciutadania davant les onades de calor o

"El conjunt dels continguts apunta a la necessitat de construcció d'una responsabilitat col·lectiva en el manteniment de la vida"

altres esdeveniments climàtics extrems. **"Brodant Resistència: Brodadores d'Alto Alegre"**, d'Horizonte (Brasil), consisteix en una pràctica impulsada per dones afrobrasileres per, a través del brodat, teixir poder col·lectiu i iniciatives d'economia social. **"Rius amb Vida"**, de Loures (Portugal), és una experiència en la qual l'educació ambiental i l'estímul del protagonisme de la ciutadania condueix a la coresponsabilització en la cura de l'aigua, del paisatge i del benestar i cura de la ciutadania.

Aquestes tres últimes experiències van ser les guanyadores de la quarta edició del Premi Ciutats Educadores, que el 2022 ha estat dedicat a bones pràctiques de promoció de les cures a la ciutat.

Concloem assenyalant que una educació en l'ètica i el dret a la cura –i a cuidar de manera digna– podria actuar com a palanca per a la construcció d'una xarxa en què totes les persones i agents socials siguin coresponsables de la cura i de la regeneració permanent del benestar; una xarxa en la qual les vides cuidades no ho siguin a costa d'altres vides –humanes o no humanes.

El conjunt dels continguts d'aquest monogràfic apunta a la necessitat de construcció d'una responsabilitat col·lectiva en el manteniment de la vida. Suposa una actitud ètica i una voluntat de fer-se càrrec, tant de la pròpia vida com la d'altres persones i, en sentit ampli, del planeta. Tant de bo que aquest monogràfic sigui interessant per a qui el llegeixi i útil perquè les seves propostes es multipliquen.

CURES I SOSTENIBILITAT DE LA VIDA EN TEMPS D'URGÈNCIA

Amaia Pérez Orozco, integrant de 'Colectiva XXK, feminismos, pensamiento y acción.'
Doctora en economia per la Universitat Complutense de Madrid.

Aquest text parteix del fet d'entendre que les cures no poden ser un punt extra en el programa electoral o un sector més de la política municipal; que no poden ser un tema addicional més o menys idealitzat, més o menys bonista, però que no aconsegueix sortir del reducte de les dones i les seves cosetes. Les cures, ben al contrari, ens han de servir de palanca d'impugnació del món que habitem i de far que ens orienti en

la política de transició ecosocial que construïm. Comencem per introduir la mirada de manteniment de la vida a la qual es vincula el plantejament de les cures. A partir d'aquí, debatem les diverses aproximacions a les cures i explorem les implicacions que tenen en clau de política pública. Finalment, argumentem que des de les cures es fa una defensa de l'àmbit públic-comunitari.

La pandèmia ha posat de manifest qüestions crítiques que les mirades a les cures i el manteniment de la vida denunciaven des de feia temps. Hem constatat que el que està en joc és la vida mateixa: sense la vida, no hi ha sistema productiu... ni hi ha res. Ha sortit a la llum el que abans es resolvia en els àmbits invisibles i hem comprovat que no disposem de formes col·lectives per sostenir la vida en comú. Hem advertit també de l'organització perversa de les feines: com més necessàries són socialment, més feminitzades i racialitzades i menys valorades estan des d'un punt de vista mercantil i de drets socials. A què és degut, tot això? I, sobretot, com podem afrontar aquests problemes estructurals?

SOSTENIBILITAT DE LA VIDA

Mirar des de la sostenibilitat de la vida és apostar per canviar l'enfocament analític: el que ens interessa saber no és com van l'ocupació, la inflació o el PIB, per exemple, sinó què passa amb la vida de les persones i la vida del planeta. Per això, necessitem entendre els mercats, però també un altre ampli conjunt de processos socioeconòmics que tendeixen a quedar ocults quan ens fixem només, o prioritàriament, en l'aspecte mercantil. Traiem a la llum totes les dimensions invisibles del sistema socioeconòmic i totes les desigualtats en el repartiment de feines i recursos. És una aproximació al sistema socioeconòmic des de la base: no donem per fet que la vida és i hi és, sinó que ens demanem per la seva reconstrucció permanent, quotidiana i sempre inacabada.

En aquesta mirada conflueixen diverses perspectives crítiques, amb una força especial feministes i ecologistes, que parteixen d'entendre la vida com una realitat de vulnerabilitat: és una possibilitat, però no és una certesa. Perquè succeeixi, cal posar les condicions que la permeten, cal reconstruir-la diàriament, mantenir-la i cuidar-la. I això només es pot fer al costat dels altres, en comú, i en un planeta viu: la vida és una realitat d'interdependència i d'ecodependència. Mirar des de la sostenibilitat de la vida vol dir entendre que el món és una xarxa de vida en comú arrelada en l'ecosistema i no pas una suma d'individualitats autosuficients que suren en el buit. Des d'aquí, denunciem que en aquest model de desenvolupament hegemònic la reproducció de la

vida és un mitjà per a una fi diferent (la valorització i l'acumulació en els mercats capitalistes), per la qual cosa la vida sempre està amenaçada: hi ha un conflicte estructural i irresoluble capital-vida. En el capitalisme, aquest conflicte es resol, per definició, situant els mercats a l'epicentre, garantint les condicions socioeconòmiques que permeten el seu bon funcionament, la qual cosa suposa la inexistència d'una responsabilitat col·lectiva per sostenir la vida. Tampoc l'assumeix l'estat del benestar, el qual, fins i tot en les seves millors versions, sempre s'ha basat en la divisió sexual del treball, la depredació ambiental i la desigualtat global. L'estat del benestar es mou en la tensió capital-vida, però no la supera. En conjunt, es tracta d'un model de *mal desenvolupament biocida*, que atorga un valor radicalment desigual a vides diferents.

Davant d'això, ens qüestionem com construir un món-altre on totes les vides, en la seva diversitat i en un planeta viu, importin; on el sosteniment del bon viure, d'una vida que pagui la pena de ser viscuda, se situï com a eix gravitatori i desplaci el de l'acumulació mercantil. Aquesta mirada conté una aposta política.

CRISI MULTIDIMENSIONAL I TRANSICIÓ ECOSOCIAL

Mirant des de la sostenibilitat de la vida, llegim la crisi actual d'una manera diferent de com la llegeix la mirada hegemònica. Entenem que la crisi no ha sorgit amb la pandèmia, com tampoc va sorgir amb l'esclat financer de 2007-2008. La crisi que veiem és de tal magnitud que es defineix més bé si la veiem com una transició ecosocial en la qual conflueix el col·lapse ecològic amb la crisi global, acumulada i multidimensional (política, de sentit ètic i socioeconòmic o de reproducció social). Parlar de transició ecosocial suposa parlar de crisi civilitzadora, en el sentit que el model civilitzatori de la modernitat (capitalista, heteropatriarcal, colonialista i ecocida) està en transformació.

La crisi econòmica de reproducció social, que ja caracteritzava el sud global (amb intensitats molt diferents en diversos llocs), avui encercla cada vegada més el nord global (un nombre cada vegada més alt de territoris i col·lectius). Vivim un procés de *periferització del centre*. Es fa evident que en aquest model de *mal desenvolupament* no hi cabem tots, i encara menys totes i totis. I això passa en el marc

Acadèmia de Dones, Ajuntament de Suseong-gu (República de Corea).

d'un col·lapse ecològic que obliga al decreixement de l'esfera material de les nostres societats: com es distribuirà aquesta inevitable reducció de la nostra base metabòlica?

La pregunta no és si volem que el món canviï, perquè el canvi està passant. La pregunta és si ens farem responsables d'aquest canvi per intentar conduir-lo cap a un futur diferent on el bon conviure sigui factible. Fer-nos càrrec de cap a on transiten les cures ens pot donar pistes per canalitzar la transició. En la mesura en què les cures ens parlen aferrades a la vida quotidiana, sense disfresses, fan possible de

veure ràpidament fenòmens que, mirant des del filtre dels mercats, triguen temps a ser aprehesos. És el que va passar quan, en el context del nord global, ja es parlava de crisi abans de l'esclat financer de 2007-2008: es parlava de la crisi de les cures per referir-se al desencaix entre l'aparent bona marxa dels mercats i la mala marxa de la vida quotidiana, sentida amb més agudesa pels qui assumien responsabilitats de cures més altes.

CURES: DE QUÈ PARLEM?

Com es connecten la mirada de sostenibilitat de la vida i la noció de cures? Aquest nexa s'ha construït principalment des dels feminismes. La noció de (feina de) cures es vincula a altres termes (feina domèstica, feina no remunerada, feina reproductiva, etc.) amb què s'intenta treure a la llum feines que històricament han estat en mans de les dones, repartides de manera desigual amb els homes i entre les mateixes dones, s'han fet de franc o s'han pagat malament, i han sostingut la vida en un sistema en el qual reproduir la vida no és una responsabilitat col·lectiva, i no sols això: és un sistema en el qual la vida està en risc. Sota aquest plantejament ampli, hi ha dos acostaments a la noció de cures.

Un primer acostament es pregunta com continua la vida en aquest context hostil i de desresponsabilització. S'afirma que és en les cures, llegides com la cara B del

Centre d'Educació de la Primera Infància, Ajuntament de Buenos Aires (Argentina).

sistema, on s'assumeix la responsabilitat de mantenir la vida atacada. Les cures no tenen un contingut predeterminat, sinó que es caracteritzen per les condicions en què es fan i per allò perquè es fan. A través de les cures, les llars adquireixen, transformen i mantenen els béns i serveis procedents del mercat i del sector públic, generen tots els recursos addicionals necessaris que no provenen de fora de la llar i cobreixen la faceta afectiva i relacional de les expectatives de vida de les persones. En darrer terme, cobreixen funcionalitats múltiples (des d'ocupar-se de la dependència fins a garantir les cadenes alimentàries o l'aprovisionament energètic, proporcionar vestit, cobrir necessitats educatives, encarregar-se del transport...) i permeten garantir les condicions concretes de regeneració del benestar emocional i material quotidià. D'aquesta manera, aconseguixen tancar el cicle econòmic, entenent com a tal la regeneració constant de la vida mateixa.

Alhora, reobren el cicle econòmic en proporcionar una força de treball renovada, en el marc d'un mercat laboral que requereix una mà d'obra plenament disponible i flexible, amb totes les seves necessitats de reproducció resoltes i sense cap responsabilitat de cures que condicioni la seva presència en el mercat. Aquest model funciona en tot l'àmbit públic; el treballador lliure de cures és, en termes polítics més amplis, un ciutadà lliure de cures. Les desigualtats de gènere en el mercat laboral es vinculen estretament amb el fet que les dones, en inserir-se laboralment, rares vegades poden respondre a aquest model. I, quan ho fan, sol ser perquè altres dones cobreixen aquestes responsabilitats, fet que genera el que anomenem cadenes (globals) de cures i augmenta les desigualtats entre les dones mateixes.

“La noció de cures es vincula a altres termes amb què s'intenta treure a la llum feines que històricament han estat en mans de les dones”

Les cures tanquen i obren el cicle econòmic sota tres condicions. Estan privatitzades, ocultes en el marc de l'àmbit privat-domèstic, en llars que són terreny de conflicte cooperatiu. Aquí es resol amb els mitjans privadament disponibles: temps per cuidar de franc o diners per delegar cures. Estan feminitzades en un sentit simbòlic: la masculinitat hegemònica es construeix a l'entorn de la negació de les cures, mentre que la feminitat hegemònica s'articula a l'entorn del deure de les cures. També estan feminitzades en un sentit material pel repartiment desigual dels temps. Finalment, estan invisibilitzades, perquè les cures no construeixen ciutadania i no es converteixen en el terreny de disputa política.

Un segon acostament a les cures utilitza el terme per referir-se a les activitats que garanteixen la regeneració quotidiana del benestar físic i emocional de les persones. Abasten tres dimensions:

- **Cures directes:** impliquen el manteniment del cos en si mateix mitjançant la realització de les activitats bàsiques de la vida diària.
- **Treball familiar domèstic:** són les activitats que posen les precondicions de la cura directa.
- **Gestió mental:** implica la coordinació i planificació dels dos punts anteriors. Es tradueix no sols (o no tant) en temps de treball, sinó en intensitat i desgast emocional.

Totes aquestes tasques tenen una doble faceta de tipus més material o biofísic i de tipus immaterial i afectiu. En la mesura en què en les cures hi ha una interacció entre persones, es generen relacions afectives (que no han pas de ser forçosament positives). La relació que es construeix en cuidar és tan o més important que el resultat en si mateix.

Qui necessita cures? La noció de vulnerabilitat introduïda implica afirmar que totes les persones necessitem cures sempre, encara que la necessitat, la intensitat d'aquesta necessitat i les maneres de resoldre-la canviïn al llarg del cicle vital i en funció d'una sèrie de condicionants fisiològics, de salut i socials. En molts moments de la vida, una gran part d'aquesta necessitat la podem cobrir nosaltres mateixes: tenim autonomia potencial. En altres moments o circumstàncies, ens cal suport per fer algunes d'aquestes tasques o per a totes. És aquí quan comencem a parlar de situacions de dependència.

Qui pot cuidar? Gairebé totes i tots pràcticament sempre podem fer algunes o totes les tasques de cures: podem autocuidar-nos i involucrar-nos en relacions de cura mútua. En la infantesa, menors i adolescents van adquirint autonomia i poden passar a tenir un paper més actiu en les cures. Per contra, quan envellim, la dependència augmenta a mesura que anem perdent aquesta capacitat de cuidar i cuidar-nos, però no implica la seva desaparició. No hi ha un tall abrupte entre autonomia i dependència, sinó un fil de continuïtat. L'autonomia i la dependència no s'han de llegir mai des d'una noció estàtica, però tampoc individualitzadora i mèdico-rehabilitadora.

Tanmateix, encara que totes i tots puguem cuidar(-nos) en alguna mesura al llarg de la major part del cicle vital, molt sovint no ho fem. En moltes situacions d'autonomia potencial, deleguem una (gran) part de les nostres cures (les dimensions de treball familiar domèstic i de gestió mental) i no assumim responsabilitats de cura mútua. Aquesta delegació pot estar tan vinculada a la construcció de la pròpia identitat que podem parlar de situacions de dependència social. Aquest és el cas, per exemple, d'homes que no han assumit mai tasques de la llar i ni saben per on començar, ni en volen aprendre, la qual cosa fa que, de facto, siguin incapaços de cuidar-se a ells mateixos.

L'àmbit públic (mercats, institucions, política, etc.) funciona sota una noció de vida violenta a l'entorn de la idea d'autosuficiència, on sembla que els subjectes no necessitem a ningú: la persecució d'un projecte individual d'èxit depèn només de l'esforç i el mèrit propis, i no està condicionat ni per la vulnerabilitat de cadascú ni per la responsabilitat sobre la vulnerabilitat aliena. La naturalesa és un recurs per a aquest projecte d'èxit. Aquesta quimera nociva d'autosuficiència és alhora un miratge i un

mode de funcionament que només és accessible per a les posicions de privilegi i està particularment lligat a la masculinitat blanca (per això l'ús del masculí en parlar del *treballador lliure de cures*). Aquest sistema és subjacent a la desvaloració de les cures i als fluxos desiguals de cures que es produeixen de dones a homes, de classes populars a classes riques, de població migrant a població autòctona, de població racialitzada a població blanca, del sud global al nord global. Les cures s'organitzen a l'entorn de xarxes construïdes sobre la desigualtat: cuiden més i no reben tantes cures les qui ocupen posicions més baixes en el complex entramat de relacions de poder i, al mateix temps, això reconstrueix la desigualtat.

DES DE LES CURES: ENFOCAMENTS POLÍTICS

Aquesta doble entrada a les cures ens posa sobre la taula tres possibles enfocaments polítics, complementaris i tots ells imprescindibles.

“Les cures s'organitzen a l'entorn de xarxes construïdes sobre la desigualtat: cuiden més i no reben tantes cures les qui ocupen posicions més baixes”

Primer: si parlem de cures per fer referència a la cara B del sistema econòmic (tota la resta que és necessària perquè la vida funcioni en un sistema que gravita al voltant de les necessitats dels mercats), parlem de les cures que volem que desapareguin, per dir-ho d'alguna manera. Des d'aquí, preguntes clau per a les polítiques públiques són com anar descentrant els mercats i construint una responsabilitat col·lectiva en el manteniment de la vida (per exemple, mitjançant una forta reducció de la jornada laboral sense pèrdua de salari, o prioritzant la despesa social); i com respondre a les actuals desigualtats en el repartiment de cures i a les conseqüències

que impliquen en clau de posicionar les persones qui les assumeixen, no sols en situacions de desavantatge en termes d'inserció en el sistema, sinó de veritable risc a vegades (ens referim en aquest cas, entre altres fenòmens, a la *feminització* de la pobresa).

Segon: parlem de les cures com una actitud ètica i una lògica econòmica de responsabilitat per la vida vulnerable, tant la pròpia com la d'altres persones i, en sentit ampli, per la vida col·lectiva i del planeta. Des d'aquesta perspectiva, les implicacions claus són les que porten a identificar i promoure aquestes pràctiques quotidianes de cura del que és comú, així com a construir una cultura de cura mútua i posar les condicions materials en què sigui possible desenvolupar-la (per exemple, incidint, i després en parlarem, en l'arquitectura i l'urbanisme, i també en la jornada laboral, etc.).

Programa 'Juntas Fem Economía', Ajuntament de Rosario (Argentina).

Tercer: podem entendre les cures com les maneres de reconstruir el benestar quotidià en les situacions de dependència (infantesa, envelliment, diversitat funcional i malaltia). A més d'haver de coordinar en aquest cas diverses esferes de l'acció pública (cures sanitàries i socials en l'envelliment i la malaltia; educació i cures en la infantesa, etc.), cal plantejar-se com respondre a aquestes realitats vitals des d'un principi general de promoure l'autonomia, posant l'atenció a la dependència en un segon lloc, i d'incidència en els condicionants socials, evitant enfocaments mèdico-rehabilitadors. Sovint, el debat a l'entorn de polítiques públiques es concentra en aquesta dimensió. Si bé és una dimensió clau, no podem limitar a aquest àmbit les nostres intervencions.

UNA POLÍTICA FAR I PALANCA PER A LA TRANSICIÓ ECOSOCIAL

Una política de cures que abasti els tres enfocaments podria actuar com a far i palanca per a la transició ecosocial. Podria ser una política far perquè, desbordant la mera gestió, permetria obrir la pregunta sobre quina vida en comú volem cuidar i com podem mantenir-la des d'ara mateix. Les cures són un àmbit particularment adequat per assajar la construcció d'espais emancipats del poder corporatiu, perquè ja es condensen en aquest *més ençà del mercat*, que,

fins i tot estant inevitablement condicionat per l'àmbit mercantil, no hi està plenament subsumit. Idear altres formes de resolució de les cures suposa preguntar pel conjunt del sistema des d'un lloc que hi està en rebel·lia: la vida atacada. Serien una política palanca, perquè afecta la base de l'iceberg i obliga a moure'l tot d'avall cap amunt; i en atorgar radicalitat a l'àmbit quotidià: canvis en aspectes aparentment petits apalanquen el canvi sistèmic sense oblidar la resolució de les urgències.

Des de les cures podem fer una crítica al conjunt del sistema, però, a més, podem definir el teixit socioeconòmic que voldríem tenir: una xarxa que tingui en el manteniment de la vida el seu eix gravitatori i que respecti els límits ecosistèmics; una xarxa en la qual totes les persones i agents socials siguin corresponsables de la cura (això és, de la regeneració permanent del ben-estar); una xarxa en la qual les vides que volem cuidar no siguin a costa d'altres vides (humanes o no humanes) ni a costa d'ofegar la diversitat de la vida. D'aquest procés múltiple en podem dir transitar cap a una societat que posi la cura del bon viure a l'epicentre. Una transició summament diferent al sumatori de transicions fragmentades (verda, digital i social) que, en darrer terme, es mou en els mateixos paràmetres d'organització socioeconòmica que des de les cures

De dalt a baix: Programa 'Enfortiment Familiar', Ajuntament de Villa Carlos Paz (Argentina). Programa 'Far del Coneixement i la Innovació', Ajuntament de Curitiba (Brasil). Programa 'Criances en xarxa', Ajuntament de Buenos Aires (Argentina).

qüestionem, sense fer una ruptura amb el conflicte capital-vida.

Aquesta transició empenyeria cap a un dret a la cura entesa com al dret de totes les persones a establir tractes de cura dignes, és a dir, aquells en què les cures que es donen i reben són suficients (per resoldre les necessitats), satisfactoris (responen a les expectatives de vida de les persones) i lliurement triats. Aquest dret universal ha de combinar el dret a rebre les cures que es necessiten en diferents circumstàncies i moments del cycle vital, i que aquestes cures responguin als sentits propis; amb el dret a decidir si es vol cuidar o no, que inclogui la possibilitat de cuidar i cuidar-se

en condicions dignes, i que garanteixi el dret a derivar la cura de persones en situació de dependència quan entra en conflicte amb el gaudi d'altres drets (dret a no cuidar). És un dret que es planteja a dos nivells: com a principi orientador de la política (recollint els dos enfocaments polítics esmentats anteriorment) i com un conjunt de drets subjectius, que responguin a situacions de necessitats concretes (infantesa i adolescència, envelliment, diversitat funcional) i siguin exigibles a les institucions públiques.

VIES D'INCIDÈNCIA POSSIBLES

Les possibilitats d'incidència són múltiples. Una primera consisteix en la posada en marxa d'espais de debat, observació i assaig. Podem pensar en espais per idear col·lectivament maneres d'avançar cap a la cura com a bé comú i abordar els conflictes que conformen el complex teixit de relacions de privilegi/opressió que envolten les cures. Espais per monitorar el que passa amb les cures, cara B del sistema sobre la qual no disposem de prou informació quantitativa i qualitativa. Un laboratori d'iniciatives (sistematitzant pràctiques existents i promovent-ne altres de noves) que desborden l'actual marc de polítiques públiques i que puguin tenir una incidència especial en la promoció de cures col·lectives no feminitzades/racialitzades i d'una cultura de la cura mútua. En aquesta línia, podem esmentar: les polítiques de temps; la inclusió de les cures en el currículum educatiu; una política alimentària que aposti per la sobirania alimentària i l'agroecologia des de l'òptica de les cures; la promoció d'espais col·lectius de gestió quotidiana de la vida com, per exemple, menjadors col·lectius, i de fórmules que construeixin comunitat en la proximitat; centres integrats per ajudar les llars a respondre a emergències de cures, etc.

Una segona via d'incidència és transversalitzar una mirada de cures al conjunt de polítiques públiques, de cara a redirigir l'acció institucional i posar-la al servei de la reproducció de la vida comuna. Es podria pensar en algun organisme que exercís tasques de monitoratge i suport a la feina en altres àrees. Entre les polítiques vinculades més directament a les cures hi ha: habitatge (promoció d'habitatges col·laboratius i amb espais comuns per col·lectivitzar la cura); ordenament urbà i transport (cap a l'establiment de "ciutats cuidadores"); estrangeria (garantint dret a les treballadores de cures migrades); laboral (millorar dels drets de conciliació); economia (suport de l'economia social i solidària transformadora), i fiscal (garantint el finançament de polítiques de cures).

Finalment, és imprescindible l'articulació d'un conjunt de prestacions i serveis per desenvolupar

el dret a la cura en situacions de dependència. En aquesta línia, hi ha una gran diversitat de mesures possibles. Algunes milloren les condicions en què s'exerceixen les cures no remunerades en l'àmbit domèstic (promouen un repartiment equitatiu entre dones i homes; atorguen *diners per cuidar*, milloren les condicions residencials). D'altres faciliten la interacció entre l'esfera pública (sobretot l'ocupació) i les cures no remunerades en l'esfera domèstica (atorguen *temps per cuidar*; flexibilització de temps i espais de l'ocupació). I unes altres, porten les cures de l'esfera domèstica a l'esfera pública (converteixen les cures en responsabilitat pública directa: proveeixen cures dins o fora de les llars, però són responsabilitat pública).

UNA APOSTA PER L'ÀMBIT PÚBLICO-COMUNITARI

En aquest moment de transició ecosocial, l'àmbit públic, en general i malgrat la diversitat de contextos, viu una nova captura corporativa. Davant d'aquesta tendència reprivatitzadora (cap a l'àmbit privat-mercantil i cap a l'àmbit privat-familiar), des de les cures hi ha una clara aposta per l'àmbit públic-comunitari. És una aposta per evitar l'àmbit públic-reprivatitzat, passant de l'àmbit públic-institucional a un autèntic àmbit públic-comú.

L'àmbit comunitari pot tenir un paper central com a palanca des de la qual es pot exigir un finançament i una rearticulació de l'àmbit públic, i com a motor de la creació i conquesta democràtica d'un dret avui inexistent: el dret col·lectiu a la cura.

L'àmbit comunitari pot aprofundir l'àbast del dret a la cura: adaptant aquest dret a les particularitats dels subjectes (en ser una relació de cures més marcada per la proximitat i no tant pels protocols de treball o provisió dels serveis). Pot suposar guanys en termes d'universalitat, acollint els qui pot ser que no compleixin els requisits institucionals. L'àmbit comunitari pot ajudar a habilitar un calidoscopi d'alternatives de diferent tipus que necessàriament desbordaran el que es pot recollir en un catàleg de serveis i prestacions, per més ampli que sigui, si volem avançar en un dret a la cura que respongui a la complexitat i el dinamisme del cicle vital i desbordi l'atenció a la dependència.

Transitar cap a un àmbit públic-comunitari demana la construcció de corresponsabilitat. Suposa que les persones que són subjecte del dret a la cura siguin partícips del seu procés, frenant la tendència a l'externalització de les cures, en la qual s'espera que algú ens les doni, sigui perquè les comprem o perquè

són un *dret* garantit des de fora, però no garantit de manera col·lectiva. Construir sentit de pertinença és crític per reforçar la capacitat de defensa de l'àmbit públic. No hi pot haver res que sigui públic si no hi ha darrere una comunitat forta que ho protegeixi. I l'àmbit públic avui és clau per mantenir la vida en comú.

BIBLIOGRAFIA

- Batthyány, Karina (coord.) (2020), *Miradas latinoamericanas a los cuidados*, Buenos Aires: CLACSO; Ciutat de Mèxic: Siglo XXI.
- Carrasco, Cristina (2013), "El cuidado como eje vertebrador de una nueva economía", Cuadernos de Relaciones Laborales, Vol. 31, núm. 1, pp. 39-56.
- Esquivel, Valeria i Andrea Kaufmann (2016), *Innovaciones en el cuidado*, Fundació Friedrich Ebert. Disponible en [anglès](#).
- Ezquerro, Sandra (2018), "De la Economía Feminista a la democratización de los cuidados", Viento Sur, núm. 156, pp. 39-47.
- García Domínguez, Mar i Amaia Pérez Orozco (2014), *Serie de documentos de lectura. Por qué nos preocupamos de los cuidados*, Santo Domingo. Centre de Formació d'ONU Dones. Disponible en [anglès](#).
- Gómez, Laura (2016), "Sostenibilidad y política para la vida cotidiana. La práctica y la lucidez de la derrota", a Fundación de los Comunes (ed.) (2016), *Hacia nuevas instituciones democráticas Diferencia, sostenimiento de la vida y políticas públicas*, Traficantes de Sueños, 133-158.
- OIT (2019), *El trabajo de cuidados y los trabajadores del cuidado para un futuro con trabajo decente*, International Labour Office: Ginebra. Disponible en [anglès](#) i [francès](#).
- Lleó Fernández, Rocío, Cristina Santillán Idoate, Silvia López Gil i Amaia Pérez Orozco (2012), "Cuidados", Cuadernos de Debate Feminista, núm. 2, DFG.
- Picchio, Antonella (2012), "Trabajo productivo y trabajo reproductivo", en Leonor Aída Concha (ed.) (2012), *La economía feminista como un derecho*, Ciutat de Mèxic, REDGE-Mujeres para el Diálogo, 29-42.
- Valdivia, Blanca (2021), *La ciudad cuidadora. Calidad de vida urbana desde una perspectiva feminista*, Tesi doctoral, UPC, Departament de Tecnologia de l'Arquitectura.
- Vega, Cristina, Raquel Martínez-Buján i Myriam Paredes (eds.) (2018), *Cuidado, comunidad y común. Experiencias cooperativas en el sostenimiento de la vida*, Traficantes de Sueños.
- VVAA (2020), *Tiempo para el cuidado. El trabajo de cuidados y la crisis global de desigualdad*, OXFAM. Disponible en [anglès](#) i [francès](#). Resum disponible en [àrab](#) i [coreà](#).

CIUTATS INCLUSIVES: DISSENY I PLANIFICACIÓ DELS ESPAIS PÚBLICS AMB PERSPECTIVA DE GÈNERE

Eva Kail, urbanista i experta en gènere de l'Ajuntament de Viena, Àustria.

Aquest article descriu els impactes de les decisions d'un urbanisme "androcèntric" que no té en compte les necessitats de la feina de cures, de manera que les persones cuidadores han de fer front a l'escassa funcionalitat de les estructures urbanes. L'urbanisme des de la perspectiva de gènere, entès com un enfocament holístic, és una estratègia eficaç per avaluar la qualitat. La descripció dels principals camps d'acció (desenvolupament urbà, habitatge, infraestructura social, parcs i zones de joc, mobilitat i seguretat) s'il·lustra amb exemples concrets de la ciutat de Viena, s'aporten també

estratègies de planificació amb un enfocament social, com el control de l'equitat i l'anàlisi de l'espai social, i es posa en valor l'enfocament de la planificació urbana amb perspectiva de gènere i els elements estratègics clau de l'Ajuntament de Viena. Els nous reptes, com la lluita contra la crisi climàtica i l'adaptació al canvi climàtic, exigeixen una transformació urgent de les ciutats. La presència d'infraestructures verdes efectives, modes de transport més sostenibles i espais de qualitat per a les persones vianants són, avui, una qüestió de justícia social i una necessitat ecològica.

CONSIDERACIONS PERSONALS

Quan em van convidar a col·laborar en el 8e Monogràfic de l'Associació Internacional de Ciutats Educadores, una extraordinària iniciativa global, les meves primeres consideracions van ser les següents:

Soc una dona de classe mitjana, urbanista, que viu a Viena, una ciutat centreeuropea rica, ben gestionada i amb una infraestructura eficient i operativa. Per això em demanava: fins a quin punt la meua vida quotidiana i la meua experiència professional són vàlides en un context global?

Fa 30 anys que treballo com a urbanista, experta en gènere. Les circumstàncies favorables, com el suport polític i la governança, que han permès crear un ampli camp d'experiència pràctica i un suport institucional, fan pensar que l'exemple vienès pot servir de model a seguir en un context internacional. Fer transversal la perspectiva de gènere per reduir la bretxa de les desigualtats és essencial en tots els nivells de planificació i en els diferents àmbits d'actuació.

La major part de la feina reproductiva la continuen fent les dones, fins i tot als països escandinaus més avançats i entre les generacions més joves. Les xifres poden variar globalment, però els temes generals dels processos de planificació continuen sent els mateixos, encara que amb respostes locals i solucions tècniques diferents.

Fa 40 anys, en la meua època d'estudiant, la majoria de professors eren homes, la feina de cures era invisible des del punt de vista de la planificació urbana i hi havia poca sensibilització sobre aquest aspecte entre les dones que estudiàvem urbanisme. Amb tot, la segona onada del moviment feminista als països anglosaxons es va començar a preocupar per les condicions de la feina reproductiva i domèstica no remunerada, així com del seu repartiment entre tots dos sexes. "Allò personal és polític", "Treballar per amor - amor com a treball" –la responsabilitat de les dones sobre el treball reproductiu i les cures de tot el nucli familiar eren alguns dels temes més discutits.

“En prendre decisions sobre una actuació urbanística determinada és quan es posa de manifest la bretxa de gènere”

“Fer visible l’invisible” ha esdevingut la màxima de la meua vida professional. Les consideracions de la feina de cures respecte a les estructures urbanes han demostrat que són una fase addicional molt significativa dins del procés de planificació.

IMPACTES DE L'URBANISME “ANDROCÈNTRIC”

Els i les urbanistes tenen una mentalitat professional molt particular: saben el que és bo per a totes les persones; defineixen

interessos comuns i necessitats concretes en relació amb la planificació urbana. Els interessos comuns queden detallats en els documents generals de planificació estratègica. En aquesta “lítica urbana”, com en dic jo, malgrat que la perspectiva de gènere i la feina de cures sovint són obviades, s'inclouen aspectes tan importants com les estructures d'ús mixt i policèntriques que donen prioritat a les ciutats de distàncies curtes i amb comerços de proximitat, una infraestructura social i verda adequada, etc.

Això no obstant, la “prosa urbana” del dia a dia de l'urbanisme és diferent. Els i les urbanistes han de gestionar i resoldre constantment objectius conflictius relacionats amb la funcionalitat, l'espai, el temps i els recursos econòmics, i és quan es prenen decisions sobre una actuació urbanística determinada quan es posa de manifest la bretxa de gènere. Es tracta d'una qüestió estructural de poder, les necessitats de qui compten més, encara que també té un component personal. La rutina diària i l'experiència, o inèxperiència, personals amb la feina de cures també influeixen en l'enfocament i les decisions que prenen els i les professionals.

Quan vaig començar a interessar-me per l'urbanisme feminista, es deia: “Tots els urbanistes i enginyers són homes, de classe mitjana, conductors de cotxe, sense obligacions de cures, i això és el que reflecteixen les nostres ciutats”. Òbviament, això suposava deixar en segon pla les influències estructurals i sobrevalorar la intervenció personal de l'urbanista, però, de tota manera, aquesta afirmació contenia molts elements de certitud.

Durant dècades, les ciutats van ser dissenyades pensant en les persones que feien treballs productius a temps complet, i es prestava poca atenció a les

necessitats espacials d'altres usuaris i usuàries, especialment de les persones que feien feines no remunerades de cures. Després de la Segona Guerra Mundial, les transformacions de les ciutats històriques i les noves àrees de desenvolupament urbà es van caracteritzar per la segregació de rols, un sistema de mobilitat dominat pels cotxes i una orientació estructural basada en els patrons de la vida quotidiana de l'home, cap de família, que es desplaçava de casa a la feina i viceversa. Els patrons, molt més complexos, de la vida diària de les mestresses de casa i "mames treballadores" i la seqüència dels seus desplaçaments pels barris es van ignorar per complet.

Les persones cuidadores han de fer front a unes estructures urbanes poc funcionals, ja que la feina de cures implica fer, inevitablement, molts desplaçaments: a les botigues, als centres sanitaris, escoles i llars d'infants, als parcs i zones de joc infantils. Són moltes les necessitats que sorgeixen i han de ser ateses per diferents vies, ja sigui per cuidar els nens i nenes o per acompanyar persones adultes dependents que necessiten assistència en les seves activitats diàries. La major part d'aquests acompanyaments comporten desplaçaments a peu.

L'absència de zones verdes, parcs infantils, instal·lacions esportives i llocs agradables per socialitzar en els espais públics o semipúblics afecta, sobretot, els grups que fan les seves activitats diàries en l'àmbit local, com les nenes i els nens, les persones grans amb mobilitat reduïda i les persones que s'encarreguen de cuidar-les de manera remunerada o no remunerada.

URBANISME FEMINISTA I CIUTAT INCLUSIVA

Una ciutat inclusiva és aquella que té unes estructures urbanes, recursos i instal·lacions, i també processos de planificació, que responen a les necessitats dels diferents grups d'usuaris i usuàries d'una manera equilibrada, d'acord amb els principis d'equitat i igualtat.

L'Urbanisme Feminista és un enfocament holístic amb perspectiva de gènere i una estratègia d'avaluació de la qualitat de les decisions preses en matèria de planificació urbana. El seu objectiu és disminuir les desigualtats, centrant-se en les necessitats dels grups més vulnerables. A més de la diferència biològica de sexes, el concepte "Gènere +" inclou, també, la diferenciació entre els rols socials de les persones cuidadores i les que necessiten cures, les diferents etapes vitals i grups d'edats, els patrons culturals i els orígens socials. Tots els grups i les seves activitats quotidianes difereixen respecte a les càrregues

de treball remunerat i no remunerat, ingressos econòmics, interessos lúdics, condicions i patrons de mobilitat, com també respecte a la percepció de la inseguretat i la por a la delinqüència, o a la possibilitat de ser víctima d'assetjament sexual i violència de gènere.

QUÈ HA FET L'AJUNTAMENT DE VIENA PER INCORPORAR LA PERSPECTIVA DE GÈNERE A L'URBANISME?

Els aspectes específics de planificació urbana amb perspectiva de gènere es van abordar per primera vegada en l'exposició de 1991 que portava per títol "A qui pertany l'espai urbà? El dia a dia de les dones a la ciutat". En aquesta exposició es mostraven els diferents patrons del dia a dia de vuit dones i nenes a la ciutat. Per primera vegada es van identificar espais de benestar i espais que provocaven ansietat, i es van analitzar per separat les dades sobre mobilitat dels homes i de les dones, amb la intenció de demostrar l'impacte que té l'espai públic sobre la qualitat de la vida diària. Les condicions espacials de la feina no remunerada van passar a ser el centre d'interès. L'exposició va ser tot un èxit, i hi va haver una gran assistència de públic vienès i de la resta d'Àustria, com també d'Alemanya i de Suïssa.

Institucionalment, la perspectiva de gènere es va concretar amb la creació, el 1992, de l'Oficina de la Dona de l'Ajuntament de Viena i, posteriorment, en els 10 anys següents, amb l'activitat de l'Oficina per a la Coordinació de la Planificació i la Construcció orientada a les necessitats de la vida quotidiana i les necessitats específiques de les dones (d'ara endavant Oficina de Coordinació) del Grup Executiu per a la Construcció i la Tecnologia. Es van dur a terme aproximadament uns 60 projectes pilot, en col·laboració amb 14 departaments. Després d'haver estat la primera directora de l'Oficina de Coordinació, amb la reestructuració del Grup Executiu per a la Construcció i la Tecnologia, el 2010, vaig passar a ocupar el càrrec de coordinadora experta en gènere de la Unitat de Planificació Urbana General, Estratègies per a una Ciutat Sostenible, Participació i Urbanisme Feminista, depenent directament del director general de Planificació.

A continuació es descriuen els principals àmbits d'actuació de l'Urbanisme Feminista, acompanyat amb exemples pràctics del municipi de Viena. >>

Esquerra: Zona verda de l'eix principal, amb grades per seure davant de les sales comunes. / raum.film. Dreta: Exemple de carrer sense barreres, al districte de Mariahilf. © Ajuntament de Viena

DESENVOLUPAMENT I DISSENY URBÀ

La ciutat és un teixit multicapa i les estructures urbanes, els factors de mobilitat i l'àbast de les infraestructures verdes i socials tenen una importància decisiva en les condicions de vida. La igualtat d'oportunitats en la vida diària es veu directament afectada pels plans mestres i els projectes de disseny urbà, ja que determinen les dimensions i tipologies de construcció que marcaran la qualitat dels futurs pisos, així com la configuració i ombreig de l'espai obert entre els blocs de cases, la presència de parcs i espais públics. Tot això repercuteix, també, en les condicions de mobilitat. Una densitat de construcció equilibrada, espais oberts i zones per a vianants de qualitat, són essencials a la ciutat. Per tant, la preselecció dels concursos de disseny urbà des d'una perspectiva de gènere ha de tenir en compte criteris com les distàncies a peu a les principals infraestructures, la grandària dels edificis, altura i profunditat màximes edificables, mida i forma de les zones públiques verdes, configuració dels espais oberts entre edificis i els efectes d'ombreig provocats pels edificis veïns.

Aspern, ciutat del llac:

una àrea de desenvolupament urbà

Aspern, un antic aeroport, és, amb 240 hectàrees de terreny, una de les àrees de desenvolupament urbà més grans d'Europa. Durant l'elaboració del pla mestre urbanístic es va dur a terme un projecte pilot que va consistir a fer un seguiment de les rutes de mobilitat diàries, per poder valorar la viabilitat de la "ciutat de distàncies curtes". Prenent com a punt de referència diferents emplaçaments (zones residencials, parcs, instal·lacions esportives, escoles i llars d'infants, parades de transport públic i zones potencialment comercials i de serveis) es van traçar, des de quatre zones residencials diferents, les seqüències dels recorreguts diaris de vuit grups formats per persones adultes que

feien feines de cures. La proposta de disseny va demostrar que era viable, encara que es va haver de remodelar l'estructura del conjunt en alguns punts concrets per guanyar en qualitat en integrar les llars d'infants i la seva necessitat de disposar de més espai obert. Aspern és un laboratori urbà on persones expertes en urbanisme amb perspectiva de gènere de l'Ajuntament han participat en els concursos de promotors i de disseny de parcs i escoles, com també en tallers sobre mobilitat. Des de la perspectiva de gènere, s'ha valorat molt positivament el model de gestió del carrer comercial central: el lloguer dels locals comercials situats a la planta baixa dels edificis s'ha gestionat a través d'una associació veïnal de comerciants, fet que ha proporcionat una oferta assequible i molt completa des de l'inici. D'altra banda, els carrers tenen noms de dones, per compensar el domini del nomenclàtor masculí al barri antic de la ciutat.

HABITATGE

L'objectiu d'aquest enfocament de gènere és fer més fàcil la feina domèstica i la cura familiar a través d'un entorn residencial pràctic on les dones se sentin a gust i puguin moure's amb total llibertat en qualsevol moment del dia sense tenir por. Això implica la construcció de pisos flexibles que s'adaptin als diferents models i tipologies de famílies i a les diferents etapes de la vida, amb llum natural a totes les sales i zones de treball i cuines còmodes, funcionals i ben comunicades per poder-hi fer feina i cuidar els nens i nenes alhora. Els complexos residencials també han d'incloure espais per als contactes informals, per afavorir la creació de comunitat entesa com a "espai social".

És important disposar, a més, d'espais secundaris per ubicar-hi serveis –com la bugaderia i els trasters per desar-hi bicis i cotxets–, dissenyats de manera pràctica, de la mida adequada i, si pot

Redisseny de Bruno Kreiskypark, millors connexions visuals i possibilitats d'ús. / Wolfgang Gerlich © Ajuntament de Viena

ser, amb llum natural, així com vestíbuls i escales amb un disseny agradable i una bona distribució. Els garatges subterranis, que solen ser espais que generen ansietat, també han de ser objecte d'un disseny meditat. Adequar els espais a les necessitats de la feina domèstica i la cura familiar no implica reforçar els rols tradicionalment adjudicats a cada gènere, ni determinar qui fa la feina. L'arquitectura no pot decidir sobre el repartiment de tasques entre els sexes, però la feina no remunerada s'ha de tenir en compte en els processos de planificació.

La creixent importància del teletreball, ja sigui temporal, com durant la crisi de la COVID, o una pràctica habitual en el cas de moltes feines d'oficina del futur, planteja nous reptes relacionats amb l'habitatge. Avui els pisos han de tenir espais adequats per poder treballar amb tranquil·litat i n'hi ha d'haver per a tots els membres de la unitat familiar que en necessitin. A més, la quantitat de membres en famílies recompostes i en altres models de convivència, com els pisos compartits per estudiants o per persones grans, planteja noves

demandes pel que fa a la flexibilitat dels espais. Els habitatges de preu assequible en general tenen un fort component de gènere i és un dels reptes més difícils per a totes les comunitats.

Frauen-Verk-Stadt (la ciutat de les dones treballadores): un nou barri residencial

El primer projecte pilot, Fraue-Werk-Stadt, tenia l'extensió d'un petit barri format per 360 habitatges. Avui continua sent el projecte més gran, almenys a Europa, dirigit per quatre arquitectes seguint criteris de gènere. Un dels requisits del concurs urbanístic era incloure els plànols dels habitatges. Per aquest motiu es tractava, de fet, d'un concurs doble: de disseny urbà i arquitectura alhora. El projecte té molts aspectes positius, com la distribució exemplar dels pisos –adaptable a les diferents fases i situacions de la vida; diferents espais a l'aire lliure, com places, eixos per a vianants centrals, dos jardins i una zona de joc; espai per guardar els cotxets de nens petits a la planta baixa al costat de l'entrada i a l'edifici frontal, fins i tot a cada planta; safarejos situats als terrats amb una terrassa comunitària, i un garatge subterrani, però

dotat de llum natural. El projecte, que va acollir les primeres llogateres fa 24 anys, ha estat, i continua sent, una font d'idees innovadores en l'àmbit de la construcció d'habitatges.

INFRAESTRUCTURES SOCIALS

Per dissenyar els edificis corresponents a infraestructures socials, com ara escoles, llars d'infants i hospitals, és molt important tenir en compte les necessitats dels diferents grups de persones usuàries. En aquest sentit, per exemple, els projectes solen ignorar la qualitat dels espais de treball i de socialització del personal de neteja, una feina que fan majoritàriament les dones.

Centre educatiu de Simmering

El nou complex educatiu alberga diferents serveis municipals prèviament existents: l'escola de persones adultes, l'escola de música i la biblioteca municipal de Simmering, el districte 11e de Viena. En un taller sobre perspectiva de gènere, els directors d'aquestes institucions van analitzar els resultats d'un concurs de disseny, i van aportar els seus coneixements sobre les necessitats de les persones usuàries. Com a resultat, s'han col·locat cortines per cobrir les parets envidrades del gimnàs per dotar-lo d'una privacitat més gran, cosa que és especialment important per a les noies; s'ha ampliat la zona d'espera dels familiars que venen a buscar els nens i nenes que fan activitats; i s'han col·locat taules més grans a la zona infantil de la biblioteca, ja que també es fa servir d'aula d'estudi per part dels infants que no tenen prou espai a casa seva.

PARCS I ÀREES DE JOC INFANTIL

Els parcs i àrees de joc infantil ofereixen una infinitat de possibilitats per organitzar activitats amb criteris de gènere, ja que són municipals i són gestionats directament per l'Ajuntament. A més, els diferents perfils de persones usuàries són fàcilment identificables.

Projectes amb enfocament integrador

El disseny dels parcs i de les zones de joc infantil és un àmbit en el qual la perspectiva de gènere s'ha pogut aplicar de manera sistèmica. Un estudi dut a terme per l'Oficina de la Dona va revelar que les nenes a partir dels 9 anys d'edat deixaven d'anar als parcs perquè els equipaments estaven enfocats principalment a les necessitats dels nens i moltes vegades se sentien excloses de les poques pistes esportives existents. Aquesta constatació

va servir d'impuls per a sis projectes que tenien com a principal objectiu augmentar la presència de les nenes i ampliar el seu radi d'acció. En quatre projectes es van provar diferents formats participatius amb les nenes.

A partir de l'avaluació d'aquests projectes, i d'altres models de parcs ja en funcionament, es van redactar unes recomanacions per al disseny i construcció de parcs i àrees de joc infantil des de la perspectiva de gènere, i s'hi van incloure, a més, les necessitats especials de les persones grans. En la seva elaboració hi van participar el personal de l'àrea de Joventut, persones expertes externes i el servei municipal de parcs i jardins. D'aleshores ençà, aquestes recomanacions són la base del disseny i la remodelació dels parcs nous i també dels concursos de disseny de les zones verdes de les noves àrees d'expansió urbana de Nordbahnhof, Sonnwendviertel i Aspern.

MOBILITAT I TRANSPORT URBÀ

Pel que fa a mobilitat i transport urbans, les necessitats diverses de les dones i els homes són relativament fàcils d'identificar, ja que les decisions sobre polítiques de transport sempre s'han pres sobre la base dels resultats d'enquestes personals. La participació modal és un indicador clau en aquest terreny. Els sondeigs a totes les ciutats demostren que la majoria de desplaçaments amb cotxe els fan els homes, mentre que les dones es mouen sobretot caminant. Les dones fan més trajectes d'acompanyament o per anar a comprar, generalment a peu, la qual cosa, sumada als desplaçaments per motius professionals, dona com a resultat una complexa cadena de viatges. Els infants i les persones grans també es desplacen principalment caminant i no solen allunyar-se gaire del lloc on viuen.

Pel que fa al transport públic, la majoria d'usuaris són dones, nens i nenes, joves i persones grans. Hi ha una gran interconnexió entre els desplaçaments a peu i l'ús del transport públic, ja que la qualitat d'aquest es mesura tenint en compte el trajecte complet, de porta a porta, i depèn tant de la xarxa, la freqüència, la comoditat i la congestió de les línies de metro, tramvia i autobús, com de les condicions de l'espera i la qualitat de les vies per accedir a les parades i estacions. La seguretat i comoditat de les persones vianants, ciclistes i usuàries del transport públic són aspectes clau per fomentar l'autonomia dels nens i nenes, i també

per a reduir la càrrega de la feina de cures parental i de les persones que fan de cuidadores.

En cas que l'ús del transport públic per part de les dones sigui baix, a causa de la inseguretat i del temor de ser víctimes d'assetjament o violència sexual, no només s'han de tenir en compte aspectes tècnics, com el càlcul de la capacitat del transport (persones per metre quadrat) i una millor il·luminació de les parades, sinó que també és important adoptar altres tipus de mesures i invertir, per exemple, en la formació de conductors/es i revisors/es. Els bons resultats s'aconsegueixen combinant la inversió en recursos tècnics i humans.

La transversalitat de gènere: el districte pilot de Mariahilf

El 2002, el districte municipal 6^è de Mariahilf va ser seleccionat com a "Districte Pilot de l'Urbanisme Feminista" per l'Oficina Coordinadora per a la Planificació i Mobilitat Urbanes. Van participar en el projecte personal municipal de districte de set departaments relacionats amb l'espai públic. Es va impartir formació sobre la perspectiva de gènere, però el més important va ser l'aprenentatge amb la pràctica. En els tallers amb perspectiva de gènere, els diferents departaments, amb el suport de l'oficina coordinadora i un òrgan consultiu, van desenvolupar nous mètodes per poder dur a terme la planificació. Es va fer una inspecció detallada de la xarxa de carrers de 27 quilòmetres, i els principals objectius que es van marcar van ser, entre d'altres, l'ampliació de les voreres, l'eliminació de barreres arquitectòniques, l'augment de la seguretat en general amb més passos per a les persones vianants i una bona sincronització dels semàfors, un bon manteniment de les voreres –important per a la mobilitat amb cadires de rodes– i el control de l'ocupació de l'espai per les terrasses dels cafès (d'acord amb els criteris especificats per persones expertes en gènere en el pla mestre de transport i trànsit). Després de tres anys de feina, els resultats visibles han estat l'ampliació de més d'1 km de voreres que abans tenien menys de 2 metres d'ample; 40 passos per a vianants nous i la substitució de desnivells per rampes entre vorera i calçada en 5 carrers; millores en l'enllumenat i col·locació de 26 fanals nous, situats en els llocs més necessaris i crítics que van ser identificats gràcies a les inspeccions nocturnes dutes a terme per la Comissió de Dones de la junta local; la instal·lació d'un ascensor al

costat de l'escala pública més llarga de la zona; la remodelació de 2 places petites i col·locació de 9 bancs addicionals. Gràcies a aquesta política de petites intervencions s'ha aconseguit augmentar la qualitat de la mobilitat per als vianants. El procés, a més, ha permès establir un conjunt d'eines metodològiques imprescindibles per dur a terme qualsevol projecte de planificació.

MILLORES GENERALS EN LA CAMINABILITAT I L'ESPAI PÚBLIC

Després de molts anys de planificar la mobilitat urbana des de la perspectiva de gènere, els assumptes relacionats amb la caminabilitat han adquirit molta més rellevància, a Viena i també a escala global. La mobilitat es tracta, ara, d'una manera molt més equitativa. La programació dels circuits de semàfors per a vianants es fa amb una velocitat de càlcul més lenta en les àrees pròximes a les residències de persones grans. L'enllumenat és un factor molt important que incideix en la percepció subjectiva de seguretat. En aquest sentit, el servei d'enllumenat municipal comprova i identifica on i quan s'ha d'utilitzar un grau d'il·luminació més alt. D'altra banda, el 2012 es va crear una agència per a la mobilitat amb la finalitat de fer més atractius els recorreguts amb bicicleta i a peu, i per aconseguir-ho es va dedicar molta més atenció a la qualitat dels carrers i places per a vianants. La revaloració de l'espai públic es percep; hi ha molta ciutadania activa i els treballs de jardineria augmenten a tots els barris. L'Ajuntament dona suport a la creació de microparcel·les en substitució dels espais d'aparcament, i proporciona a la ciutadania petites ajudes per cobrir els costos de material, i els ofereix la possibilitat de fer servir els escocells dels arbres del carrer per plantar minihorts.

SEGURETAT

Els espais que generen ansietat no són, per norma, escenaris de delictes. Hi ha espais públics i semipúblics que, pel simple fet d'haver estat dissenyats sense tenir en compte que potencialment poden provocar ansietat, generen una sensació d'inseguretat o amenaça, i no només a les dones. A causa de les situacions diàries d'assetjament i violència de gènere –fenòmens si més no tolerats per la societat–, moltes dones veuen restringida la seva llibertat de moviment, cosa que, moltes vegades, no es percep com un fet i se li lleva importància, com si només fos un problema personal.

Il·luminació separada en voreres àmplies de Sonnenallee, Aspern. / Luzia Puiu © 3420AG

A més de les dependències policials i especialitzades, hi ha altres mesures relacionades amb la planificació i disseny urbans que es poden aplicar per evitar la presència “d’espais de la por”, com per exemple, dur a terme un millor control social i augmentar la sensació de seguretat personal, fet que empodera les dones perquè puguin fer seu l’espai públic d’una manera lliure i segura.

Servei d’enllumenat públic

L'Ajuntament de Viena ha elaborat unes directrius per aconseguir una ciutat més segura, amb les quals marca els criteris per al disseny d’espais públics segurs, així com una llista de comprovacions que ajuda el servei de l’enllumenat municipal a identificar les zones més conflictives on es necessita un nivell d’il·luminació més alt.

PLANIFICACIÓ DE L'ESPAI PÚBLIC DES DE LA PERSPECTIVA SOCIAL

PARTICIPACIÓ

Els últims anys han augmentat considerablement els enfocaments participatius de la planificació urbana. La incorporació de la perspectiva de gènere es mereix una atenció especial i és necessària per

obtenir respostes que reflecteixin la diversitat de la vida quotidiana i de contextos. L’objectiu és aconseguir un procés inclusiu i just en què tots els aspectes –des de la tria del lloc i la franja horària fins a l’oferta de serveis de guarderia, els mètodes aplicats i els idiomes utilitzats– incentivin la participació ciutadana. ¿És un enfocament de llindar baix o suposa un gir respecte a la visió masculista de l’home de classe mitjana, autòcton, d’edat mitjana-alta, que forma part de molts dels processos participatius tradicionals? Només és informació o és alguna cosa més?

Organitzar processos participatius exigeix una important inversió en recursos humans i econòmics, especialment si s’adopta un model realment ascendent. Per tant, és lògic que de vegades s’opti per combinar mètodes de participació ciutadana amb altres eines de planificació dutes a terme per persones expertes en gènere, en el seu paper de representants dels grups més vulnerables.

Projecte participatiu amb perspectiva de gènere: remodelació de la plaça Reumannplatz

La reubicació de les vies del tramvia que abans travessaven i dividien en dos la plaça Reumannplatz,

Procés participatiu de remodelació de la plaça Reumannplatz. / Christian Fürthner © Ajuntament de Viena

a causa de l'extensió de la línia de metro, va presentar l'oportunitat de convertir aquest espai públic i altament concorregut del centre del districte 10 en un lloc molt més agradable. En el procés participatiu, un equip internacional de paisatgistes del gabinet Tilia va apostar per l'adopció d'un enfocament amb perspectiva de gènere.

Els "cafès" participatius *in situ* van ser especialment ben rebuts: les propostes d'activitats a fer es van sotmetre a consulta en taules situades en tres punts de la plaça, juntament amb expositors amb fotos que recreaven les diferents atmosferes i alguns dels elements de l'equipament possibles. Per mitjà de la utilització d'un sistema d'etiquetes adhesives, les persones vianants podien opinar sobre quines fotos trobaven més atractives. Es va establir un codi distintiu depenent de l'edat i el sexe de les persones participants (blau/vermell; gros/petit). Aquest mètode no verbal, ràpid i sense necessitat de gaires explicacions, permet visualitzar clarament les preferències a simple vista.

CONTROL DE L'EQUITAT

Aquesta eina, desenvolupada durant un projecte pilot a Viena, es va demostrar que era molt efectiva

i senzilla. No requereix molts recursos, perquè es tracta només d'una eina de visualització per propiciar el debat estructurat. La definició dels grups més afectats, a qui va dirigida l'actuació, ajuda a precisar l'impacte real del projecte.

SALTO: un projecte pilot amb perspectiva de gènere

Per al projecte pilot SALTO, que abordava l'envelliment saludable en dos barris concrets, es va dur a terme una avaluació qualitativa de totes les mesures proposades sobre qüestions de gènere, integració i disseny inclusiu. Les persones expertes en gènere van classificar qualitativament l'impacte de les mesures en cinc grups determinats. Aquest mètode també es va fer servir per establir el nou concepte de mobilitat i d'espais públics. En tots dos casos, una part de les mesures proposades es van acabar canviant o modificant.

ANÀLISI DE L'ESPAI SOCIAL

L'anàlisi de l'espai social ajuda a identificar les necessitats de les persones usuàries i a "traduir-les" en requisits funcionals per a la remodelació dels espais públics existents.

Meidlinger Hauptstraße: concurs per a la remodelació d'un carrer comercial

La primera vegada que es va dur a terme un estudi de l'espai social amb perspectiva de gènere a Viena va ser per remodelar Meidlinger Hauptstraße, un carrer comercial d'un barri de persones d'origen migrant. Es va combinar l'anàlisi quantitativa de dades de l'estructura poblacional amb una recerca qualitativa. Les inspeccions, els passejos i els debats *in situ* van ajudar a identificar el patró d'utilització i les necessitats dels diferents grups d'usuaris. Els resultats obtinguts van ser incorporats a la licitació, i van passar a ser un requisit específic de prequalificació per a aquest concurs de caràcter

internacional, un projecte pilot en clau de gènere. Finalment, el jurat es va inclinar per dos projectes. El primer tenia un gran valor estètic, però no tenia prou en compte els aspectes socials de la licitació; el segon, més sensible a les necessitats dels diferents usuaris, presentava diversos espais per a la socialització, amb característiques diferents i sense barreres arquitectòniques, però la qualitat del disseny no era tan convincent. Després d'una intensa deliberació, el projecte guanyador va ser el segon, amb un enfocament més social, que va ser votat unànimement pel jurat, fet inèdit en un jurat tradicional.

EL VALOR DE LA PLANIFICACIÓ URBANA DES DE LA PERSPECTIVA DE GÈNERE

La planificació urbana des de la perspectiva de gènere ha demostrat ser una magnífica estratègia de control de la qualitat, tant des del punt de vista polític com de gestió.

Pel que fa a les polítiques i des del punt de vista de l'equitat, el valor rau en la qualitat de l'ús quotidià per part dels diferents grups d'usuaris que s'aconsegueix. En aquest sentit, l'urbanisme amb perspectiva de gènere és essencial per integrar sistemàticament les diferents mirades de la vida quotidiana, i ajuda, d'aquesta manera, a minimitzar els "punts cecs" de la planificació urbana. Abordar de manera sistemàtica els objectius conflictius, tenint en compte els aspectes funcionals perquè repercutixin en tota la ciutadania, avala la qualitat de les decisions polítiques i la seva planificació per part dels i de les urbanistes.

D'altra banda, identificar i conèixer bé quines són les necessitats de cada grup permet donar-hi una resposta més efectiva i fer un millor ús dels recursos públics. Els mitjans econòmics sempre són més escassos que les necessitats i desitjos expressats; per tant, conèixer aquestes necessitats ajuda a calcular més bé els impactes de les mesures i a prioritzar-les.

En definitiva, tot això contribueix a augmentar la qualitat de l'entorn urbà i a millorar-ne la configuració. ¿Què poden fer les administracions per reforçar aquest enfocament en la planificació i estendre la perspectiva de gènere de

manera que les estructures urbanes reflecteixin més bé les necessitats de la feina reproductiva? L'experiència vienesa ha servit per definir uns criteris que han demostrat ser determinants.

RECOMANACIONS SOBRE ELS PRINCIPALS ELEMENTS ESTRATÈGICS

Sensibilització: el tractament de dades, els projectes de recerca i l'anàlisi espacial són instruments que ajuden les persones responsables polítiques i les persones expertes en gènere. És molt important fer una anàlisi diferenciada de les dades i conèixer millor les necessitats del dia a dia de tota la ciutadania (més inspeccions, consultes, processos participatius i tallers amb perspectiva de gènere). Abans de dissenyar l'espai físic és indispensable analitzar l'espai social.

Visibilitat: els projectes pilot reeixits serveixen per demostrar que els mètodes de planificació amb enfocament de gènere són viables, milloren la qualitat de les persones usuàries i, a més, adquireixen una ressonància mediàtica molt positiva. És fonamental seleccionar meticulosament cada projecte, ja que ha de ser un èxit. El projecte ha de tenir prou potencial per poder demostrar el valor afegit de la planificació urbana des de la perspectiva de gènere, i per això cal un marc favorable i una definició realista de l'objectiu del projecte (no intentar resoldre tots els problemes d'una sola vegada).

Experiència pràctica: desenvolupar plans i projectes pilot en els departaments administratius més rellevants –cada departament hauria

“L'urbanisme amb perspectiva de gènere és essencial per integrar sistemàticament les diferents mirades de la vida quotidiana”

d'incorporar dos o tres projectes amb enfocament de gènere en el seu programa anual de treball, per anar adquirint experiència pràctica de la manera més efectiva. Això implica gestionar els projectes de manera descendent, rebent suport dels òrgans polítics i directius i, en el millor dels casos, de tots dos.

Intercanvi de coneixements: a través de diferents eines, com ara manuals, recomanacions i llistes de criteris, es poden fer servir exemples internacionals i adaptar-los a les condicions específiques de cada comunitat, basant-se també en els projectes pilot i plans ja executats. Tot això serveix d'ajuda i ofereix als urbanistes externs pautes orientatives molt valuoses, per exemple, sobre els requisits de les convocatòries de licitacions i concursos públics.

Pressupostos i contractació de personal:

durant el període d'elaboració dels projectes pilot caldrà la col·laboració de moltes persones per poder dur a terme la feina de recopilació, control i anàlisi de dades. Es pot tractar del suport d'una unitat específica amb competències en planificació i desenvolupament urbans amb perspectiva de gènere. És el cas de l'Oficina Coordinadora de l'Ajuntament de Viena, que durant deu anys ha demostrat ser molt efectiva, comptant amb persones responsables en cadascun dels departaments implicats. La forma com s'executen els processos innovadors i transformadors depèn de la cultura organitzativa i de la governança de cada ajuntament.

En qualsevol cas, el suport polític i una clara estratègia de comunicació descendent serveixen d'ajuda, però també són necessàries les activitats que de manera ascendent, des de la base, duen a terme les persones col·laboradores internes, i poden tenir un gran efecte multiplicador. El treball en xarxa i la formació en matèria de gènere per poder intercanviar idees i experiències són eines de suport molt eficaces.

Difusió i desplegament: el desenvolupament de projectes pilot convincents és crucial i exigeix, des del principi, el suport des de les més altes esferes política i administrativa; és imprescindible per aconseguir tot el seu desplegament i no s'obté només amb la voluntat d'algunes persones col·laboradores internes. La formació i el desenvolupament de projectes amb perspectiva de gènere en els diferents departaments, com també la presència d'experts i expertes en

aquest àmbit en els jurats, faciliten la integració de continguts i mètodes de planificació amb un enfocament de gènere. La marca "ciutat compartida i justa" ofereix el marc idoni i garanteix la publicitat dels successius projectes pilot.

NOUS REPTES: ADAPTACIÓ AL CANVI CLIMÀTIC I MILLORA DEL MICROCLIMA

Amb el creixement urbà, l'augment de les diferències i les tensions socials, la diversitat, la crisi climàtica i la crisi del coronavirus, les estructures urbanes estan permanentment sotmeses a tensions, els objectius són cada vegada més complexos per als i les urbanistes i les decisions des de la perspectiva de gènere tenen més rellevància que mai. Una infraestructura verda efectiva, modes de transport sostenibles i reduir l'ús de l'automòbil són, avui, una qüestió de justícia i una necessitat ecològica.

Si les aportacions de l'Urbanisme Feminista dels anys 70 s'haguessin integrat a les polítiques del moment, avui dia les nostres ciutats serien molt més resilients al clima. La prioritat, ara, se centra a impulsar la gestió d'un canvi urgent i necessari per poder utilitzar amb rapidesa el petit marge de temps de què disposem per fer front a la crisi climàtica. De la mateixa manera que enginyers homes van transformar en profunditat el sistema urbà amb infraestructures tècniques a la fi del segle XIX, actualment urgeix una transformació tant o més radical, amb la corresponent participació femenina.

Lluitar contra la crisi climàtica i accelerar el procés d'adaptació al canvi climàtic són dos aspectes que tenen una gran importància des de la perspectiva de gènere. Actualment, moren més persones per efectes de la calor que per accidents de trànsit, i les estadístiques demostren que les persones més afectades són els nens i nenes més petits, les dones grans i els col·lectius amb menys recursos, la qual cosa suposa una càrrega més gran del treball de cures.

El desig de gaudir de més espais verds i d'una connexió més pròxima a la naturalesa, expressat repetidament per les dones en tots els processos de participació, ha de rebre una resposta prioritària amb la creació de parcs més amplis que permetin gaudir de la natura i una llibertat de moviment més gran, a més dels parcs de barri, generadors de capital social. És especialment important impulsar la creació de nous espais oberts

“L'urbanisme amb perspectiva de gènere ha de desenvolupar ràpidament una visió sistèmica que col·loqui la feina de cures en el centre de l'acció”

en les zones altament urbanitzades, aprofitant el sòl no urbanitzat i redissenyant l'espai dels carrers.

Per adaptar els espais públics són imperatiu arbres, jardins verticals, sistemes d'infiltració de l'aigua de la pluja i una disminució radical de l'ús de l'automòbil i de les àrees d'aparcament que faci possible aquestes actuacions. El tema de l'ombreig planteja un dilema: a moltes persones els agrada la llum natural del sol a la primavera i la tardor, mentre que en els períodes més calorosos d'estiu, l'absència d'ombra és un problema. En aquest sentit, i en relació amb el cicle estacional, els arbres són els millors elements d'ombreig natural i de condicionament d'aire, ja que proporcionen molta ombra a l'estiu i deixen passar els raigs solars en altres èpoques de l'any.

Pel que fa a la mobilitat, es desconeix amb certesa quins desenvolupaments prevaldran des d'un punt de vista tècnic i econòmic. La reorganització de la mobilitat urbana és vital per a protegir el clima. Cal buscar solucions de planificació urbana, com les seccions transversals dels carrers que tinguin en compte les noves formes de mobilitat i la gestió

de l'aigua de la pluja, l'ampliació real de les xarxes verdes sota la forma d'obertura i repoblament abundant de l'espai públic, basant-se en el principi de la ciutat esponja, per assegurar la supervivència dels arbres.

Per poder reorganitzar les formes de viure, treballar i desplaçar-se és imprescindible remetre's a un estil de vida postmaterial i a "l'arte povera" (de l'italià "art pobre") i buscar solucions creatives i econòmiques, aplicables fins i tot als consums material i energètic. Per passar de l'acció reactiva a una acció preventiva, a partir del relat en curs es poden identificar ràpidament una sèrie de mesures concretes i fàcils de gestionar en totes les àrees. Un enfocament holístic dels modes de vida quotidians i de la transparència en la forma de tractar els conflictes poden fer augmentar la sensibilització i activar el potencial de suport. La reurbanització socialment sostenible de l'era postfòssil ens brinda una gran oportunitat! L'urbanisme amb perspectiva de gènere ha de desenvolupar ràpidament una visió sistèmica que col·loqui la feina de cures en el centre de l'acció.

MANUALS I OBRES DE CONSULTA

El manual "Gender Mainstreaming in Urban Planning and Urban Development" ("La perspectiva de gènere en l'urbanisme i el desenvolupament urbà") assenyalava objectius per a les àrees relacionades amb l'estructura urbana i la qualitat de vida, així com per a l'espai públic i la mobilitat; presenta els mètodes, criteris i directrius desenvolupats al llarg dels anys per l'Ajuntament de Viena, i ofereix exemples de bones pràctiques en els diferents nivells de planificació. Inclou també una llista de criteris de valoració per a l'adjudicació de projectes d'habitatge social; una llista de criteris amb enfocament de gènere per a la construcció d'infraestructures públiques, com escoles i centres de formació, a més de criteris per a l'anàlisi funcional i social dels espais; plans que mostren els punts forts i febles respecte a la caminabilitat, per donar suport a la presa de decisions polítiques a escala de districte, i criteris relatius al disseny de parcs i zones de joc infantil tenint en compte la perspectiva de gènere. Mostra, també, com combinar de manera efectiva la intel·ligència i sensibilitat socials amb els coneixements tècnics urbanístics. El manual es va publicar el 2013:

<https://womenmobilize.org/pubs/gender-mainstreaming-in-urban-planning-and-urban-development/>

"Manual per a la planificació i el disseny urbans amb perspectiva de gènere", del Banc Mundial, publicat al febrer del 2020. Aquest manual ofereix recomanacions per a un

context global i inclou la descripció de deu exemples de bones pràctiques. Disponible en castellà:

<https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/publication/handbook-for-gender-inclusive-urban-planning-and-design>

"The Fair Shared City: Guidelines for Socially Inclusive and Gender- Responsive Residential Development"

("La ciutat justa compartida: directrius per a un desenvolupament residencial socialment inclusiu i sensible al gènere"), del Banc Asiàtic de Desenvolupament, publicat al gener del 2022. Conté les recomanacions per a la planificació del disseny urbà de Tbilissi, la capital de Geòrgia, basades, en part, en el manual vienès, però adaptades al context local. Inclou arguments encara més sòlids sobre el disseny urbà amb un enfocament de gènere.

<https://www.adb.org/publications/fair-shared-city-guidelines-inclusive-gender-responsive>

"Fair Shared Green and Recreational Spaces" de la ciutat de Tbilissi, publicat al desembre del 2022. Són directrius que també es basen, parcialment, en les recomanacions de la planificació amb perspectiva de gènere de l'Ajuntament de Viena sobre parcs i zones de joc, publicades en el manual vienès indicat més amunt.

<https://www.adb.org/publications/green-spaces-guidelines-gender-responsive-design-tbilisi>

LA CIUTAT EDUCADORA CONTRIBUEIX DECISIVAMENT A MILLORAR LA SALUT URBANA EN L'ERA DE LES CIUTATS QUE CUIDEN

Francisco Obando, consultor de l'Organització Mundial de la Salut i investigador associat del Centre sobre Migració, Política i Societat de la Universitat d'Oxford.

La Ciutat Educadora es caracteritza per adoptar una sèrie de compromisos que contribueixen favorablement a la salut urbana. Conèixer el terreny permet prendre les decisions més adequades i oferir unes instal·lacions i serveis municipals més efectius en matèria de salut. D'altra banda, proporcionar a la ciutadania informació adequada i coherent, comunicada a través de diferents fonts fiables, afavoreix que la població adopti mesures de protecció sanitària i de prevenció contra les malalties. Construir ciutats amb criteris que tinguin en compte la participació ciutadana

millora les relacions socials i la cohesió comunitària, empodera la comunitat i, en darrer terme, contribueix a l'equitat en salut. El procés d'anàlisi per a la millora contínua de les polítiques i intervencions a favor de la salut urbana s'ha de basar en la comprensió de la naturalesa dinàmica i interactiva dels sectors, afers, persones i llocs que conformen la ciutat. Ser més conscients del rol que ja tenen les ciutats per fomentar la salut urbana, a més del compromís reiterat de continuar actuant, és un bon punt de partida en el camí cap a una ciutat on regnin el benestar i la salut.

LES CIUTATS COM A DETERMINANTS DE LA SALUT

La major part de la població mundial viu a les grans aglomeracions urbanes –ciutats, pobles, barris– i aquestes perjudiquen, cada vegada més, tots els éssers vius, fet que posa en perill la integritat del planeta i la seva capacitat de mantenir la vida.¹ L'entorn urbà influeix directament en la manera com els seus habitants viuen, treballen, aprofiten el temps lliure i, en definitiva, en la manera com es comporten.²

En algunes ciutats, el grau d'inseguretat és tan elevat que la gent té por de sortir de casa i, a més, el soroll associat a un disseny urbà centrat en l'automòbil juntament amb la contaminació de l'aire –que respira el 99% de les persones residents–^{3,4} ho fa físicament impossible i perillós. Alhora, la ciutadania sovint és bombardejada amb publicitat agressiva d'aliments pobres en nutrients, d'aliments processats i refinats, amb un alt contingut en additius com el sucre, la sal, els greixos trans i els conservants. A conseqüència d'això, en part, el 2016, un 39% de les persones adultes de 18 anys d'edat o més tenien sobrepès i un 13%, obesitat, una de les principals causes de mort prematura.⁵

Això no reflecteix, ni de bon tros, les condicions que es donen a les zones de les aglomeracions urbanes on viuen les persones més pobres. La salut dels mil milions de ciutadans i ciutadanes que viuen en assentaments informals o barriades, un 80% de les quals es concentra a l'est i el sud-est asiàtics, a l'Àfrica subsahariana i el centre i sud de l'Àsia,⁶ es veu perjudicada per una absència pràcticament total de serveis municipals de recollida de residus i per la inadequació o inexistència d'altres serveis bàsics com la infraestructura d'aigua, sanejament i higiene (ASH), i per unes condicions d'habitatge molt deficitàries. Una infraestructura inadequada d'aigua, sanejament

i higiene (ASH) representa 2 milions de morts i 123 milions d'anys de vida ajustats per discapacitat (AVAD) que es podrien evitar.⁷

Les ciutats no han de ser pas forçosament llocs on les persones tinguin uns nivells elevats d'estrès i es vegin obligades a portar un estil de vida sedentari i a aïllar-se de la seva comunitat. Poden ser llocs on abundin les zones verdes, on es conreen localment aliments nutritius, on la ciutadania comparteixi la comunitat i es desplaci per una xarxa de transports neta, activa i segura. Les ciutats han d'estar ben equipades amb uns serveis bàsics i socials, entre ells el transport públic i un sistema sanitari eficaç. Igualment, han d'estar protegides per una legislació que tingui en compte tots els determinants urbans de la salut. De fet, moltes àrees urbanes del món s'ajusten a aquesta descripció, en gran part a causa de la incansable feina dels ajuntaments i les comunitats.

EL COMPROMÍS DE LES CIUTATS EDUCADORES I LA SALUT URBANA

La Carta de Ciutats Educadores, que agrupa aquesta xarxa, subratlla el “compromís” de les ciutats cap a un enfocament integral que inclou vuit aspectes: coneixement del territori, accés a la informació, governança i participació ciutadana, seguiment i millora contínua, identitat de la ciutat, espai públic habitable, adequació d'equipaments i serveis municipals i sostenibilitat. La subscripció d'aquest compromís és, alhora, una forta aposta per la “ciutat que té cura” de la salut i el benestar de totes les persones.

L'objecte d'aquest article és explicar a grans trets com l'adhesió a la Carta incideix positivament sobre la salut de les persones, i també com reactiva el compromís col·lectiu d'aquesta comunitat i suscita l'interès dels futurs membres. S'abordan principalment els “compromisos” que són menys susceptibles d'associar-se directament amb beneficis per a la salut

Foto de portada: Persones en un parc proper a l'Illa dels Museus i a la Catedral de Berlín (Alemanya). ©Hanohiki (iStock)

¹ Hans-O. Pörtner, Debra C. Roberts, Helen Adams, Carolina Adler, Paulina Aldunce, Elham Ali, Rawshan Ara Begum RB. Climate Change 2022 - Impacts, Adaptation and Vulnerability - Summary for Policymakers. Ipcc. 2022. 37 p.

² Galea S, Vlahov D, editors. Handbook of Urban Health Populations, Methods and Practice. Springer Estats Units; 2005.

³ Organització Mundial de la Salut (OMS). WHO ambient (outdoor) air quality database Summary results, update 2018 [Internet]. 2018. Disponible a: <https://www.who.int/data/gho/data/themes/air-pollution/who-air-quality-database/2018>

⁴ Organització Mundial de la Salut (OMS). Contaminació Atmosfèrica. Dades 2022

⁵ Ritchie H, Roser M. Obesity. Our World in Data. 2022.

⁶ Nacions Unides - Objectius de Desenvolupament Sostenible – Objectiu 11: Aconseguir que les ciutats siguin més inclusives, segures, resilents i sostenibles. Disponible a: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/es/cities/>

⁷ Organització Mundial de la Salut (OMS). Safe water, better health [Internet]. Ginebra: Organització Mundial de la Salut; 2019. Llicència: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. 2019. 67 p. Disponible a: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/329905/9789241516891-eng.pdf>

urbana, i s'ometran els que estiguin relacionats amb l'espai públic habitable i la sostenibilitat, els quals, com és ben sabut, influeixen d'una manera directa i indirecta en aquesta.

Aquest article dona a conèixer la gran contribució de l'Associació de Ciutats Educadores en matèria de salut, per convidar a la reflexió sobre els factors que determinen la salut urbana, i ofereix exemples de com els governs municipals i les comunitats poden continuar construint entorns urbans que millorin la salut i el benestar de tota la ciutadania, sense deixar ningú enrere. Per aconseguir una ciutat saludable és imprescindible establir una connexió directa entre les actuacions municipals i el seu impacte sobre la salut de la ciutadania. En aquest sentit, analitzar els factors determinants de la salut urbana ofereix a la municipalitat una manera de saber quines inversions cal prioritzar per sobre d'unes altres.

EL CONEIXEMENT DEL TERRITORI I L'ADEQUACIÓ D'EQUIPAMENTS I SERVEIS MUNICIPALS COM A ELEMENTS GENERADORS DE SALUT URBANA

És summament important conèixer i entendre l'impacte del medi urbà i de les actuacions municipals sobre la salut. El coneixement del territori a partir de la informació precisa sobre les dinàmiques locals, així com les decisions preses gràcies a aquesta informació, com la creació de serveis municipals funcionals, inclusivament i equitatius, pot contribuir en gran manera a millorar la salut i el benestar de la població. Els determinants de la salut urbana són, entre d'altres, tots els factors no clínics que repercuteixen sobre la salut i que són específics de la vida en les zones urbanes. Fins a quin punt uns nivells adequats, les

característiques i les percepcions de la densitat, els espais verds, l'aire pur, els carrils bici, el transport públic, els serveis socials, l'educació o d'altres determinants urbans incideixen positivament sobre la salut, és un interrogant que quan obté resposta pot donar lloc a més accions positives a favor de la salut.

Conèixer els principals determinants de la salut urbana és molt útil. Així, per exemple, una revisió bibliogràfica que incloïa més de 2.800 articles ha demostrat els beneficis que té la presència d'espai verd urbà en les interaccions socials,⁸ l'economia local,⁹ la reducció de la delinqüència i l'augment de la seguretat pública¹⁰ i de la vida activa,¹¹ la disminució de la presència de toxines, de la contaminació¹² i de l'estrès, i la millora de la salut mental.¹³ De la mateixa manera, un altre estudi destinat a posar de manifest l'impacte del disseny del barri sobre la salut i el benestar ciutadans ha demostrat que hi ha una estreta relació entre els principis de disseny del barri, com la caminabilitat, l'accés a les zones verdes i als equipaments, i la salut i benestar dels residents.¹⁴ En general, la caminabilitat en el barri s'associa amb un impacte positiu sobre la salut mental,¹⁵ una disminució de la hipertensió,¹⁶ la diabetis,¹⁷ un menor risc de tenir algun tipus de discapacitat¹⁸ i una disminució de la contaminació de l'aire.¹⁹ A més, la revisió d'informes sobre l'impacte del transport actiu (TA) sobre la salut, és a dir, els desplaçaments a peu o amb bicicleta, ha permès arribar a la conclusió que una xarxa de transport actiu aporta uns beneficis considerables, sobretot als països amb uns nivells de renda alts, d'on provenien la majoria dels informes revisats.²⁰

En qualsevol cas, conèixer l'impacte que tenen els entorns urbans sobre la salut en una ciutat

⁸ Wolf, K.L. M.A.R. Social Strengths - A Literature Review. A: Green Cities: Good Health [Internet]. Green Cities: Good Health. 2013 [citat el 5 de març de 2021]. Disponible a: http://depts.washington.edu/hhwb/Thm_Community.html

⁹ Wolf KL. Community Economics - A Literature Review. A: Green Cities: Good Health [Internet]. Green Cities: Good Health. Washington; 2010 [citat el 5 de març de 2021]. Disponible a: http://depts.washington.edu/hhwb/Thm_Economics.html

¹⁰ Wolf KL. Crime & Public Safety - A literature Review. A: Green Cities: Good Health [Internet]. Disponible a: http://depts.washington.edu/hhwb/Thm_Crime.html

¹¹ Wolf KL. Active Living - A Literature Review. A: Green Cities: Good Health. 2010.

¹² Wolf KL, Krueger S, Flora K. Reduced Risk - A Literature Review. A: Green Cities: Good Health. 2015.

¹³ Wolf KL, Krueger S, Rozance MA. Stress, Wellness & Physiology - A Literature Review. A: Green Cities: Good Health. 2014.

¹⁴ Ige-Elegbede J, Pilkington P, Orme J, Williams B, Prestwood E, Black D, et al. Designing healthier neighbourhoods: a systematic review of the impact of the neighbourhood design on health and wellbeing. Cities Health [Internet]. 2020;00(00):1–16. Disponible a: <https://doi.org/10.1080/23748834.2020.1799173>

¹⁵ Berke EM, Gottlieb LM, Moudon AV, Larson EB. Protective association between neighborhood walkability and depression in older men. J Am Geriatr Soc. 2007;55(4):526–33.

¹⁶ Chiu M, Rezai MR, MacLagan LC, Austin PC, Shah BR, Redelmeier DA, et al. Moving to a highly walkable neighborhood and incidence of hypertension: A propensity-score matched cohort study. Environ Health Perspect. 2016;124(6):754–60.

¹⁷ Paquet C, Coffee NT, Haren MT, Howard NJ, Adams RJ, Taylor AW, et al. Food environment, walkability, and public open spaces are associated with incident development of cardio-metabolic risk factors in a biomedical cohort. Health Place [Internet]. 2014;28:173–6. Disponible a: <http://dx.doi.org/10.1016/j.healthplace.2014.05.001>

¹⁸ Freedman VA, Grafova IB, Schoeni RF, Rogowski J. Neighborhoods and disability in later life. Soc Sci Med. 2008;66(11):2253–67.

¹⁹ James P, Hart JE, Laden F. Neighborhood walkability and particulate air pollution in a nationwide cohort of women. Environ Res [Internet]. 2015;142:703–11. Disponible a: <http://dx.doi.org/10.1016/j.envres.2015.09.005>

²⁰ Mueller N, Rojas-Rueda D, Basagaña X, Cirach M, Hunter TC, Dadvand P, et al. Urban and transport planning related exposures and mortality: A health impact assessment for cities. Environ Health Perspect. 2017;125(1):89–96.

Basar de Port-au-Prince (Haití). © Rchphoto (iStock)

determinada pot facilitar el desenvolupament d'actuacions sanitàries més precises i efectives. Els efectes de la densitat de població sobre la salut, per exemple, són variables. Una densitat de població elevada pot estar relacionada, en alguns casos, amb unes condicions urbanes perjudicials per a la salut, com per exemple, la contaminació i la superpoblació, mentre que en altres s'associa amb mesures de protecció de la salut com un elevat índex de caminabilitat i de cohesió social. A la ciutat de Medellín, a Colòmbia, els responsables municipals, juntament amb un equip d'investigació, van arribar a la conclusió que una densitat de població de fins a 60.000 habitants/km² es corresponia amb unes taxes de mortalitat més baixes, en comparació amb altres zones de la ciutat amb una densitat de població més alta.^{21,22} També en aquesta ciutat, l'existència d'espais verds a prop de les zones residencials de la població s'associava amb unes taxes de mortalitat més baixes amb relació a certes malalties cardíaques i la diabetis.

D'altra banda, en alguns barris amb una alta densitat d'interseccions de carrers –amb blocs de cases més curts i terrenys amb menys pendent–, la taxa de mortalitat era més baixa en el cas de malalties cardiovasculars. Aquesta informació pot ser molt valuosa per als ajuntaments, que la poden fer servir per abordar en l'àmbit legislatiu les inversions, consultes i altres accions necessàries en aquells llocs on els canvis en l'entorn construït s'associïn a uns índexs de mortalitat i morbiditat més alts en comparació amb altres zones. Així mateix, aquesta informació es pot utilitzar com a base d'iniciatives educatives i de debat amb la ciutadania.

CONÈIXER EL TERRITORI AMB NOUS MÈTODES I FORMATS DE DADES PER FONAMENTAR L'ACCIÓ POSITIVA EN MATÈRIA DE SALUT

Les noves formes i mètodes de tractament de dades ofereixen noves oportunitats per entendre més bé

²¹ Patiño J, Hong A, Duque JC, Zapata S, Lopera V. ¿Qué es lo que hace que el entorno urbano sea saludable en Colombia?. Medellín, Colòmbia; 2021. Disponible a: https://www.peak-urban.org/sites/default/files/2021-06/peak_brief_healthy_urban_environment_colombia-spanish.pdf

²² Patiño J, Hong A, Duque JC, Rahimi K, Zapata S, Lopera VM. Built environment and mortality risk from cardiovascular disease and diabetes in Medellín, Colombia: An ecological study. Landsc Urban Plan. 2021;213(Agost 2020).

Mercat del centre de Mombasa (Kenya). © Przemek Kunert (iStock)

i de manera més profunda els processos socials i espacials fins ara impredecibles, sobretot a les ciutats de països amb ingressos mitjans-baixos (MLIC), on hi ha molt poques dades disponibles. En aquests països, l'escassetat de recursos, l'establiment i tria de prioritats i altres factors fan que la recollida i tractament de dades a gran escala sigui molt limitada.

Hi ha diversos exemples que il·lustren les diferents maneres de conèixer el territori urbà i els possibles beneficis resultants per a la salut. En primer lloc, per estudiar els moviments de la població es poden fer servir les dades anònimes facilitades per companyies de telefonia mòbil. Durant la pandèmia de COVID-19, per exemple, es va observar que aquest tipus de rastreig dels moviments de les persones a través dels mòbils podia ser útil per minimitzar la transmissió del virus. Alhora es va protegir l'economia, ja que es fomentava

la feina des de casa i es limitava els desplaçaments a fora.²³ L'anàlisi de les dades va demostrar quin tipus de restriccions de mobilitat eren més efectives entre els grups de persones que podien treballar des de casa, i que calia buscar altres alternatives per protegir els grups amb ingressos més baixos.²⁴

També s'han utilitzat models algorítmics d'aprenentatge automàtic (*machine learning*) per predir, de manera automàtica, el creixement urbà en un futur, i per fer-ho s'han tingut en compte fins i tot diferents escenaris polítics, com també el consum d'aigua futur.²⁵ També s'ha fet servir un programa d'aprenentatge automàtic amb dades extretes de fonts obertes com *Open Street Map* o *Google Earth* per predir la distribució espacial de l'ocupació urbana en ciutats d'ingressos mitjans-baixos, centrant-se especialment en ciutats de les quals no es disposava de

²³ Heroy S, Loaiza Saa I, Pentland A, O'Clery N. Commute and mobility patterns evidenced from telecommunications data can inform reopening strategies after COVID-19 lockdowns [Internet]. Oxford, Regne Unit; 2021. Disponible a: https://www.peak-urban.org/sites/default/files/2020-10/peak_scoping-brief_commute_mobility.pdf

²⁴ Heroy S, Loaiza I, Pentland A, O'Clery N. COVID-19 policy analysis: Labour structure dictates lockdown mobility behaviour. J R Soc Interface. 2021;18(176).

²⁵ Gómez JA, Patino J, Duque JC, Passos S. Towards a More Sustainable Urban Growth Through a Data-Driven Framework for Modelling, Planning and Control [Internet]. Medellín; 2020. Disponible a: https://www.peak-urban.org/sites/default/files/2020-06/peak_briefing_towards_a_more_sustainable_urban_growth_15vi20_en.pdf

dades d'ocupació,²⁶ com Niamey (Níger), Mumbai (Índia), Karachi (Pakistan), Port au Prince (Haití) i Guayaquil (Equador). Conèixer tant la previsió d'expansió com la distribució espacial de l'ocupació urbanes a les ciutats, ajuda a planificar la provisió de serveis, fet que té clars efectes positius sobre la salut, els serveis bàsics, l'habitatge social, el transport públic, els serveis socials i l'educació, entre d'altres. La informació es pot utilitzar per distribuir de manera més equitativa les condicions de salut a les ciutats, entre les quals els determinants de salut urbana esmentats més amunt.

La valoració del risc sísmic d'edificis és difícil, laboriosa i cara,²⁷ però continua sent important perquè, entre el 1998 i el 2017,²⁸ els terratrèmols van causar 750.000 víctimes mortals. A través d'una inspecció minuciosa del perfil d'un edifici, els experts en poden determinar el grau de vulnerabilitat sísmica. Per classificar els edificis en funció del risc sísmic s'utilitza una tècnica d'aprenentatge computacional automàtic basada en les xarxes neuronals artificials (un algorisme que controla la visió per ordinador), juntament amb imatges en obert de *Google Street View*. Una vegada més, el coneixement detallat del territori es pot fer servir per salvar moltes vides, en aquest cas en concret, actuant sobre els edificis considerats de risc.

EL CONEIXEMENT DEL TERRITORI RECOLZA TAMBÉ EN EL CONJUNT D'ACTORS QUE COMPONEN LA CIUTAT: COMUNITATS, COL·LECTIUS DE PROFESSIONALS, PERSONES EXPERTES I RESPONSABLES POLÍTICS

Per conèixer el territori no n'hi ha prou amb l'ús de macrodades i programes d'anàlisi nous. Per entendre les àrees urbanes cal adoptar un enfocament inclusiu que tingui en compte els coneixements de tots els grups que conviuen a la ciutat.²⁹ Valorar els punts de vista dels diferents col·lectius que viuen a la ciutat i hi treballen i en gaudeixen, com responsables polítics, col·lectius professionals, comunitats i representants de la societat civil, complementa les altres formes de

“La ciutat només s'arriba a conèixer quan es té en compte la multiplicitat de punts de vista”

coneixement del territori esmentades. L'Ajuntament d'Itagüí, a Colòmbia, per exemple, va tenir coneixement de les reivindicacions d'un grup de dones que vivien en situació de pobresa, fet que va permetre que en l'elaboració del Pla de Desenvolupament de 2020 s'incloguessin els compromisos d'inversions en vies per a vianants als seus barris, la recuperació del programa de líders mediambientals locals, el suport al desenvolupament de mercats agrícoles, així com el reconeixement que els processos participatius han d'involucrar més que no pas “educar” la ciutadania.³⁰ Ignorar la informació sobre aquest grup de dones hauria afectat els objectius municipals de disminuir els índexs de morbiditat per malalties no transmissibles i els de promoció de l'activitat física. Es tracta d'un dels innumerable exemples que demostren que la ciutat només s'arriba a conèixer quan es té en compte la multiplicitat de punts de vista.

LA IMPORTÀNCIA DE L'ACCÉS A LA INFORMACIÓ I L'ADQUISICIÓ DE COMPETÈNCIES PER PART DE LA CIUTADANIA PER ADOPTAR HÀBITS SALUDABLES

En l'àmbit de la salut urbana és fonamental difondre la informació pertinent, a més de disposar d'uns serveis i intervencions complementaris, com també canvis en l'entorn que provoquin altres canvis en els comportaments habituals i complexos d'estils de vida.^{31,32} Les Ciutats Educadores contribueixen a la salut urbana oferint informació clara i completa, a més d'assessorament personalitzat, punts d'informació especialitzats i l'orientació adequada. S'ha demostrat que facilitar l'accés a la informació contribueix a modificar alguns comportaments com el tabaquisme, el consum d'alcohol, la drogoaddicció, la dieta, l'activitat física i el comportament sexual.

Un estudi sistemàtic va revelar nombrosos indicis de l'eficàcia de les campanyes en els mitjans de comunicació pel que fa al canvi d'actituds respecte al tabaquisme, la intenció de fumar i la prevenció

²⁶ Barzin S, Avner P, Rentschler J, O'clery N. Where Are All the Jobs? A Machine Learning Approach for High Resolution Urban Employment Prediction in Developing Countries. 2022; (Març). Disponible a: <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/where-are-all-jobs-machine-learning-approach-high-resolution-urban-employment>

²⁷ González D, Rueda-Plata D, Acevedo AB, Duque JC, Ramos-Pollán R, Betancourt A, et al. Automatic detection of building typology using deep learning methods on street level images. *Build Environ*. 2020;177(Gener):1–12.

²⁸ Organització Mundial de la Salut (OMS). Terratrèmols [Internet]. Fact Sheets. 2022 [citat el 18 de maig de 2022]. Disponible a: https://www.who.int/health-topics/earthquakes#tab=tab_2

²⁹ Keith M, O'clery N, Parnell S, Revi A. The future of the future city? The new urban sciences and a PEAK Urban interdisciplinary disposition [Internet]. PEAK Briefing. Oxford, Regne Unit; 2020. Disponible a: https://www.peak-urban.org/sites/default/files/2021-11/brief_future_city-final.pdf

³⁰ PEAK Urban. Influencing policy: a pathway to sustainable cities. Oxford, Regne Unit; 2022.

³¹ Naidoo B, Warm D, Quigley R, Taylor L. Smoking and Public Health: A review of reviews of interventions to increase smoking cessation, reduce smoking initiation and prevent further uptake of smoking. Londres;

³² Robertson R. Using information to promote healthy behaviours. Kicking Bad Habits Report, King's Fund, Londres [Internet]. 2008;(207401):1–15. Disponible a: <http://www.kingsfund.org.uk/sites/files/kf/field/document/information-promote-healthy-behaviours-kicking-bad-habits-supporting-paper-ruth-robertson.pdf>

Persones fent ioga en un parc a Gurgaon (Índia). © Amlanmathur (iStock)

del consum de tabac entre les persones joves.³³ La recerca va revelar que els materials d'autoajuda feien augmentar els índexs d'abandó del tabaquisme si es comparava amb la no intervenció, per bé que l'efecte era molt poc significatiu. Les intervencions en els mitjans de comunicació van fer augmentar la pràctica d'activitat física i van fomentar una alimentació més saludable. Un estudi dut a terme per l'organització King's Fund destaca les conclusions d'alguns treballs de recerca que poden servir de guia als governs locals per difondre informació, sobretot pel que fa a la importància de la font del missatge, el seu contingut i el canal usat per a la seva difusió.

“La participació social afavoreix l'empoderament, la qual cosa contribueix a disminuir les desigualtats en salut”

Els missatges coherents de diferents fonts solen tenir més impacte. En aquest sentit, el ministre de Salut del Regne Unit va encarregar a diverses organitzacions benèfiques, supermercats i altres establiments que fessin campanyes publicitàries complementàries per comunicar un mateix missatge des de diferents punts de vista.³⁴

L'informe de King's Fund constata que el contingut del missatge i la manera de redactar-lo poden influir en la consecució de l'objectiu marcat. Els qui busquin modificar comportaments de baix risc hauran de comunicar els beneficis de l'acció desitjada, com per exemple que menjar sa

³³ Jepson R, Harris F, MacGillivray S, Kearney N, Rowa-Dewar N. A review of the effectiveness of interventions, approaches and models at individual, community and population level that are aimed at changing health outcomes through changing knowledge, attitudes and behaviour. Cancer Care Res Centre, Univ Stirling [Internet]. 2006;(Maig):217. Disponible a: <https://www.nice.org.uk/guidance/ph6/evidence/behaviour-change-review-1-effectiveness-review-pdf-369664525>

³⁴ NHS. Standard for creating health content [Internet]. NHS Digital Service Manual. 2022 [citat el 13 de juny de 2022]. Disponible a: <https://service-manual.nhs.uk/content/standard-for-creating-health-content>

ajuda a trobar-se més bé i a viure més anys. Aquests missatges seran també més efectius si s'emeten amb alta freqüència durant llargs períodes de temps.^{35,36}

LA GOVERNANÇA ENTRE L'ADMINISTRACIÓ PÚBLICA I LA CIUTADANIA EN LA DISMINUCIÓ DE LES DESIGUALTATS EN SALUT

La insistència de la Carta en la participació ciutadana com un factor clau de la governança eficaç incideix en la salut com a resultat d'un disseny de ciutat que satisfà millor i de manera més directa les necessitats de tota la ciutadania. La participació social com a factor determinant de la salut en general, i com a dret humà, també s'ha vinculat a la millora de la salut i a una millor programació sanitària, especialment per a la població més desfavorida econòmicament.^{37,38,39} A llarg termini, també s'ha comprovat que la participació social afavoreix l'empoderament, la qual cosa

contribueix a disminuir les desigualtats en salut.^{40,41} Per anar cap a l'equitat en salut calen les aportacions que la participació social fa en pro de la millora de les relacions socials i la connexió comunitària, una major sensació de tenir el control de la pròpia vida i de les condicions de vida i l'oportunitat de fer coses que es gaudeixen. L'estratègia de barris i mercats saludables de Quito (Equador), per exemple, va utilitzar l'acció conjunta a favor de l'equitat en salut, i va empoderar equips de treball dels barris per treballar en col·laboració amb els diferents departaments municipals (educació, sanitat, planificació urbana, recollida de residus, etc.) per aconseguir uns entorns sanitaris de més qualitat i per millorar l'equitat en salut.⁴² El quadre següent mostra els components de la participació, les seves dimensions i el seu impacte sobre l'equitat en salut.

PARTICIPACIÓ SOCIAL PER A L'EQUITAT EN SALUT

Components de la participació	Dimensions	Impactes sobre l'equitat en Salut
Espais de debat	Relacionada amb la comunicació	Major visibilitat Reconeixement dels drets
	Espais de reflexió (o de debat) per definir el problema i establir prioritats que tinguin en compte els grups més desfavorits	Priorització dels col·lectius amb més necessitats
	Espais pedagògics	Educació en salut
Polítiques	Coherència	Visió estratègica que tingui en compte l'objectiu de l'equitat en salut
Implementació	Acció coordinada	Eficàcia i efectivitat
	Identificació amb les decisions polítiques i major adhesió i suport, especialment dels grups socials minoritaris	Reducció de la violència simbòlica
Avaluació	Valoració de l'impacte	Determinar l'impacte de les accions sobre l'equitat en salut i reorientació cap a l'equitat
	Conclusions	Educació en salut i aprovació de les conclusions

Font: Organització Mundial de la Salut (OMS) "Participation as a driver of health equity"⁴⁰ (adaptació).

³⁵ Hornik R. Introduction, public health information: making sense of contradictory evidence. In: Public Health Communication: Evidence for behaviour change. Nueva Jersey: Lawrence Erlbaum Associates; 2007.

³⁶ Carson K V., Ameer F, Sayehmiri K, Hnin K, van Agteren JEM, Sayehmiri F, et al. Mass media interventions for preventing smoking in young people. Cochrane Database Syst Rev. 2017;2017(6).

³⁷ Rifkin SB. Examining the links between community participation and health outcomes: A review of the literature. Health Policy Plan. 2014;29:ii98–106.

³⁸ Katz AS, Cheff RM, O'Campo P. Bringing stakeholders together for urban health equity: hallmarks of a compromised process. Int J Equity Health [Internet]. 2015;14(1):1–9. Disponible a: <http://dx.doi.org/10.1186/s12939-015-0252-1>

³⁹ Organització Mundial de la Salut (OMS). Global report on urban health: equitable, healthier cities for sustainable development. 2016; Disponible a: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/204715>

⁴⁰ Francés F, La Parra Casado D. Participation as a driver of health equity. Organització Mundial de la Salut Europa [Internet]. 2019;1–34. Disponible a: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/324909/9789289054126-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁴¹ Heritage Z, Dooris M. Community participation and empowerment in Healthy Cities. Health Promot Int. 2009;24 Suppl 1.

⁴² Obando F, Ruales J, Lowenson R. Healthy Neighbourhoods - closing the gap on health inequality, City of Quito, Ecuador. In: Progressing the Sustainable Development Goals through Health in All Policies: Case studies from around the world [Internet]. OMS; 2017. p. 1–204. Disponible a: <https://www.who.int/publications/m/item/progressing-the-sustainable-development-goals-through-health-in-all-policies>

Mantenir els canals de comunicació, que requereixen i fomenten l'empoderament de la ciutadania i de la societat civil, són processos continus i un objectiu fonamental per als governs municipals. La pandèmia de la COVID-19 ha demostrat que les societats que tenen mecanismes per a la governança participativa tenen més capacitat de resiliència i adaptació a les adversitats que acaben afectant la salut. S'ha fet evident, per exemple, que els països que han superat amb més èxit la pandèmia a l'Àsia i l'Àfrica són aquells que s'han basat en historials previs de resposta al SARS, l'ebola i l'H1N1, i han mantingut aquesta capacitat institucional d'aprenentatge i de comunicació.⁴³

LA COMPLEXITAT I IDENTITAT DE LES CIUTATS, I EL SEU IMPACTE A LA SALUT URBANA

Entendre l'impacte que tenen les polítiques educatives, socials i ecològiques municipals en la salut, a través del anàlisi i la reflexió, és un pas previ necessari per continuar millorant-les, i entendre la ciutat com un sistema complex pot ajudar a aconseguir-ho. Les

“El canvi urbà s’ha de valorar tenint en compte les escales temporal i geogràfica en què ocorre”

ciutats són complexes, ja que impliquen molts sistemes com ara formes d'expressió cultural i social, biodiversitat, salut, alimentació, transport, aigua i energia. La complexitat de la ciutat i la seva identitat –modelada, en part, per la seva història i cultura– sovint no es té prou en compte a l'hora de valorar i comprovar els seus progressos, i això pot limitar les millores en matèria de salut urbana.

EL CANVI URBÀ: LA IMPORTÀNCIA DE L'ESCALA GEOGRÀFICA I DE L'ESPAI TEMPORAL

Atesa la complexitat de sistemes que interaccionen en els contextos urbans, sovint els esforços per arribar a entendre'ls s'enfoquen des d'hipòtesis equivocades, i això fa que s'arribi a conclusions excessivament senzilles que limiten les possibilitats de millora dels plans, polítiques i programes objecte de l'anàlisi. El canvi urbà s'ha de valorar tenint en compte les escales temporal i geogràfica en què ocorre, ja que això repercutirà en l'eficàcia de les pràctiques de control i recollida de dades.

⁴³ Obando F, Keith M. Cities can care for people and enable them to care for others, making urban health possible [Internet]. Oxford, Regne Unit; 2021. Disponible a: <https://www.uclg.org/en/media/news/how-can-commoning-housing-systems-urban-health-sanctuary-cities-and-democracy-contribute>

Suburbi a Nha Trang (Vietnam). © Duybox (iStock)

És important tenir en compte el principi urbà d'emergència a l'hora de valorar les intervencions en contextos urbans que afecten la salut de les persones. Com a sistemes complexos, les ciutats són més fàcils d'entendre si s'utilitza l'enfocament "de baix a dalt" (*bottom up*). Les estratègies que tenen la finalitat de reduir la complexitat de les ciutats no tenen en compte algunes de les seves característiques principals, com la interconnectivitat. Michael Batty⁴⁴ explica el concepte d'emergència a través de l'exemple de la gentrificació, i destaca que fins i tot la més mínima predilecció d'un grup per tenir un veïnat amb unes característiques semblants a les seves, pot donar lloc, amb el temps, a l'aparició de severes situacions de segregació urbana.

Aquest procés, amb tot, és generalment imperceptible en el moment en què es produeix, es fa visible amb el transcurs del temps i és el resultat de les decisions i interaccions de moltes persones i sistemes. Se sap amb certesa que la segregació en termes econòmics dona pas a la desinversió derivada d'una base contributiva més baixa i, finalment, els serveis i entorns urbans de menor qualitat acaben afectant la salut. No obstant això, la desinversió i les seves causes podrien haver començat molt abans. Així doncs, identificar la

gentrificació com un factor que contribueix a la mala salut requereix un enfocament de millora que reconegui que el canvi urbà es pot produir en sectors que interactuen entre si, durant un llarg període de temps.

CONCLUSIÓ

Els factors determinants de la salut urbana també es basen en la interacció de sectors, llocs i persones que influeixen en el canvi de les ciutats. Si les persones, les institucions i les societats continuen aprenent i adaptant-se, triant voluntàriament viure i dissenyar les ciutats de manera que es tingui en compte la seva interconnectivitat, les ciutats podran esdevenir entorns de benestar. Els ajuntaments i les comunitats són els principals actors per aconseguir aquesta finalitat, i agrupar-se a l'entorn dels compromisos expressats en la Carta de Ciutats Educadores representa una gran contribució.

⁴⁴ Batty M. Complexity And Emergence In City Systems: Implications For Urban Planning. Malaysian J Environ Manag [Internet]. 2009;10(1):15–32. Disponible a: https://www.researchgate.net/publication/277856568_Complexity_and_emergence_in_city_systems_implications_for_urban_planning

ENTREVISTA

VERÓNICA GAGO

Docent, editora i militant feminista del col·lectiu 'Ni Una Menos', Argentina

“L’ocupació feminista dels carrers, de manera tan contundent, ha estat una apropiació festiva per denunciar simultàniament les violències masclistes i totes les violències sistèmiques que s’hi concentren”

Verónica Gago és docent, editora i militant feminista. Integra el col·lectiu 'Ni Una Menos' ('Ni Una Menys') i forma part de la Tinta Limón Ediciones, a l'Argentina. Treballa a la Universitat de Buenos Aires i a la Universitat Nacional de San Martín, fent cursos de grau i postgrau. És investigadora dedicada a qüestions de feminisme, moviments socials, economies populars i neoliberalisme. Coordina el GIIF - Grupo de Investigación e Intervención Feminista, el qual és el node Buenos Aires de la plataforma transnacional La Laboratorio. També coordina el grup de treball sobre economies populars a CLACSO - Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales.

i

És autora dels llibres *La razón neoliberal. Economías barrocas y pragmática popular* (2014), *La potencia feminista. O el deseo de cambiarlo todo* (2019) i és coautora, amb Luci Cavallero, d'*Una lectura feminista de la deuda* (2019) i, amb Silvia Federici i Luci Cavallero, de *¿Quién le debe a quién? Ensayos transnacionales de desobediencia financiera* (2021). Ha compilat treballs col·lectius com *8M. Constelación Feminista* (2018) i *La Internacional Feminista* (2020), juntament amb Marta Malo. Anteriorment, havia format part del grup de recerca militant del "Colectivo Situaciones".

Per al moviment feminista, els últims anys l'ocupació dels carrers ha estat una dinàmica fonamental. Has dit alguna vegada que "hem fet casa a cel obert". A què et refereixes? Com es converteixen en casa els carrers de la ciutat?

Efectivament, crec que el component de carrer ha estat fonamental els últims anys del moviment feminista a l'Argentina, per diverses raons que, sens dubte, hem experimentat a molts llocs: ser *aquí* i sentir la força en comú, confirmar (i sorprendre'ns de) un poder de convocatòria capaç de desbordar els sectors usualment més organitzats i també la vivència d'una mena de protagonisme històricament relegat, fins i tot per als qui han/hem participat en una altra mena de mobilitzacions i moments d'organització col·lectiva. Submergir-se en una manifestació tan àmplia i, alhora, completament feminista és, sens dubte, una experiència molt poderosa de la ciutat i, en cert sentit, nova: per la mena de complicitat, de comunicació corporal, de cura col·lectiva i de percepció d'escala de les nostres trames.

En aquest sentit, l'ocupació feminista dels carrers, de manera tan contundent, ha estat una apropiació festiva per denunciar simultàniament les violències masclistes i totes les violències sistèmiques que s'hi concentren. Aquesta escena que pot semblar *altament contradictòria* té al carrer el seu àmbit privilegiat i el seu espai de possibilitat: perquè aquí hi ha una elaboració col·lectiva de què signifiquen aquestes violències en les nostres vides quotidianes, com les anomenem i quines estratègies ens donem per enfrontar-nos-hi; alhora experimentem una energia multitudinària, d'alegria de trobar-nos i de sortir de la casella de víctimes amb què s'intenta que tramitem i patim aquestes violències. Crec que la intel·ligència política, sensible, d'aconseguir ajuntar aquestes qüestions al carrer és un indicatiu d'una potència feminista molt singular. Alhora, l'ocupació dels carrers en aquests anys ha posicionat el feminisme com a moviment social i polític amb una particularitat: com a feminismes de masses.

La convocatòria al carrer ha permès justament desbordar els espais que es reconeixen estrictament com a feministes i s'ha convertit

Assemblees convocades per l'Associació Mutual Sentimiento, a Buenos Aires. A baix a la dreta, imatge de Verónica Gago durant una intervenció.

en un espai experimental, transversal, i de *formació* de feminismes. El lloc decisiu del carrer ha marcat aquest caràcter massiu que és una mena de llinar, un abans i un després, que fa que el feminisme sigui capaç de parlar a tothom, per evocar aquest títol tan bonic de bell hooks que s'ha fet servir tant aquests dies per recordar-la.

La mobilització de carrer, reiterada en el temps, ha esdevingut un moment de producció d'espai: ocupar aquest lloc que moltes vegades es viu amb por, com si estigués condensat d'amenaçes, i refer-lo. Al carrer també hem vist com es cuinen sensibilitats, consignes, aliances perquè fa convergir un esclat de creativitat en la música, les performances, les robes, els colors, les banderes, els maquillatges, etc. Reunir-nos als carrers ha exigít, a més, llargs processos organitzatius diversos però amb trets comuns en diferents llocs:

assemblees, organització de demandes i consignes, debat sobre les logístiques de cura, iniciatives de convocatòria, treball per alliberar temps i poder estar efectivament en aquestes accions, converses entre organitzacions de tipus molt diversos, teixit de grups de tota mena i mida...

En un moment concret, aquestes manifestacions es van convertir en vigília per l'avortament, primer el 2018 i després el 2020, quan es va discutir al Parlament la seva legalització. La primera vegada, vaig escriure una crònica sobre la vigília i la sensació de fúria pel rebuig del Senat, on vaig usar aquesta expressió de "fer casa a cel obert" per descriure el que va significar ocupar també la nit de la ciutat (cosa que passava simultàniament a diverses ciutats del país i fins i tot a d'altres llocs del món). Acampar als carrers amb temperatures glaçades, construir un

refugi i fer fogueres, mentre “pesàvem” la importància dels nostres cossos al carrer com una escena que imposava una altra lògica i, alhora, interlocutava amb el debat parlamentari.

Però l'expressió també es refereix a la manera com aquesta experiència del carrer, i especialment durant tantes hores de fer-hi refugi, permetia un exercici col·lectiu de viure l'espai públic com a casa, reinventar aquesta instància fora del confinament domèstic heteronormatiu, desafiar la ciutat com a pura intempèrie. Vam fer casa preparant les condicions per ocupar la ciutat unes quantes hores; construint coordinacions per a la cura i la provisió col·lectiva; organitzant música, la programació de xerrades i esdeveniments, i espais per anar al bany, aconseguir aigua, etc. És a dir: fent que la ciutat estigui disponible per mantenir aquest temps de reclamació, de festa, d'alerta feminista. La segona vegada, quan vam aconseguir la legalització, al desembre de 2020, aquesta experiència es va repetir després d'un any de coronavirus, la qual cosa li va donar característiques especials perquè va significar trobar-nos anant amb molt de compte i, alhora, tenint una necessitat enorme de tornar a ser en aquest lloc de carrer que la pandèmia havia reduït tant.

“La convocatòria al carrer ha permès justament desbordar els espais que es reconeixen estrictament com a feministes i s’ha convertit en un espai experimental, transversal, i de ‘formació’ de feminismes”

Quins són els temes fonamentals que la lluita feminista a l'Argentina posa en el centre? Com es connecten els uns amb els altres?

Els feminicidis i travesticidis han estat una demanda fonamental i ho continuen sent. En aquest sentit, s'ha aprofundit cada vegada més a desentranyar les violències estructurals que es manifesten de la manera més brutal en aquests dos fenòmens. Això és clau per fer pedagogia feminista i instal·lar en el sentit comú que les violències masclistes no es redueixen a qüestions d'índole interpersonal, delimitades a l'àmbit privat. Les qüestions de la violència econòmica, la violència institucional, la violència laboral i la violència racista funcionen com a engranatge de primer ordre amb les violències per raons de gènere. Evidenciar

això ha estat i és un treball polític enorme i quotidià perquè mostra i fa comprensible d'una manera no purament abstracte en quin sentit ens enfrontem a un capitalisme depredador, patriarcal i colonial. Aquesta és una tasca que es dona una vegada i una altra, perquè hi ha un intent permanent que ens quedem en el comptatge necropolític de feminicidis i travesticidis, el qual, a més, és un número que de tant insistir-hi té usos molt diversos. D'una banda, és utilitzat pels mitjans hegemònics per “comprovar”

la ineficàcia del feminisme per aturar-los. Per tant, intenta ser un número acovardidor, fins i tot és una manera de desacreditar i culpabilitzar el feminisme. D'altra banda, en tractar-los com a casos aïllats que es repeteixen, es busca desconèixer el *continuum* de violències en el qual s'inscriuen.

Per tant, les condicions de reproducció social de dones, lesbianes, travestis i trans, de *lis nenis* que generalment tenen a càrrec seu, és l'altre tema fonamental, directament relacionat amb l'anterior. En quines condicions s'aconsegueixen ingressos? Quines feines remunerades i no remunerades multipliquen les jornades laborals? Quins són els serveis públics existents i com es reemplacen els pocs que hi ha o els que no hi ha? Quina és la situació residencial? Com s'afronten les lògiques de violència territorial vinculades a economies il·legals? Com es conjuga això amb una justícia extremament patriarcal? Com es mantenen les dinàmiques de cura i autodefensa col·lectiva? Com s'afronten les lògiques extractivistes i d'espoliació en certs territoris? Què implica que els principals inputs de la vida quotidiana com ara l'aliment, els medicaments i l'habitatge estiguin dolaritzats, sotmesos a especulació financera? Aquests interrogants fonamentals obren, detallen, concreten el que significa un programa contra la precarització de la vida, i posen de manifest des de la pràctica concreta en quin sentit són part i estructuren el que anomenem violència per raons de gènere.

Crec que, un altre cop, aquesta també és una enorme potència feminista: senyalar, de manera molt situada, en quin sentit cadascuna d'aquestes qüestions és clau per confrontar les violències. La violència deixa de ser una cosa general, amb V majúscula, que és tot i alhora és inaprehensible, per indicar relacions d'explotació, dinàmiques de precarietat, formes d'abús, instàncies d'injustícia en determinats cossos i en determinats territoris. La força del moviment feminista ha mostrat una capacitat d'anar produint coneixement específic sobre cadascuna d'aquestes qüestions, ha rellevat pràctiques que les resisteixen i que les interrompen i, per tant, ha obert un nou horitzó sobre el que significa disputar a nivell quotidià i estructural, en *simultani*, la lògica del neoliberalisme en una de les seves etapes més cruentes. Crec que el moviment feminista, en la seva heterogeneïtat evident, ha aconseguit un diagnòstic precís del que s'anomena *interseccionalitat* de formes d'opressió i explotació però, sobretot, ho ha fet a partir de lluites concretes que van elaborant i teixint una pedagogia feminista per fer d'aquest diagnòstic accions, agenda, sentit comú i disputa d'horitzons polítics.

Imatges d'una manifestació del 8M a Buenos Aires convocada pel moviment "Ni Una Menos". A sota, Verónica Gago participa a les mobilitzacions del dia Internacional de les Dones.

Silvia Federici (centre) participa en un acte a Buenos Aires, amb Verónica Gago (esquerra). / Gisele Vola

Parla'ns del moviment "Ni Una Menos". En què consisteix? Qui integra?

El moviment "Ni Una Menos" té la particularitat d'haver-se convertit en un nom, una contrasenya compartida, que expressa una forma col·lectiva de cridar "ja n'hi ha prou!, de les violències contra dones, lesbianes, travestis, trans". Sorgeix en una primera manifestació, el 3 de juny de 2015, en resposta al feminicidi de Chiara Páez. És una consigna que s'ha anat ampliant, complicant, com a part d'un procés polític de construcció d'aliances polítiques, d'ampliació de les seves exigències, d'amalgama de desitjos i genealogies. La dinàmica de l'atur nacional de dones a l'Argentina, a l'octubre de 2016 i, després, de les vagues internacionals del 8 de Març, a partir de 2017, li han donat un gruix anticapitalista, antipatriarcal i antiracista a més d'un impuls transnacional fonamental. Per això, ha esdevingut "Ni Una Menos. ¡Vivas, libres i desendeudadas nos queremos!" ("Ni Una Menys. Vives, lliures i desendeudades ens volem!") que, al seu torn, és una consigna que va variant, per la qual cosa han pogut emergir: "Ni Una Migrante Menos" ("Ni Una Migrant Menys") o "Ni Una

Menos en las cárceles" ("Ni Una Menys a les presons"), "Ni Una Trabajadora Menos" ("Ni Una Treballadora Menys").

Em sembla que l'important és que condensa una enunciació que és *col·lectiva*, que s'ha anonimitzat justament perquè s'ha massificat i, al mateix temps, permet singularitzacions, declinacions molt concretes, amb relació a situacions específiques de les lluites. En un poblet molt petit hi podeu veure una pintada al carrer que diu "Ni Una Menos" i alhora aquesta frase que ha estat apropiada en diferents geografies, especialment a l'Amèrica Llatina, com a bandera feminista. Nens/es de les escoles de l'Argentina saben què vol dir "Ni Una Menos" i aquí hi ha una clau del seu vincle amb l'impuls a l'educació sexual integral en els currículums. A mi em sembla fonamental que quan es parla de les violències per raons de gènere i es diu "Ni Una Menos" es parla des d'un moviment polític, de carrer com deia abans, multitudinari. Això habilita un lloc d'enunciació que pot ser habitat i reinventat per molts, que no és victimitzador, que és col·lectiu, que no es redueix a una lògica de denúncia i que informa d'una capacitat de lluita.

"Les qüestions de la violència econòmica, la violència institucional, la violència laboral i la violència racista funcionen com a engranatge de primer ordre amb les violències per raons de gènere"

Integrants del col·lectiu de dones de "Mares de Plaza de Mayo" i del moviment "Ni Una Menos" participen en una assemblea a Buenos Aires. © Karina Díaz

Va ser emocionant veure l'intercanvi de mocadors entre les "Mares de la Plaza de Mayo" i les persones de "Ni Una Menos". Com es combinen memòria i futur? Què ha après el moviment feminista de les mares i àvies?

El mocador blanc de les "Mares de la Plaza de Mayo" és un símbol mundial de la lluita d'aquestes dones contra el terrorisme d'Estat de l'última dictadura militar-civil-empresarial-clerical al nostre país (1976-1983). Aquesta peça senzilla, feta originàriament amb un drap de tela, les va convertir en icona de resistència, de gosadia i, amb les seves rondes dels dijous a la plaça (que encara es fan), van construir una poderosíssima forma d'intervenció política. En aquests mocadors hi van brodar els noms dels seus fills desapareguts i, com va escriure Ana Longoni fa poc, aquest gest produeix una tensió "entre el duel particular i la socialització de la maternitat". A l'Argentina, les lluites pels drets humans protagonitzades per Mares i Àvies han

inventat un protagonisme femení que ha qüestionat les maneres de fer política, d'ocupar l'espai públic, de fer front als genocides i de mantenir que no hi haurà "ni oblit, ni perdó".

D'elles, n'hem après una forma de persistència, de valentia creativa, de pràctica del desacatament a través de certs gestos que ho canvien tot. Aquests mocadors blancs han tingut en diferents moments la intel·ligència d'abraçar diverses lluites, i han actualitzat permanentment el vincle entre drets humans i conflictes socials, especialment els que es refereixen a la violència institucional. Amb la massificació del feminisme, la reivindicació de les Mares i Àvies ha estat un element clau, perquè reconnecta amb aquesta línia històrica de politització de les afiliacions i afectes, de reivindicació de la radicalitat i de la seva tenacitat per demanar memòria, veritat i justícia.

La Campanya Nacional pel Dret a l'Avortament, en popularitzar-se i esdevenir la marea verda el 2018, va tenir en la multiplicació del mocador verd un símbol també fonamental. La connexió entre tots dos mocadors construeix una genealogia particular, sinuosa, on el mocador verd, a més del dret a l'avortament, s'annexa a la idea que "la maternitat serà desitjada o no serà". Però, a més, tots dos mocadors els van dur referents històrics de les "Mares de la Plaza de Mayo", i aquesta superposició, continuïtat i encadenament produeix una densitat històrica particular i fa que les mateixes Mares rellegeixin la seva història en clau feminista. Això evidencia una temporalitat des de les lluites que reobre la història aportant múltiples capes a les memòries, els arxius i les narracions. En els escenaris de les mobilitzacions feministes, la invitació de "Ni Una Menos" a les Mares per tancar aquests actes, ha format part d'aquesta complicitat transgeneracional i d'una manera de produir futur des de les lluites.

Has parlat moltes vegades de l'emergència dels feminismes populars. A què et refereixes? A quins malestars fan front?

Aquest nom es fa servir molt a l'Argentina per parlar dels feminismes que hi ha i que creixen *des de i en* les organitzacions populars, aquelles que provenen de moviments socials, de barri, veïnals. Són uns feminismes que inventen i proposen altres trajectòries en les genealogies feministes perquè potser la reivindicació feminista és recent, però tot i així la seva història ja inclou moltes lluites, especialment protagonitzades per dones. Són feminismes que han reinventat el feminisme perquè no provenen ni de l'acadèmia ni de les institucions, però tampoc de les organitzacions feministes més antigues. Són feminismes que fan feina de base, que creixen des de baix, i que disputen i reorganitzen les agendes, sensibilitats i formes polítiques d'aquests moviments heterogenis. Els feminismes populars, juntament amb els feminismes indígenes, comunitaris, suburbans, de viles, negres, desliberalitzen les polítiques de reconeixement, les gramàtiques de contingent i polititzen la precarietat de les existències en posar-la en connexió amb una seqüència inescindible d'espolis i explotacions.

Quina anàlisi feu dels models de ciutat actuals? Quins aspectes haurien de tenir en compte els governs locals amb la intenció d'incorporar les reivindicacions feministes en les polítiques locals?
Poso un exemple concret i actual. A l'Argentina hi

ha un debat en relació amb la regulació del mercat de lloguers, a partir d'una llei aprovada el 2020. Amb això vull dir que la política d'habitatge és un lloc central per pensar els models de ciutat actuals i, com sabem, això s'ha intensificat especialment en pandèmia. La voracitat de les lògiques especulatives del mercat immobiliari ha produït una alça generalitzada de preus en el mercat de lloguer, que, a més, es regeix per condicions cada vegada més restrictives en l'accés (preferència de parelles heterosexuales sense fills, discriminació a lesbianes, gais i persones travestis i trans). En la pandèmia tot això s'ha combinat amb desnonaments massius per acumulació de deutes (amb prou feines es va aplicar una mesura del govern nacional que en decretava la prohibició).

"Hem conceptualitzat aquest procés com a 'violència propietària' per anomenar la manera com l'especulació financero-immobiliària ha afectat sobretot les dones i la població LGTBIQ"

Nosaltres, el col·lectiu "Ni Una Menos", en aliança amb el Sindicato de Inquilinos Agrupados, hem conceptualitzat aquest procés com a "violència propietària" per anomenar la manera com l'especulació financero-immobiliària ha afectat sobretot les dones i la població LGTBIQ, en un moment de recrudescència de les violències per raons de gènere a causa del tancament per la quarantena. Amb això vull dir que és impossible pensar un model de ciutat feminista que exclogui la confrontació amb les lògiques extractives del mercat immobiliari, perquè són les que produeixen una distribució de l'habitatge que reforça desigualtats, marcades per classe, gènere i origen i, a més, ratifica un model heteropatriarcal i familiarista per a l'accés a un dret elemental.

D'altra banda, la demanda de serveis públics, gratuïts i de qualitat de salut, educació i cures és clau. En l'època de l'emergència, la ciutat s'ha mantingut amb la feina no remunerada i sense pausa del treball feminitzat i comunitari. Perquè el que veiem és que davant el buidament de les infraestructures urbanes públiques, o la seva privatització, aquestes són substituïdes de manera precària per xarxes populars, feminitzades i migrants que no fan res més que reforçar les formes d'injustícia i explotació.

Saskia Sassen diu que vivim un capitalisme d'extractivisme i expulsions. Quines són les noves dinàmiques d'extracció de rendes?

Crec que avui podem identificar clarament com aquesta extracció de rendes es concentra en la renda financera (endeutament sobirà i de les llars),

en la renda immobiliària (habitatges), en la renda de les transnacionals de l'agronegoci (aliments), grans responsables del col·lapse ecològic, i en la renda de patents (medicaments). Jo faig servir el terme “extractivisme ampliat” per referir-me a una modalitat d'extracció de valor que caracteritza el neoliberalisme actual, que el projecta com a capitalisme extractiu. Aquesta extracció de valor s'amplia perquè funciona sobre diferents “territoris” i recursos. No sols els anomenats “naturals”, sinó també els virtuals, genètics, socials, urbans, rurals, de producció i de consum. És sobre aquesta heterogeneïtat que les finances, a més, concentren la seva operatòria i es constitueixen com a poder de comandament.

El capitalisme avui cerca, com ho ha fet des del començament i a cada crisi, produir nous “encerclaments”, com estudia Silvia Federici. En el cas del menjar i la salut, empès pel model de l'agronegoci; al seu torn, empreses com Amazon estan disposades a tancar el cercol, abalançant-se sobre els circuits de distribució, de logística i de dades. A això s'hi afegeix la màquina financera sobre el sòl i els habitatges: l'augment del cost dels lloguers va en paral·lel a una valorització urbana empesa per dinàmiques expulsives gràcies a l'especulació immobiliària formal i informal (al seu torn, a la nostra regió, connectada a la renda extraordinària de l'agronegoci i al rentatge de diners). En particular m'interessa pensar un “extractivisme financer” en la mesura que, ampliant la noció d'extractivisme, tal com he dit, es poden posar en relleu les formes d'extracció de valor que practica el deute capil·laritzat en les persones treballadores més precaritzades sense necessitar la mediació salarial, i operant sobre les formes múltiples de la força de treball contemporània. Amb això em refereixo al procés que estem investigant i evidenciant que fa referència a la situació de sobreendeutament de les llars, les quals s'han vist progressivament obligades a endeutar-se per viure.

Aquesta noció del “deute per viure” és clau perquè revela un canvi qualitatiu en el destí de l'endeutament domèstic, que jo ja investigava en referència a les economies populars. Els últims anys, marcats per l'endeutament extern rècord del 2018 durant el govern de Mauricio Macri, es comença a fer ús del deute per pagar aliments, medicaments i lloguers. El deute esdevé un complement imprescindible dels ingressos cada vegada més escassos. Això vol dir que el deute no és una possibilitat davant una situació excepcional (encarar una despesa extraordinària, afrontar una emergència inusual o, fins i tot, finançar

la compra d'electrodomèstics, per exemple), sinó que s'usa per mantenir allò bàsic del dia a dia. D'això en dic capil·larització de l'endeutament en la vida quotidiana i és el que ha permès una proliferació dels dispositius financers “per sota”. És aquest sobreendeutament, al seu torn, el que permet continuar gestionant precarietat extrema, esmorteint l'empobriment, obligant a interioritzar l'ordre d'acceptar feines cada vegada pitjors. Per tot això, em sembla important connectar la qüestió extractiva també amb la dimensió d'explotació del treball i no fer-ne dos àmbits separats o que corren per carrils diferents.

Sols denunciar que hi ha una intensificació de la financerització de la vida quotidiana, especialment a les ciutats, que el deute és un fenomen fonamental a tenir en compte en les anàlisis feministes. Per què? Quin paper tenen? Com impacta el deute en la vida de les dones?

Sí, pel que dèiem abans de l'avanç del model extractiu, és clau entendre què representa per als territoris de la reproducció social. Juntament amb Silvia Federici i Luci Cavallero hem treballat sobre aquest procés de “colonització financera de la reproducció social” per entendre com se situa com a territori de conquesta en les poblacions més empobrides i precaritzades, i especialment en les dones, i les fa dependents del deute per mantenir la seva economia quotidiana. Per descomptat hi ha tota una història de dècades, però és important analitzar les especificitats d'aquest moment.

Per a l'Argentina, això vol dir entendre com les polítiques d'austeritat i ajustos a què obliga l'endeutament estatal, que és fruit, avui, del préstec més gran de la història del FMI, es tradueixen com a endeutament compulsiu cap als sectors subalterns, que passen a accedir a béns i serveis a través de la mediació del deute. El propòsit és convertir la vida en una suma de deutes: el que paguem pels nostres països i el que paguem personalment. A través d'aquestes dinàmiques, el capital –i les ofensives patronals i financeres en què s'expressa– busquen aprofitar la situació de crisi actual per reconfigurar les formes de treball i els paràmetres d'ingrés cap a la multiplicació de jornades de treball dins d'un mateix dia, superposant teletreball amb cures, obligant a “recol·lectar” ingressos amb feines diferents per tractar de completar un salari i fent cada vegada més feina no pagada.

Això es conjuga amb canvis en els modes de consum via plataformes (i les seves logístiques barates a costa del treball migrant que avui són els deliverys o

A la imatge, diverses persones participen en una manifestació en contra de l'endeutament.

riders), via endeutament i la dolarització dels inputs bàsics. Això, al seu torn, reorganitza les relacions sexogenèriques, ja que aquestes formes d'intensificació del treball reproductiu, de l'endeutament i de l'exposició a violències de la precarització recau de manera diferencial sobre dones, lesbianes, travestis i trans, per a les quals cada cop és més evident la dificultat que tenen per aconseguir autonomia econòmica. Hi hem d'afegir la dimensió antiecològica del model depredador del capitalisme que veiem també com s'accelera en la pandèmia.

Parlem ara de la pandèmia. Com ha influït en la vida de les dones? Quines problemàtiques s'han posat en relleu?

Com han insistit moltes anàlisis, amb la pandèmia no s'ha descobert res, però sí que s'han intensificat i accelerat les dinàmiques neoliberals de què hem estat parlant. Però també s'ha aguditzat el pes de la càrrega de treball per als qui s'hi han arriscat més, per als qui hi han posat nits de son, els recursos escassos, els dols. La quarantena ha amplificat l'escena de la reproducció social: és a dir, l'evidència de la infraestructura que manté la vida col·lectiva i de la precarietat que suporta i com això varia segons determinats cossos i territoris. Sobre aquesta escena, com deia abans, hem vist com s'hi abalançaven dispositius financers

més grans (sigui per mediatitzar compres o per a la recepció de subsidis o per a l'obtenció de logístiques precaritzades). En aquest sentit, també s'ha muntat una geometria desigual respecte de qui podia aturar-se i posar-se a recer i qui no. Contra la idea d'una suspensió que ha semblat que s'instal·lava, el poder immobiliari i financer no s'ha aturat mai.

Amb Luci Cavallero, a l'inici de la pandèmia, ens vam preguntar si no estàvem davant d'una reestructuració de les relacions de classe dins l'àmbit domèstic, que intenta fer de les llars un laboratori per al capital. Les violències econòmiques que s'expressen en l'accés a l'habitatge i el seu vincle amb les violències de gènere no han fet més que accelerar-se amb la pandèmia, posant el reflector sobre l'espai domèstic entès com "la casa", però també per les dinàmiques de treball de què parlàvem abans i la manera com les finances han "envaiat" les llars per extreure'n valor. Avui tenim moltíssims elements per cartografiar aquesta disputa i necessitem recuperar la ciutat, que després de la pandèmia és molt diferent.

ENTREVISTA

GIUSI NICOLINI

Alcaldeessa de Lampedusa i Linosa del maig de 2012 al juny de 2017

“Cal triar si volem continuar patint els efectes aberrants i desintegradors de polítiques inhumanes, convertint-nos-en en còmplices, o ser motors de canvi, constructors de pau i solidaritat”

Giusi Nicolini va ser alcaldessa del municipi de Lampedusa i Linosa del 8 de maig de 2012 al 12 de juny de 2017. Membre històrica de 'Legambiente', va dirigir durant anys la Reserva Natural de l'illa de Lampedusa, i va destacar per la seva lluita contra l'edificació il·legal a l'illa i per la protecció de la platja 'dei Conigli' (dels Conills), un lloc simbòlic de l'illa i l'àrea d'implantació de tortugues marines més important d'Itàlia.

i

Des dels primers mesos de la seva elecció, va lluitar per treure l'illa del seu aïllament davant les contínues tragèdies de la mar, i va llançar una crida a l'opinió pública i a les institucions europees per denunciar les greus mancances estructurals del territori i de la gestió d'emergència dels desembarcaments. Precisament, pel que fa als desembarcaments, va expressar el seu clar desacord amb les polítiques nacionals i amb la brutal campanya mediàtica terrorista de 2011, convençuda que "l'èxode bíblic" des de l'Àfrica del qual es parlava no havia passat mai. Pel seu compromís amb la ciutadania de l'illa i la crisi dels refugiats, ha rebut nombrosos premis, entre ells el Premi Passió Civil, el Premi Simone de Beauvoir de París i Olof Palme d'Estocolm, la medalla St. George de Cracòvia i el Premi Nord Sud del Consell d'Europa. El 2017 va rebre el Premi de la Pau de la Unesco.

Vostè és una activista mediambiental que va passar de treballar per la protecció del medi ambient a treballar pel benestar de la comunitat i, ja com a alcaldessa, a protegir la vida de centenars de persones migrants que van recalar a l'illa. Què la va portar a entrar en política? Quines dificultats va haver d'afrontar?

L'amor per la política com a responsabilitat civil i el desig de contribuir a la construcció d'un futur més just per a tots i totes em ve del meu pare, que va ser ferrer i va liderar importants batalles pels drets i contra la sobreedificació de les platges més boniques de Lampedusa. Jo només en vaig recollir el testimoni i vaig aconseguir guanyar les seves batalles.

Les illes són llocs privilegiats per captar l'estretíssim vincle que hi ha entre les qüestions mediambientals i els drets, i ofereixen experiències que penetren en l'ànima, que ens obliguen a no restar indiferents ni davant la bellesa de la naturalesa, ni davant el rescat d'una embarcació atapeïda de refugiats ni davant dels seus cadàvers encallats. Cada vegada, la tragèdia més greu del moment m'esperava molt a la vora. Com a alcaldessa, pretenia que Lampedusa se sentís orgullosa d'haver salvat la vida d'éssers humans que fugien de la pobresa, les guerres i les persecucions, i d'aconseguir alhora canviar el mateix destí de *finis Europæ*. Els desembarcaments de persones migrants són bàsicament coherents amb la geografia física, que atorga a l'illa el paper de pont entre dos continents, i demostra que a Lampedusa no acaba, sinó que més aviat comença Europa, i atorga una vida nova a les persones qui hi arriben.

Vaig haver de superar obstacles propis de la insularitat, convertint-los en oportunitats, perquè al cap i a la fi la frontera només és un horitzó. I fer front a algunes dificultats típiques. Vaig patir diverses formes d'intimidació, atès que amb la defensa dels drets de la naturalesa s'obstaculitzen els interessos del cicle del ciment i els afers especulatius. També, pel fet de ser dona, vaig patir violència verbal sexista. El mecanisme funciona de manera similar en la defensa dels drets humans, perquè l'exclusió de masses d'éssers humans que necessiten ajuda està motivada essencialment per l'egoisme i la lògica d'explotació de les persones que, forçades a la clandestinitat, es converteixen en mercaderia. Sempre he

Un vaixell encallat a les roques (esquerra). Persones migrants procedents de Tunísia esperen el repartiment de menjar a Lampedusa, 2011 (centre). Alguns cadàvers recuperats de la mar després del naufragi del 3 d'octubre del 2013 (dreta).

reaccionat als atacs denunciant i reclamant atenció externa: l'agressió no és mai personal, sinó als valors que una defensa i, per tant, una no està mai realment sola.

La política de fronteres no es decideix a les ciutats, i el 2013, com a alcaldessa de Lampedusa, va viure uns moments difícils de gestionar a causa de la contínua arribada de població migrant a l'illa i la falta de condicions per acollir-la. De vegades, els líders viuen en solitud la presa de decisions. Què la va ajudar en aquells moments de solitud i què recomanaria a altres dirigents locals que es puguin trobar en situacions que els portin a actuar a contracorrent? Independentment de les competències municipals en temes d'immigració, quina responsabilitat han d'adquirir els governs locals sobre aquest tema?

De fet, la solitud la vaig viure des del primer dia que vaig assumir el càrrec d'alcaldessa (el 12 de maig de 2012), quan em van lliurar el primer cos recuperat de la mar. Al cap de sis mesos ja havia enterrat 21 cossos, perquè el 4 de novembre es van recuperar, al costat de 70 persones vives, 11 cadàvers de nens i nenes molt petits. Ja no hi havia espai al cementiri i no volia fer una fossa comuna com els meus antecessors, però havia de buscar un lloc, almenys temporal, per a aquests taüts. La resta d'institucions locals s'hi van

negar apel·lant a la llei: els taüts no es podien quedar ni a l'església ni a l'escola, etc. El govern provincial em va dir que els morts eren "un problema de l'alcaldia", no pas de l'Estat. És a dir, que era competència meua en matèria migratòria "desfer-me" dels cossos, o més ben dit, eren competència meua les conseqüències directes d'unes polítiques migratòries aberrants.

Lavors vaig decidir que jo també erigiria el mur del "no", però en defensa dels drets i la dignitat d'aquelles persones considerades deixalles i de la meua illa, tractada com a abocador de deixalles humanes. La qüestió de les competències no impedeix ni reaccionar ni actuar en molts fronts, però és una excusa que convé a moltes alcaldies que no volen intervenir en un tema candent. Jo vaig triar la rebel·lió i l'acció: "No, no es pot acollir les persones naufragues en un moll sense il·luminació ni lavabos". "No, a les persones amb sarna no se les pot despullar i desinfectar en massa amb mànegues a pressió, com en els camps de concentració"...

Ahora, vaig anar bastint ponts amb el món exterior, forjant aliances amb actors institucionals i amb la societat civil, i junts vam poder anar trobant solucions per combatre aquest clima d'emergència permanent i estructurar i enfortir els serveis sanitaris i territorials per a les persones migrants i illenques. Així va néixer

l'ambulatori materno-infantil, obert les 24 hores, la ludoteca per a nens i nenes migrants, la biblioteca infantil amb llibres sense paraules, etc. Actuem de mil maneres: Damien Carême, alcalde de Grande-Synthe, desafiant la política antiimmigració del govern francès, va construir un campament per a 2.500 persones migrants; l'alcalde Mimmo Lucano va fer ressorgir un poble despoblat com Riace gràcies a les persones refugiades.

El problema és, en tot cas, que totes aquestes experiències estan destinades a morir, d'una manera o altra, si queden aïllades dins d'un context territorial més ampli i no desencadenen reformes legislatives potents. Cal, doncs, construir un ampli teixit territorial per metabolitzar aquestes experiències, convertint-les en l'arrel d'un model social inclusiu i solidari que també necessita la nostra ciutadania, tant de llocs fronterers com no fronterers. Adquirir dignitat és, de fet, l'objectiu comú de les persones habitants de la frontera i de les perifèries urbanes, unides per les desigualtats, la marginalitat i l'oblit. En altres paraules, necessitem una gran aliança social, política i cultural capaç de generar més força i cohesió.

“Jo també erigiria el mur del ‘no’, però en defensa dels drets i la dignitat d’aquelles persones considerades deixalles i de la meua illa, tractada com a abocador de deixalles humanes”

En un context de descens del turisme, una de les principals fonts d'ingressos de l'illa, ¿com va aconseguir guanyar-se el suport de la ciutadania per evolucionar de la indiferència i la por a l'altre a la solidaritat? Quin rol van tenir la ciutadania i la societat civil organitzada en l'acolliment de la immigració?

Durant dècades, els desembarcaments de persones refugiades i migrants a Lampedusa no van afectar el turisme, però l'any 2011 hi va haver el primer (i únic) enfonsament del turisme i els habitants van percebre la incertesa del futur.

La Primavera Àrab havia intensificat les arribades des de Tunísia: entre el febrer i el març van arribar a l'illa uns 25.000 joves tunisians. El govern de centredreta no els va traslladar a Sicília per a un segon acolliment, sinó que va decidir repatriar-los des de Lampedusa. No obstant això, les repatriacions volen molt temps, mentre que els desembarcaments eren diaris i el nombre de persones migrants aviat va superar el d'habitants. Milers de joves i menors es van amuntegar al carrer en absoluta decadència.

Lampedusa va deixar de ser una illa de salvació per a les persones migrants i una illa habitable per a

Monument "La Porta d'Europa", de l'escultor Mimmo Paladino.

residents o turistes, i es va convertir en un infern per a tothom. Totes les persones eren al mateix vaixell, a la mateixa presó a l'aire lliure. Les dones de Lampedusa cuinaven pasta i cuscús, proporcionaven mantes i roba i, juntament amb les ONG, van acabar ocupant el lloc de l'Estat. La ciutadania de Lampedusa va entendre que havia estat abandonada exactament com aquell jovent de Tunísia, i va experimentar amb dolor que les polítiques de rebuig són capaces de massacrar simultàniament els drets humans de les persones rescatades i la sort de les persones illenques, en un pervers mecanisme de doble injustícia.

El 2012, el fet que fos elegida alcaldessa va impedir, definitivament, el pla del govern d'utilitzar Lampedusa com un centre de detenció en alta mar per a persones migrants. El ràpid trasllat de les persones rescatades a Sicília i una millor organització de totes les operacions van mitigar els impactes en la comunitat. La recuperació del turisme va ser immediata, i el 2016 hi va haver un increment d'un 40% de turistes al territori respecte al període anterior a la crisi. Lampedusa va deixar de ser una illa en decadència i va guanyar en imatge, reputació i creixement. Vaig continuar involucrant associacions i

habitants en l'acolliment, ja no per cobrir necessitats bàsiques, sinó per oferir-te calent en el moment del desembarcament i joguines als nens i nenes, per organitzar sopars i celebracions, per acomiadar-se abans de l'enterrament dels cossos recuperats, per oferir hospitalitat als familiars de les víctimes del naufragi del 3 d'octubre.

És possible que no tota la població de l'illa aplaudís la seva política d'acolliment. Aquest fet va tenir cap efecte en la convivència i la cohesió social de la població?

Llocs fronterers recòndits com Lampedusa es caracteritzen per la degradació del territori, la il·legalitat generalitzada i la forta desintegració social. Des de la colonització, l'illa havia patit una creixent militarització: presons borbòniques, presons feixistes, llocs de confinament per a màfies, seu de casernes i radars militars i, finalment, del centre d'identificació i expulsió de persones migrants en situació administrativa irregular. Aquest destí, històricament, ha estat objecte d'un pacte tàcit nefast entre el govern central i la població local. Durant dècades, la tolerància implícita a la il·legalitat generalitzada (vinculada al creixement descontrolat

de l'edificació urbana i la consegüent economia submergida) s'havia canviat per la negació de drets i la privació de serveis i oportunitats.

Per tant, estic convençuda que les polítiques d'acolliment no han tingut cap efecte negatiu sobre el teixit social de l'illa, el qual, per contra, es troba compromès pel fet de ser, des de fa segles, una destinació de frontera. Aquest compromís és inequívoc quan la barrera és física i la ciutadania és icònicament presonera de polítiques que inverteixen en la militarització en comptes del desenvolupament, i privilegien la defensa fronterera sobre la seguretat social.

A la frontera líquida del Mediterrani, els fenòmens de degradació i amenaça a la cohesió social són menys visibles, però es veuen accentuats per la insularitat. Això, per descomptat, no exclou que una part de la població, com a qualsevol altre lloc, s'oposi a l'acolliment. La meua anàlisi es corrobora, entre altres coses, pel fet que gairebé tots els actes delictius comesos contra el meu govern (incendi d'un edifici educatiu, ocupació d'oficines municipals, danys diversos) van ser actes de clara represàlia contra actuacions concretes per restablir la legalitat.

Precisament en un context de crisi emergeixen discursos racistes, que es basen a culpar les persones migrants de ser les principals enemigues i les causants de tots els mals. És possible vèncer aquests discursos? Quin rol tenen en aquest aspecte l'educació i la sensibilització ciutadana?

El clima de rebuig avui està aguditzat per la pandèmia, a pesar que ha posat en evidència les interdependències i la necessitat de polítiques comunes i solidàries. La propaganda dels partits que alimenten explícitament l'odi i la por social sembla imparable gràcies, també, a l'omnipresència de les xarxes socials. Crec que els partits progressistes han subestimat, no sols a Itàlia, el precipici ètic que pot causar la demonització de la migració humana. Les polítiques de ports tancats, l'acord opac entre Itàlia i Llíbia per legitimar la devolució en alta mar, la criminalització del rescat i de les ONG han expulsat literalment la humanitat de la política. La societat civil organitzada, les escoles, les universitats, el món de la cultura i l'art avui tenen, per tant, la gran responsabilitat d'eliminar de la política la perillosa arma de la propaganda, fer contrainformació, educar

en la diversitat i sensibilitzar sobre un tema, el de les migracions, que qüestiona el nostre propi futur i els principis fundacionals d'Europa, pàtria dels drets humans.

El tema de la migració ha de transcendir la crònica dels noticiaris i ha d'esdevenir cultura, coneixement de les històries de les persones i els motius d'aquests viatges, la gran operació de rescat a la mar i els desafiaments que petits territoris de frontera aconsegueixen superar sense despoblar-se.

La comunicació del govern local amb la ciutadania és molt important, però al seu torn la premsa té un enorme poder d'influència sobre l'opinió pública. Com es pot aconseguir el suport de la premsa i aprofitar la seva influència educativa?

Durant dècades, els mitjans de comunicació van centrar el focus a Lampedusa com a icona de la invasió, encara que fins al 2011 només passava per l'illa un 15% de tota la migració en situació administrativa irregular que arribava anualment a Itàlia per altres vies. Tanmateix, la informació que es donava de Lampedusa amb titulars cridaners transmetia la sensació d'una emergència insuportable per a Itàlia i Europa, posant èmfasi en els números i deshumanitzant les persones. Les notícies parlaven de "desembarcament" tot i que es tractava d'un "naufregi", i tractava totes les persones d'immigrants encara que fossin supervivents o sol·licitants d'asil. A més, l'estereotip d'invasió anava en detriment de la promoció turística de l'illa.

En primer lloc, cal qüestionar aquest tipus de relats mediàtics, imposant un altre llenguatge i una altra mirada, que per a mi va ser la de Lampedusa. Les paraules poden sepultar els valors i el sentit mateix d'humanitat, però és més difícil desvirtuar els fets si els qui els narren els han viscut de manera directa. La visita del Papa Francesc i el gran naufragi del 3 d'octubre de 2013 van ser dues fites que van contribuir al fet que la narrativa mediàtica fes un tomb i posés en relleu la gran tasca d'acollida que es feia a l'illa i donés a entendre que la veritable emergència era la humanitària. Però seria un error apostar-ho tot a l'efímera onada emocional o subestimar el perill de l'addicció a l'horror, a la injustícia terrible que hi continua havent al Mediterrani i als Balcans. Les emocions s'han de convertir en sentiment durador,

“La societat civil organitzada té la gran responsabilitat d'educar en la diversitat i sensibilitzar sobre el tema de les migracions, que qüestiona el nostre propi futur i els principis fundacionals d'Europa, pàtria dels drets humans”

la cultura dels drets humans s'ha de convertir en un patrimoni comú.

Personalment, he experimentat el gran valor que suposa per als territoris el fet de convertir-se, per ells mateixos, en protagonistes de la notícia i del relat, en comptes de ser sempre l'objecte. Per exemple: la inauguració del Museu de la Confiança i el Diàleg al Mediterrani, que va comptar amb la presència del president de la República Italiana, va permetre que la premsa parlés de la migració i de l'illa més enllà de la crònica, o les iniciatives del Dia Nacional de Record a les Víctimes dels Naufragis, instaurat per recordar les 368 víctimes del 3 d'octubre, tenen un poderós efecte educatiu.

Vivint com vivim en un món interconnectat, va haver-hi mostres de solidaritat per part d'altres ciutats envers Lampedusa? Quina influència poden tenir les ciutats/governos locals en l'actual ordre mundial amb relació a la immigració?

“La força dels territoris, fins i tot dels més petits com Lampedusa, pot ser revolucionària i no sols vergonyant per al continent europeu”

El primer acte concret de solidaritat va venir d'algunes ciutats de Sicília, quan ja no teníem espai per enterrar les persones mortes. Molts alcaldes van acollir els cossos retornats de la mar com a mostra de reconeixement a la dignitat humana. Aquest mecanisme solidari ja estava en funcionament fins i tot abans del naufragi del 3 d'octubre, en el qual els morts van arribar a 368. Llavors la solidaritat es va manifestar de moltes maneres: alguns municipis van enviar materials, persones voluntàries, fons, uns altres van activar

agermanaments entre escoles, van promoure viatges d'estudi a l'illa i diverses formes de turisme responsable.

En aquest clima, per iniciativa d'Ada Colau, va néixer el conveni de col·laboració entre algunes ciutats grans (Barcelona, París, Palerm, etc.) i territoris petits fronterers (Lampedusa, Lesbos, Grande Synth, Ventimiglia, etc.) amb l'objectiu de treballar en xarxa entre llocs d'arribada o recepció de migrants i grans

“El jardí de la memòria”, creat en record de les víctimes del naufragi del 3 d'octubre del 2013.

ciutats amb capacitat d'acolliment. Crec fermament que aquesta continua sent la millor manera de reforçar la capacitat de pressió dels territoris cap al Consell d'Europa, així com de delinear un camp d'acció sobre models d'acolliment globals i inclusivament, establir estàndards homogenis d'acolliment, estructurar protocols en l'àmbit sanitari i d'altres. Però també per ajudar concretament els territoris petits afligits per dèficits de governança i molts altres problemes.

D'altra banda, cal assenyalar que l'absència d'una estratègia global sobre immigració repercuteix en els governs locals, i els enfronta diàriament a aquest repte. Els territoris tenen una riquesa molt valuosa de coneixement i experiència que, sovint, és ignorada per les persones que prenen les decisions. Per tant, és necessari triar si volem continuar patint els efectes aberrants i desintegradors de polítiques inhumanes, convertint-nos-en en còmplices, o ser motors de canvi, constructors de pau i solidaritat. Crec que sobretot els territoris mediterranis poden implementar canvis que influeixin en les polítiques globals mediambientals i migratòries i, per tant, en les polítiques globals de desenvolupament sostenible. Salvar el Mediterrani de perforacions i abocaments, per exemple, és possible precisament a partir d'opcions de desenvolupament local que inverteixin en pesca, turisme, energies netes i innovació, cultura i bellesa. Si es teixeixen sinergies entre els territoris d'una mateixa riba i els de la riba oposada, la força es multiplica. La força dels territoris, fins i tot dels més petits com Lampedusa, pot ser revolucionària i no sols vergonyant per al continent europeu.

Segons les organitzacions internacionals que treballen sobre migracions, s'estima que aquest fenomen creixerà els pròxims anys a causa de les situacions climàtiques, ecològiques i econòmiques. Com s'haurien de preparar les ciutats per afrontar aquest desafiament des del respecte als drets humans?

La crisi climàtica sempre és a l'arrel dels moviments migratoris, perquè la desertificació és la causa o coadjuvant de molts conflictes i perquè els desastres mediambientals provoquen milions de persones desplaçades. Tanmateix, la gran majoria dels moviments tenen lloc dins d'un mateix país o cap a països veïns.

Vaig visitar els campaments que Uganda havia equipat per acollir al voltant d'un milió i mig de refugiats que fugen del Sudan del Sud i del Congo. L'augment de les persones refugiades mediambientals posarà en crisi, en primer lloc, aquests països petits i amb

A dalt: Una delegació de la Comissió Europea visita el centre d'acollida de Lampedusa el 2016. A sota: Giusi Nicolini rep el Premi de la Pau de la UNESCO, el 2017.

A dalt: Durant el "Dia del Record" molts supervivents i familiars de les víctimes tornen a Lampedusa. A baix: Moltes dones arriben soles amb nadons, fruit de violacions que pateixen als camps de concentració de Líbia.

menys recursos econòmics, que en l'actualitat suporten impactes ni remotament comparables als nostres.

Per això, les nostres ciutats, en primer lloc, s'han de comprometre en la lluita contra la crisi climàtica, implementant objectius estrictes de reconversió ecològica de l'economia i esdevenint protagonistes d'accions destinades a augmentar la quantitat i qualitat de l'ajuda al desenvolupament. Però mentrestant, al Mediterrani i als Balcans hi mor gent perquè la Fortalesa Europa s'ha blindat per rebutjar uns quants milers de persones que, d'altra banda, necessitem per cobrir el dèficit demogràfic. A més,

a les nostres ciutats, la recepció és sovint guetització i marginació, explotació de la mà d'obra, negació de drets i serveis. Em refereixo al fet que el present, no sols el futur, requereix canvis dràstics en l'orientació de les polítiques migratòries europees. Les ciutats estan cridades a actuar aquí i ara.

Vostè ha rebut diversos premis i reconeixements per la seva gestió, però també ha tingut molta oposició. Quin ha estat el preu que ha pagat per la seva política d'acolliment? Quins aprenentatges s'endú de la seva gestió al capdavant del govern local?

Els premis van ser a la capacitat d'acolliment de la

població. Els opositors i enemics, en canvi, els van personalitzar i em van acusar de fer carrera política i de ser l'alcalde de les persones migrants. Els fets demostren tot el contrari: vaig rebutjar presentar la candidatura a les eleccions europees el 2014 i altres propostes precisament perquè hauria hagut de dimitir del càrrec d'alcalde per incompatibilitat.

A més, millorar l'acolliment de les persones rescatades havia tornat la serenitat a la ciutadania de Lampedusa, la qual cosa va portar a la recuperació econòmica. Però l'allau d'odi i denigracions va ser imparable, perquè la verdadera oposició era a la visió de desenvolupament del meu govern, sobretot a les accions per restaurar la legalitat i protegir el territori. En el context socioambiental específic de l'illa, les dinàmiques polítiques locals estan altament influïdes per una xarxa de forts interessos (vinculats a l'ús del sòl i a possibles escenaris de desenvolupament local) i la il·legalitat generalitzada, que és un aspecte estructural del sud d'Itàlia.

El delicat tema de la immigració era instrumental, fet que, d'altra banda, també passa a escala nacional per distreure'ns dels problemes reals i encegar la consciència. Malgrat la derrota sigui amarga, haver estat alcaldessa de la meua illa continua sent l'honor més gran de la meua vida. El fracàs electoral no esborra tot el que va valer la pena de fer i manifestar. La major lliçó apresada de tota la meua experiència és haver experimentat que l'àmbit del govern local, encara que farcit de mil dificultats, és en realitat el lloc on les coses esdevenen possibles. Personalment vaig pagar un preu alt, vaig haver de comptar massa morts, cossos de nens i nenes molt petits que semblaven adormits i cossos inflats i descompostos, l'olor dels quals em va quedar enganxada i encara em sembla que l'oloro. No vaig pensar mai que el preu que podia pagar fos tan alt i terrible.

A partir de la seva experiència, té alguna altra recomanació per a les Ciutats Educadores en matèria de polítiques locals d'immigració?

De les Ciutats Educadores espero el seguiment imperatiu dels valors intangibles, el rebuig a ser una part d'un sistema criminal que genera mort

i sofriment, la difusió de la cultura dels drets humans, la lluita contra la indiferència que encega les consciències, no solament davant el drama de les persones migrants, sinó en general davant el creixement de la desigualtat i la pobresa. Espero accions, fins i tot immaterials, de pau i solidaritat.

“El present, no sols el futur, requereix canvis dràstics en l'orientació de les polítiques migratòries europees. Les ciutats estan cridades a actuar aquí i ara”

“És una oportunitat extraordinària perquè les ciutats redissenyin un futur diferent, abordin una política fronterera diferent basada a bastir ponts i no pas a aixecar murs”

Avui, la Unió Europea ha posat a disposició nombrosos recursos econòmics en resposta a la crisi generada per la pandèmia amb el programa Next Generation EU. Aquesta és una oportunitat extraordinària perquè les ciutats redissenyin un futur diferent, abordin una política fronterera diferent basada a bastir ponts i no pas a aixecar murs, construeixin aquesta gran aliança de territoris per alliberar les comunitats frontereres i canviar la semàntica de l'hospitalitat desvinculant-la del tema de la seguretat. Fronteres i ports tancats comporten un augment de les morts i del sofriment, però no aturen les persones que s'arrisquen a morir per tenir una oportunitat de futur. Mentre el govern de la migració estigui en mans del crim organitzat, arribaran cada vegada més persones ferides i torturades, dones violades i víctimes del tràfic, nens i nenes solitaris i nadons orfes en vaixells o als camps de detenció de Líbia.

Hem de fer un pacte de ciutadania amb aquestes persones, però serà impossible si les tanquem massivament en centres de detenció. En canvi, si lluitem contra les condicions degradants d'acolliment de persones migrants, assecarem el terra on proliferen la intolerància i la

por, salvarem molts territoris del risc de despoblació i trencarem aquest cercle viciós que continua generant degradació i un clima d'emergència, tots dos enemics dels drets humans i de les comunitats. Potser es perdran unes eleccions, però a poc a poc es guanyarà en civilització.

ENTREVISTA

GAËLLE ROUGIER

Segona tinent d'alcalde de Rennes, regidora d'Educació i consellera
de l'Àrea Metropolitana de Rennes

“Davant de la passivitat dels estats, els ajuntaments no s’han de rendir, ja que ocupen una posició privilegiada per fer possible el canvi i l’adaptació de les nostres ciutats davant de les crisis sanitàries i ecològiques”

Gaëlle Rougier va començar a fer campanya pels drets humans en un moviment antiracista i contra les desigualtats socials a la universitat, dins d'un sindicat d'estudiants. Es va unir al partit 'Les Verts' l'any 2000 i des del 2009 ha estat escollida com a representant ecologista, primer a la regió de Bretanya, després a la ciutat de Rennes, on ara és tinent d'alcalde responsable d'Educació. Defensa una educació inclusiva que situï els nens, nenes i adolescents al centre del projecte polític. En una societat on els desafiaments climàtics, socials i democràtics prometen ser immensos, fa campanya per confiar en la joventut i donar-li el protagonisme d'actuar en el dia a dia per transformar el món i prendre les regnes del seu futur.

i

La Ciutat de Rennes presideix la xarxa francesa de Ciutats Saludables de l'OMS i també va ser, als anys noranta, juntament amb les ciutats de Barcelona i Torí, una de les fundadores de l'Associació Internacional de Ciutats Educadores. Ambdues xarxes tenen un recorregut de més de trenta anys i es van crear amb vista a compartir experiències i coneixements, dur a terme accions conjuntes i afavorir trobades. Són moltes les interseccions que es donen entre les dues xarxes, atès que totes dues promouen una mirada holística del tema que aborden i impulsen polítiques i iniciatives que situen la persona al centre de la seva acció. A més, la preocupació per l'entorn, la protecció del medi ambient, la lluita contra les desigualtats, la formació i la prevenció se situen al cor dels seus debats i decisions.

Què és per a vostè una ciutat saludable?

Una ciutat saludable, abans que res, hauria de mantenir i fomentar la salut de tota la ciutadania. Una ciutat saludable és, doncs, aquella que té un govern que es compromet a treballar a favor del benestar de totes les persones promovent accions en tots els àmbits sobre els quals té competències: planificació urbana, mobilitat, habitatge, alimentació, educació, atenció residencial per a persones amb diversitat funcional i persones grans, justícia social i salut mental.

Sabem que el que fa que una persona tingui bona salut són, sobretot, la qualitat i les condicions de vida, i en aquest sentit les comunitats, els governs locals i les institucions intercomunitàries tenen un paper fonamental, com han demostrat en la gestió de la crisi sanitària de la COVID.

Es tracta, així mateix, d'una qüestió de democràcia sanitària i d'empoderar tota la ciutadania perquè sigui protagonista de la seva salut. Per això, a l'Ajuntament treballem amb les associacions per a la prevenció i educació en salut a les escoles, als barris i amb les famílies. També col·laborem amb el Ministeri d'Educació Nacional en el programa de promoció d'esmorzars saludables. A França hi ha encara molts nens i nenes que arriben a l'escola amb l'estómac buit. Proposem, a més, oferir un berenar gratuït a tots els infants que es queden a estudiar després de l'horari de classe. En el marc del nostre Pla d'Alimentació Sostenible, busquem millorar i augmentar els circuits curts de comercialització per als productes agroecològics. Oferir uns preus assequibles i el servei de menjador gratuït per a l'alumnat més desafavorit són iniciatives que formen part d'una política sanitària proactiva.

La salut mental és igualment una prioritat d'aquest mandat. La crisi sanitària ha provocat un augment del nombre de nenes, nens i adolescents amb problemes d'ansietat, depressió i trastorns del desenvolupament motriu i del llenguatge. Avui,

Renovació del pati de l'escola 'Ille', seguint el model dels patis 'oasis', que aposten per entorns més frescos i amb més vegetació. Arnaud Loubry
© Ajuntament de Rennes

més que mai, hem d'actuar per aconseguir el benestar psicològic de la població més jove i de les persones grans, que són els qui han estat castigats més durament. L'Ajuntament de Rennes compta amb el Consell de Salut Mental, que treballa en estreta col·laboració amb els professionals en matèria de salut. A més, hem articulat una part del nostre projecte educatiu a l'entorn de diferents activitats que es fan a l'aire lliure, tant a la ciutat com al camp. Ser a l'aire lliure, en companyia dels altres i en contacte directe amb la naturalesa i els elements, és una manera de tornar a connectar amb el que és essencial.

Quins són els principals determinants socials de la salut a les ciutats?

Els principals determinants socials de la salut són, en primer lloc, les condicions de vida generals de les persones i la seva capacitat d'actuar sobre el seu entorn immediat. Disposar d'un habitatge

“Ser a l'aire lliure, en companyia dels altres i en contacte directe amb la naturalesa i els elements, és una manera de tornar a connectar amb el que és essencial”

saludable i amb un sistema de calefacció adequat, respirar aire de qualitat, beure aigua potable, alimentar-se de manera correcta, moure's, sortir i relacionar-se amb la família i amics, a qualsevol edat, són determinants essencials que, evidentment, tenen molt a veure amb el nivell d'ingressos, el mitjà social en què la persona es mou des de la infantesa, el seu patrimoni cultural i el nivell d'estudis. El Consistori de Rennes ha elaborat un sistema d'indicadors de vulnerabilitat urbana que ha posat clarament de manifest que la vulnerabilitat social i els riscos en matèria de salut van totalment units.

L'edat és un altre factor determinant: la infantesa i les persones grans són els grups més vulnerables i, d'altra banda, l'adolescència és un moment especial de la vida en el qual el jovent pot viure situacions de risc.

Les persones amb diversitat funcional sovint tenen dificultats per accedir als serveis de salut i als missatges de prevenció. El fet de no dominar l'idioma o de ser una persona migrant nouvinguda, també és un impediment, igual que quan s'és víctima de qualsevol mena de discriminació. En aquest sentit, el gènere també és determinant i les dones de vegades se senten discriminades a l'hora d'accedir a les prestacions de salut. Les dones són més receptives pel que fa als missatges de prevenció, encara que solen anteposar la cura dels altres a la d'elles mateixes.

D'altra banda, l'accés a la informació de qualitat i a uns serveis públics de proximitat és un component molt important dels determinants de salut. Per tant, és essencial apostar perquè hi hagi una xarxa territorial de serveis públics de prevenció i assistència sanitària.

Els determinants de salut posen de manifest l'existència de desigualtats entre els barris d'algunes ciutats, de manera que l'esperança de vida és més baixa en els barris més desfavorits. A més, per als col·lectius més vulnerables, la salut gairebé mai és prioritària i queda relegada a un segon pla entre moltes altres preocupacions quotidianes fins que els problemes mèdics s'agreugen. Es poden evitar aquestes desigualtats?

L'accés a les prestacions sanitàries és una de les principals preocupacions de la ciutadania, i ha quedat demostrat durant la pandèmia. A França, la situació dels hospitals públics i la falta de metges en algunes comunitats i alguns barris estan en el centre del debat. No obstant això, la salut, entesa com a capital, com un recurs que s'ha de mantenir dia a dia, encara no és un concepte gaire estès.

En el context de les últimes eleccions presidencials franceses s'ha obert un debat: reduir la presència d'automòbils a la ciutat, reduir el consum de carn a les escoles, impulsar campanyes de prevenció del tabaquisme i l'alcoholisme... Tot això faria que les classes populars se sentissin culpables i, en última instància, seria una mera inquietud per a les classes socials més altes.

No obstant això, sabem que els qui pateixen sobretot les conseqüències de la contaminació ambiental, una alimentació de mala qualitat, habitatges precaris, falta d'activitat física i de relacions socials, són els col·lectius

més desfavorits. Seria ridícul confrontar prevenció, salut i felicitat. La salut consisteix precisament a poder viure feliç el màxim temps possible. És una batalla cultural que encara no s'ha guanyat.

L'atenció primària és essencial en el marc d'una visió de conjunt de la nostra salut, per poder intervenir de manera eficaç des del naixement i reduir les desigualtats socials en salut. A França implementem la política dels mil primers dies, perquè els primers mesos i els primers anys de vida dels nens i nenes es consideren el moment clau per començar a actuar. Però, més enllà de la primera infància, també es presta una atenció especial a les edats "pont" entre la infància i l'adolescència i entre l'adolescència i l'edat adulta, unes etapes en les quals es poden viure ruptures en el cicle vital.

“Per corregir les desigualtats socials en salut, tanmateix, cal actuar sobretot en el conjunt de determinants: fer costat als serveis de salut pública, millorar el nivell de vida general, millorar l'habitatge”

Així, doncs, en col·laboració amb l'Estat, els governs municipals reforcem la salut escolar i les actuacions amb les famílies en aquest aspecte. L'Ajuntament de Rennes s'encarrega de les revisions mèdiques a les escoles de primària i ara, a més, centrarem els esforços en l'adolescència per poder disposar, d'aquesta manera, d'un seguiment real al llarg de diverses generacions i poder pensar en termes de cicles de salut.

Per corregir les desigualtats socials en salut, tanmateix, cal actuar sobretot en el conjunt de determinants: fer costat als serveis de salut pública, millorar el nivell de vida general, millorar l'habitatge. L'Administració de Rennes treballa en un pla experimental de renda mínima per erradicar la pobresa extrema i també renova el parc d'habitatges socials per lluitar contra la pobresa energètica.

Així mateix, als barris més desfavorits hem començat a obrir centres de salut comunitaris que reuneixen diferents professionals de la salut que fan treballs de prevenció, juntament amb els mediadors i mediadores de salut.

Som conscients de l'existència de situacions de discriminació a l'hora d'accedir als serveis de salut pública i és per això que treballem per millorar l'accessibilitat per a les persones amb diversitat funcional, per a qui els canals d'atenció sanitària són molt complexos.

D'altra banda, col·laborem amb una xarxa de professionals en l'acolliment de les famílies migrants

Esquerra: Activitat intergeneracional amb nens i nenes de l'escola bressol 'Tom et Josette' i les persones de la residència 'Des Roseraies'. Anne-Cécile Esteve. Dreta: Exemple de les reformes que s'han fet a diversos patis d'escola de la ciutat, en aquest cas a l'escola 'Torigné'. Arnaud Loubry © Ajuntament de Rennes

nouvingudes, per facilitar-los l'accés als serveis sanitaris. Financem una xarxa de traductors i secundem la tasca d'aquests professionals. L'acolliment digne de les famílies migrants i les seves condicions de vida són, avui, un motiu de gran preocupació a França, a Rennes i arreu del món.

Garantir el benestar de totes les persones vol dir acompanyar-les, sense estigmatitzar-les i de manera solidària, en totes les edats i etapes de la vida.

A les ciutats europees, l'esperança de vida és elevada, però alhora les persones grans viuen una etapa de la vida especialment vulnerable. A l'Ajuntament de Rennes es parla sovint "d'envellir amb salut"; què significa exactament i quines accions són necessàries per aconseguir-ho?

La ciutat de Rennes ha estat reconeguda com a "ciutat amiga de les persones grans", la qual cosa garanteix que l'envelliment saludable està present en les nostres polítiques locals de salut, de lluita contra l'aïllament social i de solidaritat. Com moltes altres administracions, hem implementat una política municipal d'assistència i cures domiciliàries.

També hem d'actuar per aconseguir una ciutat accessible, amb un sistema de transports adaptats, com el transport a la demanda que proposa l'Ajuntament, o el "Handi-star", un servei de transport adaptat per a persones amb mobilitat reduïda.

Una ciutat accessible ha d'estar pensada per a les persones més vulnerables, per als qui la mobilitat és

"Garantir el benestar de totes les persones vol dir acompanyar-les, sense estigmatitzar-les i de manera solidària, en totes les etapes i edats de la vida"

menys fàcil, i també per als infants, per als quals els espais públics i privats poden ser inadequats per a les seves necessitats i poden dificultar la seva llibertat de moviments. Treballar per una ciutat a la mesura de nens i nenes també és treballar perquè els seus avis i àvies s'hi puguin moure.

Els espais intergeneracionals i participatius encara no han trobat el seu lloc. Amb tot, hi ha projectes que fomenten la barreja i la solidaritat intergeneracionals, com per exemple la microguarderia que ha obert les seves portes en un centre d'atenció residencial per a persones grans dependents, en un barri de Rennes.

En una societat en què les solidaritats familiar i comunitària estan en declivi, necessitem recuperar els vincles intergeneracionals. Relacionar-se amb els més joves és essencial per a les persones grans, com també ho és al revés. Una gran part de les accions de voluntariat comunitari les fan persones jubilades, ja sigui ajudant a fer els deures o en accions solidàries en general. Aquestes activitats, però, estan molt poc reconegudes a les nostres societats.

Davant de l'envelliment global de tota la població, moltes vegades les persones que s'ocupen de la cura de familiars molt dependents també són grans, amb problemes de salut i, sovint, acaben esgotades fent de cuidadores. El Centre Municipal de Dia per a les persones grans i els seus acompanyants, en coordinació amb el Centre d'Acció Social, també té com a objectiu proporcionar suport a les persones

Les imatges mostren activitats per a la infància a 'l'Hôpital des nounours' organitzades per l'associació d'estudiants 'Anim'hostos', i al centre d'oci per a nens i nenes amb diversitat funcional i sense, de l'Associació 'Loisirs Pluriel Rennes'. Arnaud Loubry © Ajuntament de Rennes

que acompanyen els seus familiars dependents.

Una vegada més, la pandèmia ha demostrat que hem d'emprendre actuacions de mediació en matèria de salut i d'acompanyament, perquè les persones puguin estar-se el màxim de temps possible en un domicili adaptat i un entorn que faciliti la seva autonomia personal.

Com influeix l'urbanisme en la salut pública? Quins són els principals reptes i objectius dels ajuntaments en aquest àmbit?

“L'Ajuntament de Rennes aposta per un urbanisme que afavoreixi la salut, promovent la construcció d'edificis ecològics, i també uns espais públics més resilents”

La planificació urbana, l'arquitectura dels edificis, el seu disseny, l'elecció dels materials de construcció, la seva capacitat d'adaptació als canvis climàtics, són elements determinants. Les repetides onades de calor i la pandèmia de la COVID han revelat la necessitat de repensar el disseny dels edificis i la planificació dels espais públics. L'Ajuntament de Rennes aposta per un urbanisme que afavoreixi la salut, promovent la construcció d'edificis ecològics i saludables, i també uns espais públics (places, patis d'escoles, carrers) més resilents i que minimitzin l'exposició als agents contaminants.

L'Ajuntament de Rennes promou activitats educatives a l'aire lliure, tant a la ciutat com al camp, com a part de la seva estratègia de millora de la salut mental de nens, nenes i adolescents.

Les polítiques en matèria de mobilitat també són determinants. L'accés al lloc de treball, a l'oci i als serveis de salut és molt diferent depenent de si el lloc de residència habitual és la ciutat o una zona rural. Un dels principals reptes de les ciutats és reduir la contaminació associada a l'ús del cotxe privat, i per solucionar-ho cal desenvolupar una bona xarxa de transports públics i ampliar les gratuïtats per incentivar-ne la utilització. L'Ajuntament de Lió, per exemple, ofereix bicicletes de manera gratuïta a tots els joves que en sol·liciten. Són molts els ajuntaments que amplien la gratuïtat dels serveis, com el de Rennes on, a més, a les escoles s'hi fan classes per aprendre a anar amb bicicleta a tots els nens i nenes en el marc del programa nacional "*savoir rouler*" (aprendre a anar amb bicicleta). Algunes associacions també impulsen iniciatives als barris més desfavorits per promoure l'ús de la bicicleta, especialment entre les dones.

“L’habitatge i la planificació urbanes han de permetre l’adaptació al canvi climàtic i afavorir l’accés a la naturalesa i als espais verds de proximitat”

L'Ajuntament també aborda el tema de l'habitatge, per adaptar els edificis a l'efecte del canvi climàtic. Els col·lectius més desfavorits són els que pateixen més les conseqüències d'uns habitatges sovint molt deteriorats; també són els que tenen menys recursos per evitar l'exposició a les emissions i a la contaminació de l'aire urbà, el soroll i la pobresa energètica. A més, en el futur seran els qui patiran més els pics de calor. L'habitatge i la planificació urbanes han de permetre, doncs, l'adaptació al canvi climàtic i afavorir l'accés a la naturalesa, als espais verds de proximitat, que són veritables illes de frescor.

A Rennes, com a moltes altres ciutats, ens hem compromès amb un projecte de renaturalització de la ciutat, fomentant la biodiversitat i la naturalesa urbanes. Estem plantant arbres i estem "renaturalitzant" les places on domina l'asfalt. Així

mateix, estem retornant el caràcter natural i inundable a algunes zones verdes per contenir les inundacions que sens dubte es multiplicaran per l'impacte de les fortes pluges a la nostra regió. La ciutadania vol recuperar l'accés a les fonts i als rius, un dels principals reptes per a les ciutats sostenibles del futur. D'altra banda, també creem espais verds als patis de les escoles amb la intenció d'obrir-los a tota la ciutadania fora de l'horari escolar.

Als patis de les escoles promovem la coeducació i, com a tota la ciutat, afavorim el dret de les dones a ocupar un lloc en els espais públics. La Regidoria d'Igualtat s'ocupa de garantir que totes les actuacions incorporin la perspectiva de gènere en la planificació urbana. Rennes és la segona ciutat francesa que ha adoptat un pressupost amb perspectiva de gènere per garantir que totes les inversions afavoreixen també les dones.

“La ciutadania vol recuperar l'accés a les fonts i als rius, un dels principals reptes per a les ciutats sostenibles del futur”

Un altre aspecte, que podria semblar trivial però que té prou importància, és millorar l'accés a lavabos nets i amb punts d'aigua per a les dones. En aquest sentit, també tenim la intenció d'adaptar els lavabos a les escoles per aconseguir una higiene millor per a les nenes.

L'acord de París de 2015 sobre el canvi climàtic subratllava la necessitat d'evolucionar cap a unes ciutats més resilients. Quins són els objectius i estratègies a llarg termini en aquest terreny?

Una ciutat resilient és aquella que serà capaç d'adaptar-se al canvi climàtic i de contribuir a aconseguir els objectius establerts en els acords de París. Es tracta d'un compromís col·lectiu per assegurar la qualitat de vida de tota la ciutadania. Per aconseguir-ho, cal adaptar els edificis, “renaturalitzar” i refrescar les ciutats i treballar a favor d'uns models urbans i de vida que permetin reduir el consum energètic i conservar els recursos

L'Ajuntament de Rennes aposta per un urbanisme a favor de la salut, promovent la construcció d'uns espais públics més resilients. A la imatge de l'esquerra, l'escola 'Torigné' ofereix esmorzars gratuïts als estudiants. / Arnaud Loubry © Ajuntament de Rennes

naturals, especialment l'aigua, que serà el repte més fort a escala mundial.

Molts municipis aposten per models d'agricultura urbana i periurbana ecològics, de proximitat i més sostenibles perquè estalvien aigua. L'Ajuntament de Rennes ha anunciat la voluntat d'abandonar l'ús de pesticides i donar suport a la transició dels agricultors locals a l'agricultura biològica. Comprem els seus aliments per consumir-los als menjadors públics de Rennes a canvi del seu compromís per un sistema de cultiu més saludable.

En l'àmbit digital, val més no esperar i anticipar-se al gran impacte energètic que suposen els nous usos. Potenciar l'ús racional de la tecnologia digital ha de ser una prioritat. A l'Ajuntament de Rennes hem dut a terme un gran procés de consulta ciutadana sobre la utilització de les xarxes 5G i les tecnologies digitals, per reflexionar junts sobre aquest

“Cal adaptar els edificis, ‘renaturalitzar’ i refrescar les ciutats i treballar a favor d’uns models urbans i de vida que permetin reduir el consum energètic i conservar els recursos naturals, especialment l’aigua, que serà el repte més fort a escala mundial”

assumpte. La recerca també contribuirà a avançar en aquest terreny.

D'altra banda, hem de continuar lluitant perquè l'Estat francès reconegui el rol essencial que tenen les autoritats locals com a actors de ple dret en matèria de salut mediambiental.

La crisi de la COVID ha demostrat que els ajuntaments, juntament amb els hospitals, han estat els principals actors en la previsió i la gestió de les crisis sanitàries, organitzant centres de detecció i de vacunació, encara que les decisions continuaran estant molt centralitzades. No obstant això, la proximitat a tota la xarxa d'actors implicats, el coneixement detallat de la població, la capacitat de respondre de manera eficaç i ràpida, l'accés privilegiat

a les dades locals, com també la seva capacitat de mobilitzar la població i actors locals, converteixen aquests col·lectius, i especialment les administracions

locals, en els principals motors impulsors de l'acció.

Davant de la passivitat dels estats, els ajuntaments no s'han de rendir, ja que ocupen una posició privilegiada per fer possible el canvi i l'adaptació de les nostres ciutats davant de les crisis sanitàries i ecològiques.

Quin rol tenen l'educació i la sensibilització ciutadana en la promoció d'uns estils de vida més saludables? Pot compartir alguna bona pràctica de la seva ciutat en aquest sentit?

En l'àmbit escolar s'han dut a terme nombroses iniciatives de prevenció. La pandèmia ha reesituat l'escola en el centre de la prevenció sanitària, però alhora ha posat de manifest la falta de recursos humans en el si d'aquestes institucions, com també la major dificultat per accedir als serveis de les persones més vulnerables, sobretot en l'àmbit de la salut mental.

En aquest context, la col·laboració amb el teixit associatiu és essencial, encara que moltes vegades és difícil d'aconseguir, especialment en col·legis i instituts, poc proclius a deixar intervenir agents externs en els seus establiments. Hi ha associacions que, per exemple, organitzen tallers a les escoles sobre prevenció de les addiccions i sobre educació en salut afectivosexual.

L'Ajuntament de Rennes, en col·laboració amb diferents associacions, organitza tallers sobre gestió de les emocions de la infància en edat escolar, la qual cosa permet, alhora, formar i sensibilitzar les persones adultes sobre els temes relacionats amb la salut afectiva. Les relacions noi-noia i la gestió no violenta dels conflictes són actualment dos dels problemes més urgents en un context en què el ciberassetjament genera molta violència entre l'alumnat. En aquests tallers es treballen de manera transversal altres aspectes, com la millora de les competències psicosocials, la desconstrucció d'estereotips i prejudicis sobre un mateix i sobre els altres, que condicionen determinats comportaments que influeixen sobre la salut en un moment concret i a llarg termini.

Adoptar comportaments que afavoreixin el benestar i la salut personals, així com ser capaços de cuidar els altres, són competències informals que s'aprenen, encara que de manera molt poc equitativa entre la població.

“L'equitat en salut és, sobretot, una qüestió de justícia social”

Estadísticament se sap que els homes, en el transcurs de les seves vides, tenen més malalties greus que les dones. També sabem que en el món les dones són majoritàriament les víctimes, mentre que els homes són els principals autors de crims i de violència. L'educació en benestar i igualtat és una qüestió de salut de primer ordre i és, a més, una qüestió social. L'equitat en salut és, sobretot, una qüestió de justícia social.

Perquè això passi, les persones s'han de sentir protagonistes del seu propi historial de salut. La possibilitat de poder actuar sobre un mateix i sobre l'entorn és, per tant, un factor clau, i és per això que l'educació en benestar i en salut, en el sentit d'educació per a tots i totes, també inclou treballar per una ciutadania activa des de la infància.

A les escoles de Rennes, el treball sobre els patis escolars verds i coeducatius es fa amb l'alumnat i el professorat, els quals durant un any col·laboren amb els serveis de parcs i jardins municipals en el disseny del pati, pensant com seria per a elles i ells el pati ideal. Més endavant, es fa el projecte, procés en el qual volem que s'impliquin cada vegada més (tria de les espècies d'arbres i plantes, petites plantacions, etc.). Tot això permet abordar els temes de la igualtat, la biodiversitat urbana, el canvi climàtic, així com del funcionament de la ciutat i dels seus serveis.

Treballar conjuntament serà sempre més profitós que qualsevol discurs clàssic de prevenció, ja que la pràctica ofereix la possibilitat d'actuar sobre l'entorn quotidià alhora que s'adquireixen les competències necessàries per a poder-ho fer.

ENTREVISTA

ADA COLAU

Alcaldeessa de Barcelona i presidenta de l'Associació Internacional de Ciutats Educadores

“Res afectarà més la humanitat; res trastocarà més la nostra economia, el nostre benestar, la nostra salut; res determinarà més les relacions internacionals, els moviments migratoris o qualsevol altre àmbit de la nostra vida, que la lluita contra l'emergència climàtica”

Ada Colau Ballano és la primera dona alcaldessa de la història de Barcelona. Ha dedicat gran part de la seva vida a l'activisme social i la defensa dels drets humans. L'any 2009 va impulsar la creació de la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca (PAH). El 2014 va fundar Guanyem Barcelona (posteriorment, Barcelona en Comú), una plataforma política ciutadana que l'any 2015 va guanyar les eleccions municipals. El 2019 va ser reelegida alcaldessa de Barcelona.

i

Des de l'Ajuntament ha donat prioritat a polítiques públiques centrades en la lluita contra les desigualtats, el dret a un habitatge digne, l'impuls d'un model més sostenible de ciutat i l'enfortiment de la participació ciutadana. També ha apostat per la regulació de l'impacte del turisme; per una economia diversificada, inclusiva i verda, i pel reforç dels serveis públics. El feminisme, la reivindicació de la diversitat i la solidaritat també ocupen un espai central en les polítiques municipals.

Les polítiques impulsades pel seu govern han rebut diversos premis i reconeixements. Destaquen, entre d'altres, el projecte Hotels Salut, finalista als City Nation Place Awards i guanyador del Responsible Tourism Awards en la categoria Community Support (2020); els múltiples reconeixements de les Nacions Unides a Barcelona Activa per les seves accions per combatre els efectes de la COVID-19 (2020); la distinció amb el Segell Infoparticipa 19 a la transparència informativa (2020); el premi de l'European Responsible Housing Awards a les polítiques d'habitatge contra la gentrificació (2019), o el reconeixement a la gestió turística municipal en els premis World Responsible Tourism Awards (2018).

A més de ser alcaldessa de Barcelona i presidenta de l'Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB), és enviada especial per a la relació de les ciutats amb les Nacions Unides de Ciutats i Governos Locals Units (CGLU); vicepresidenta europea de la Comissió Directiva del C40, la principal xarxa mundial de ciutats que treballen per fer front a la crisi climàtica, i presidenta de l'Associació Internacional de Ciutats Educadores.

Barcelona és una de les ciutats signatàries del Pacte de Milà. Quins són els principals compromisos que les ciutats assumeixen amb la signatura d'aquest pacte?

El Pacte de Milà neix de la constatació, cada vegada més evident, que el nostre sistema alimentari, és a dir, la manera com produïm, distribuïm i consumim aliments, té un impacte directe i molt important en el canvi climàtic. I, a la vegada, aquest és el principal repte al qual ens enfrontem col·lectivament en aquest inici de segle. Res afectarà més la humanitat; res trastocarà més la nostra economia, el nostre benestar, la nostra salut; res determinarà més les relacions internacionals, els moviments migratoris o qualsevol altre àmbit de la nostra vida, que la lluita contra l'emergència climàtica.

La nostra generació és la primera a patir els canvis produïts per aquesta emergència, i també és la darrera que té davant seu l'oportunitat d'evitar-ne les conseqüències més catastròfiques. Davant d'aquesta situació, tots i totes tenim una enorme responsabilitat, i cadascú l'ha d'assumir des del lloc que ocupa: la ciutadania, les empreses, els agents econòmics i socials, i, òbviament, les administracions, que han d'exercir un rol de lideratge en la seva doble condició d'administradores i reguladores de les relacions entre els diversos actors.

En aquest sentit, les ciutats hem estat tradicionalment fora dels debats i les polítiques. Tot i ser l'administració més propera a la ciutadania, els ajuntaments no tenim competències en aquest àmbit ni se'ns ha reconegut com a actors rellevants. Però, en canvi, és a les ciutats on s'expressen amb més claredat molts dels problemes globals que patim, i volem ser part de la solució aportant el nostre

L'alcaldeessa de Barcelona visita les parades de mercats municipals, participants del programa 'Comerç verd', que promou la presència de productes sostenibles.

coneixement, els nostres punts de vista i els nostres recursos. Hi tenim molt a dir i a fer. No hem d'oblidar que més de la meitat de la població mundial viu en zones urbanes, i aquest percentatge es preveu que arribi fins a gairebé el 70% d'aquí a l'any 2050. Avui, la població urbana consumeix el 70% dels aliments produïts al món. Per tant, els hàbits i les polítiques alimentàries que s'apliquin a les ciutats poden ser una palanca de canvi molt poderosa per lluitar contra l'emergència climàtica.

Amb aquesta voluntat de contribuir des del món local, l'any 2015, la ciutat de Milà, en col·laboració amb la FAO¹, va fer una crida a les ciutats de tot el món per signar el Pacte de les Polítiques Alimentàries Urbanes, el Pacte de Milà, que defensa la necessitat d'un canvi de model en la forma com ens alimentem i ens compromet a les institucions signants a treballar per desenvolupar sistemes alimentaris sostenibles, involucrant-hi tots els sectors implicats.

“Les ciutats estem demostrant capacitat de lideratge per avançar en la transformació del sistema alimentari”

Amb aquest acord, les ciutats estem demostrant capacitat de lideratge per avançar en la transformació del sistema alimentari. El Pacte va néixer amb la signatura de 100 ciutats, i avui ja en som 210, a les quals cal sumar el gran ecosistema d'aliats com la comunitat científica, organismes internacionals, entitats o xarxes de ciutats per avançar en aquesta transformació.

Barcelona va ser una de les primeres ciutats a subscriure l'acord i a posar en marxa una estratègia de política alimentària que donés resposta als compromisos signats. Aquest rol de lideratge el vam consolidar, el mes d'octubre de 2021, amb la celebració a la nostra ciutat del Fòrum Global del Pacte de Milà². Allà, les ciutats vam alçar la veu per alertar sobre la relació entre canvi climàtic i alimentació, i vam llançar un missatge cap als estats, just uns dies abans de la Cimera del Clima de Glasgow, per situar la transformació dels sistemes alimentaris en el nucli dels acords i les polítiques per fer front a l'emergència climàtica.

¹Organització de les Nacions Unides per a l'Alimentació i l'Agricultura.

²El Fòrum va comptar amb la participació de més de 500 persones i es va centrar en el nexa entre alimentació i clima, en com millorar els sistemes alimentaris i en avançar juntes cap a la implementació de l'agenda alimentària mundial. Durant el Fòrum es va presentar el Repte de Barcelona per a la Bona Alimentació i el Clima.

A dalt: aplicació per a telèfons mòbils del projecte 'Terra pagesa' per facilitar les relacions comercials entre comerços de proximitat i agricultors/es, amb la possibilitat d'identificar els productors a través d'un codi QR. A baix: projecte municipal 'Menú de les estacions', per facilitar la presència de productes de temporada i locals en la restauració.

Malaauradament, la trobada de Glasgow no va acabar com voldríem. Tot i que es va arribar a algun acord important, com ara evitar superar un augment d'1,5 graus de la temperatura global o el reconeixement que els països necessiten retallar més les seves emissions de gasos amb efecte d'hivernacle i les subvencions als combustibles fòssils, van faltar mesures clares i valentes per fer-ho possible.

Els efectes del canvi climàtic exigeixen implementar moltes accions de manera immediata. No tenim temps per perdre, i per això les ciutats volem contribuir a impulsar tot el que faci falta per fer mesures concretes efectives. La transformació del sistema alimentari és, sens dubte, una d'elles.

L'any 2021 Barcelona va ser la Capital Mundial de l'Alimentació Sostenible. Què ha suposat aquesta capitalitat per a la ciutat i quins han estat els principals àmbits d'actuació?

La capitalitat que Barcelona va exercir durant tot l'any 2021 va ser una ocasió extraordinària per situar les polítiques alimentàries al centre de l'agenda política i per generar debat i consciència ciutadana sobre la necessitat d'un consum sostenible i responsable.

Durant tot l'any vam dur a terme múltiples activitats per tota la ciutat i de tota mena: lúdiques, educatives,

divulgatives, de sensibilització... en les quals van participar milers i milers de persones. Vam treballar amb escoles, amb museus, amb mercats, amb restauradors i restauradores, amb professionals de la salut, amb activistes, amb persones expertes..., amb l'objectiu de fer arribar el nostre missatge al màxim nombre de persones i, molt especialment, als més joves.

Els centres educatius han estat un dels grans aliats de la capitalitat per conscienciar infants i adolescents sobre una alimentació sana. En aquest sentit, vam treballar amb desenes d'escoles per reequilibrar els menús dels menjadors i per implementar nous instruments pedagògics, en una estratègia perquè els més petits no només mengin cada dia més sa, sinó també perquè traslladin a casa seva tot allò que aprenen a l'aula.

La capitalitat també ens va permetre impulsar nombroses aliances i estrènyer vincles amb actors socials i econòmics que fa anys que treballen per un sistema alimentari sostenible. I fora de l'àmbit de la ciutat de Barcelona també vam treballar amb altres municipis metropolitans, amb la Generalitat i amb entitats de pagesos, ramaders o pescadors de tot el país.

El balanç és molt positiu. Durant dotze mesos vam aconseguir que molta gent aprengué, parlés i, sobretot, introduís canvis en la seva alimentació. I el més important: es van impulsar més de 90 projectes de polítiques públiques alimentàries des de diversos àmbits i de manera transversal: salut, drets socials, educació, comerç i consum...

Avui en dia ens trobem als supermercats productes procedents d'arreu del món i podem menjar fruita i verdura fora de temporada. Quins impactes té per al medi ambient un sistema alimentari com aquest? Quines iniciatives s'estan duent a terme des de l'Ajuntament per promoure el consum de productes de temporada i de proximitat?

Tots recordem com, de petits, menjàvem maduixes, cireres o melons quan venia el bon temps i que, en acabar-se la temporada, deixàvem de trobar-ne a les botigues i passàvem a consumir les fruites de la nova estació. I productes com els mangos o les papaies eren un exotisme que poques vegades vèiem a casa.

Avui en dia, efectivament, podem comprar gairebé qualsevol fruita durant tot l'any, i, a més, productes que moltes vegades venen de l'altra punta del món. Això, que a primera vista pot semblar un avantatge per al consumidor, té un cost enorme en termes

mediambientals i socials, i també de qualitat nutricional, ja que està demostrat que les fruites i verdures de temporada conserven millor les seves propietats. Entre altres raons, perquè es cullen en el seu moment òptim i es porten a la botiga ràpidament per ser venudes. A més de tenir millor gust i aroma, no han de recórrer a processos artificials per allargar-ne la conservació, i el seu consum fomenta el comerç de proximitat i beneficia els productors i productores locals.

El sistema alimentari industrial i globalitzat com el que tenim en l'actualitat té, per tant, un impacte en tots els nivells. El llarg recorregut que han de fer aliments que venen d'altres continents i la manera com són produïts augmenten les emissions de CO₂, empobreixen el sòl i contribueixen a la pèrdua de biodiversitat, degut a l'ús de pesticides, fertilitzants químics i altres pràctiques agrícoles i ramaderes industrialitzades.

Cal girar aquesta inèrcia i recuperar el consum d'aliments de proximitat, de productes de pagès, i facilitar-hi l'accés a tota la ciutadania. Cada cop veiem com més ciutadans i ciutadanes demanen aquest tipus de productes ecològics, i aquesta és una tendència que ha d'anar a més. Això lliga amb

la necessitat de repensar la nostra relació amb el món rural. Les ciutats no podem seguir vivint d'esquena al món agrari. L'àrea metropolitana de Barcelona, sense anar més lluny, ha perdut un 80% de sòl cultivable en els darrers 60 anys. Si volem un territori equilibrat, hem de contribuir que el sector agrari sigui una activitat viable i atractiva, i que la producció de proximitat tingui unes condicions de comercialització justes.

“Les botigues són les nostres grans aliades en aquesta estratègia, i la majoria s’han sumat a la iniciativa de Comerç verd”

A Barcelona tenim la sort que som una de les poques grans ciutats europees on encara més de la meitat de la població compra regularment bona part del producte fresc en els establiments i botigues del barri, i en la xarxa de mercats municipals. Justament, les botigues són les nostres grans aliades en aquesta estratègia, i la majoria s’han sumat a la iniciativa “Comerç verd”, amb la qual es comprometen a tenir productes locals, ecològics i de pagès per posar-los a l’abast de la població.

En aquest sentit, és important que els mateixos comerços tinguin un accés fàcil a proveïdors i productors locals, i per això també hem creat equipaments com el “Biomarket” a Mercabarna, el primer mercat majorista d’Espanya i el segon d’Europa especialitzat en productes ecològics, o el “Centre d’Intercanvi Agroalimentari de Proximitat”, que facilita la venda dels seus productes als petits i mitjans productors i productores de la regió metropolitana de Barcelona i de tot Catalunya.

L’alimentació sostenible i saludable sovint és més cara i poc accessible per a les persones empobrides. I, justament, durant la pandèmia hem vist com la situació econòmica de moltes famílies

ha empitjorat i que s’ha incrementat la demanda d’aliments per part de més famílies sense recursos. Què es pot fer des de les institucions perquè aquesta alimentació sana estigui a l’abast de tothom?

Que totes les persones, independentment del seu nivell de renda, puguin accedir a una dieta sana és un dret bàsic. I, per garantir-lo, calen polítiques valentes i innovadores que contribueixin a empoderar les persones més vulnerables i a transformar positivament la realitat.

És cert que la COVID-19 ha empitjorat la situació i que s’ha més que duplicat el nombre de persones que reben ajuda alimentària des d’abans de la pandèmia. Per donar-hi resposta, des de l’Ajuntament hem incrementat significativament els programes d’ajut i hem activat el programa “Alimenta”, juntament amb les principals entitats socials de la ciutat, amb l’objectiu de promoure l’alimentació saludable entre les persones més vulnerables.

En el marc d’aquest programa s’han creat mesures innovadores com els “Espais Alimenta”. Són equipaments impulsats i gestionats per entitats socials en col·laboració amb l’Ajuntament i ubicats en locals ja existents que estan destinats a afavorir el dret a alimentar-se de les persones, a partir d’un model innovador que va més enllà dels menjadors socials convencionals³. Els “Espais Alimenta” parteixen d’un doble enfocament, comunitari i ecològic.

D’una banda, aquests espais pretenen que les persones que s’hi vinculin ho facin d’una manera activa, que deixin de ser únicament uns agents “passius” als quals es proveeixen aliments o àpats,

³Són espais diversos pel que fa a l'activitat i els serveis que presenten: alguns són menjadors, els altres fan àpats per emportar; alguns disposen de cuina pròpia.

A dalt: presentació del programa 'Ara, aquí, les escoles', en el qual 80 escoles de la ciutat van crear 2.500 pòsters sobre l'alimentació sostenible. Les altres fotografies mostren altres activitats de sensibilització emmarcades en la Setmana de l'Alimentació Sostenible, que va comptar amb més de 150 activitats a tota la ciutat.

i que s'atenuï així l'estigma social associat a la pobresa material. Això vol dir que les activitats que s'hi desenvolupen no només s'orienten a cobrir les necessitats de les persones en situació de més dificultat (com ho fan, per exemple, els menjadors socials, els àpats a domicili o el repartiment de cistelles o lots d'aliments), sinó que també busquen fomentar l'autonomia personal i l'autoorganització en l'adquisició d'aliments i en l'ús de l'espai per cuinar, menjar, educar-se, relacionar-se i establir vincles socials o orientar-se en l'àmbit laboral⁴.

D'altra banda, aquests equipaments estan compromesos en avançar progressivament cap a un model agroalimentari més sostenible. Per això, la seva pràctica està clarament lligada a la lluita contra el malbaratament alimentari, la prioritització de la producció i el consum ecològic, així com la sensibilització a l'entorn d'una alimentació saludable i sostenible.

En aquests moments, tenim tres espais "Alimenta" a la ciutat, gestionats per entitats que donen servei als barris del Carmel⁵, la Teixonera⁶ i la Vall d'Hebron⁷, el Besòs i el Maresme⁸, el Gòtic i el Raval⁹, i està previst posar-ne en marxa un quart.

D'altra banda, també cal treballar sobre els mateixos barris, especialment aquells amb més població en situació de vulnerabilitat, per tal de garantir que hi hagi comerços i espais que facilitin l'accés a una alimentació fresca i de qualitat a preus assequibles. Per això és necessari incidir en la cadena de producció i comercialització, amb estratègies que abarateixin el cost dels aliments i, al mateix temps, també uns preus dignes per a les persones productores.

En tot això hi ha molts aspectes que escapen a les competències municipals i calen accions concertades d'àmbit estatal i autonòmic per remar, conjuntament, en la mateixa direcció. I en aquest terreny hi ha lloc per mesures més estructurals com, per exemple, la fiscalitat alimentària, per tal de reduir l'IVA dels productes més saludables i gravar aquells que no ho són.

⁴ Aquest acompanyament el fa una persona dinamitzadora que s'encarrega de les activitats relatives a garantir el dret a una alimentació adequada, així com a la formació i l'empoderament de les persones usuàries.

⁵ El Carmel: barri determinat per l'orografia accidentada. Històricament, la seva situació geogràfica hi ha tingut un paper en contra i ha obligat la comunitat a organitzar-se.

⁶ La Teixonera: barri petit, però densament poblat, de cases autoconstruïdes, torretes de planta i blocs de pisos que s'enfilen pel turó de la Creueta del Coll.

⁷ La Vall d'Hebron: la tranquil·litat i l'amplitud d'espais verds és la principal característica d'aquest barri situat al peu de la serra de Collserola, que contrasta amb una via ràpida que fa de límit natural.

⁸ El Besòs i el Maresme: barri fruit de la construcció urgent i massiva d'habitatges per donar resposta al gran dèficit que hi havia als anys cinquanta i seixanta. Avui, el barri espera noves transformacions, derivades d'actuacions de revitalització de l'entorn.

⁹ Casc Antic - Gòtic: és el nucli més antic de la ciutat i el seu centre històric. Està integrat per barris multiculturals on més d'un 50% del veïnat prové d'altres llocs del món.

A dalt: presentació de l'exposició sobre la història alimentària de la ciutat, al Museu d'Història de Barcelona. A baix: Concert de The Vegetable Orchestra durant la Setmana de l'Alimentació Sostenible.

Alimentació i salut estan directament relacionades. Com podem fer front a l'increment del menjar ràpid de baixa qualitat nutricional que repercuteix negativament en la nostra salut?

És evident que la manera com ens alimentem té un impacte directe en la nostra salut i, a més, aquesta correlació té un innegable biaix social, ja que els barris amb menys renda són els que presenten uns índexs més alts de malalties causades per una mala alimentació com són l'obesitat o la diabetis.¹⁰

El gran repte és conscienciar sobre l'alimentació com a base de la salut individual i col·lectiva, i aquesta conscienciació ha de venir acompanyada de mesures clares. Abans he esmentat la possibilitat d'incidir en la fiscalitat per gravar l'alimentació no saludable, però, com he dit, això requereix un acord més ampli perquè no és competència municipal. En canvi, els ajuntaments

“El gran repte és conscienciar sobre l'alimentació com a base de la salut individual i col·lectiva”

sí que podem dur a terme iniciatives en diversos àmbits, i això és el que estem fent a Barcelona. La nova regulació de la publicitat infantil de menjar no saludable, que, justament –i no per casualitat–, vam anunciar a Barcelona amb el ministre de Consum, Alberto Garzón, és un bon exemple en aquesta direcció i demostra que des de l'Ajuntament de Barcelona volem ser capdavaners en la restricció d'espais publicitaris municipals per a menjars i begudes que només agreugen els problemes de sobrepès que pateix de manera alarmant una part important de la nostra població infantil.

Aquesta mesura ha tingut un fort impacte mediàtic per la novetat que suposa, però en l'àmbit municipal ja fa temps que treballem en altres iniciatives per educar els nostres infants i joves en una alimentació saludable, en col·laboració amb l'Agència de Salut Pública de

¹⁰ Segons els informes del sistema de vigilància de les desigualtats de l'Agència de Salut Pública de Barcelona, en el període 2017-2018, els homes de classe social menys avantatjada (CSV) tenen un risc un 27% més alt que els homes de classe social més avantatjada de patir sobrepès i obesitat. Pel mateix període, en el cas de les dones, aquest risc és un 84% més alt entre les unes i les altres. Més informació: https://webs.aspb.cat/dades/VigilanciaDesigualtats/#Segons_classe_social__Prevalences

Festival de sopes del món, celebrat al districte de Nou Barris de Barcelona, durant la Setmana de l'Alimentació Sostenible.

Barcelona. L'any 2021, amb motiu de la capitalitat mundial de l'alimentació sostenible, es van impulsar programes educatius amplis a les escoles i es va iniciar una diagnosi de com la presència d'establiments de menjar ràpid al voltant dels centres d'ensenyament incideix en els índexs d'obesitat i sobrepès infantil.

Justament, vostè ha dit en diverses ocasions que les escoles són l'eix vertebrador de la ciutat i que

n'han de ser el centre. Podem dir el mateix quan parlem d'alimentació sostenible?

Sens dubte. L'escola és motor de transformació per formar els nostres infants i joves com a ciutadania compromesa i responsable en tots els àmbits: el de la solidaritat, el de la pau, el del medi ambient... i molt especialment en el de l'alimentació sana i sostenible. La capitalitat ha estat una oportunitat excel·lent per reforçar els programes educatius en aquest terreny,

¹¹ El programa "Escoles + Sostenibles" ofereix acompanyament distintiu als centres educatius, recursos, espais d'intercanvi i assessorament especialitzat. Dins d'aquest programa, "Alimenta't amb seny" ofereix un conjunt de recursos temàtics adreçats a nivells educatius d'infantil a primer cicle de secundària, centrats a establir els pilars fonamentals per a una alimentació sana, justa i sostenible.

treballant en xarxa i conjuntament amb altres espais municipals com els museus i els mercats. Així, per exemple, la xarxa d'escoles "Alimenta't amb seny", del programa "Escoles + Sostenibles",¹¹ ofereix recursos i formació als centres que vulguin introduir l'alimentació sostenible en el seu projecte educatiu. O el programa "Menjadors més sans i sostenibles", que acompanya els centres en la transformació dels seus menús, introduint més aliments de temporada i proximitat, i reduint el consum de carn vermella.

Finalment, m'agradaria destacar el projecte "Ara i aquí les escoles per l'alimentació sostenible", que vam dur a terme l'any passat, en el qual alumnes de més de 80 centres van elaborar uns pòsters que mostren els aprenentatges, les reflexions i les inquietuds sorgides de la seva participació a les activitats de la capitalitat alimentària.

Cada dia a Catalunya es llencen 720.000 kg de menjar, més de la meitat, a les llars, però també als restaurants, bars, càterings i comerços. La lluita contra el malbaratament d'aliments és precisament una de les recomanacions del Pacte de Milà. Existeix alguna iniciativa municipal per reduir aquest malbaratament i sensibilitzar els diversos agents sobre la importància del reaprofitament dels aliments?

Les xifres de menjar que es llença a les escombraries són escandaloses. La mateixa FAO ens diu que un terç dels aliments produïts per al consum humà a tot el món es perd. Aquesta és una xifra absolutament inacceptable per al conjunt del planeta, i tots i totes hem de treballar per posar-hi remei.

Abans m'he referit als programes educatius que impulsa l'Ajuntament a les escoles, que incideixen també en aquest aspecte absolutament primordial, però també duem a terme iniciatives adreçades al petit comerç i promovem projectes de les entitats socials de la ciutat que tenen a veure amb el malbaratament alimentari.

Finalment, voldria referir-me a un dels grans projectes que acabem de posar en marxa a Mercabarna: el Centre d'Aprofitament Alimentari, el "Foodback", un equipament totalment pioner, innovador i ambiciós que permetrà triplicar la quantitat de tones que es recuperen actualment al mercat central de Barcelona per derivar-les cap a entitats socials. Aquest projecte és un exemple excel·lent de la col·laboració publicoprivada per treballar a favor d'objectius

"Hem aconseguit que Barcelona ajudi a crear consciència i ganes d'un canvi en el sistema alimentari"

compartits, que tenen un gran impacte social i ambiental.

Un cop finalitzada la capitalitat de l'alimentació sostenible, quina política de futur es planteja Barcelona en aquest àmbit?

Estem molt satisfets i satisfetes amb els resultats de la capitalitat, ja que, com he dit al principi, ha situat les polítiques alimentàries al centre del debat i de l'agenda política. Hem aconseguit que Barcelona ajudi a crear consciència i

ganes d'un canvi en el sistema alimentari. Això ha marcat un abans i un després a l'Ajuntament, on, històricament, no s'havia treballat aquest àmbit per la manca de competències municipals, i ara consolidem un departament, un pressupost i una transversalitat que no existien. També s'ha generat tota una nova xarxa de relacions entre actors a la ciutat que creiem que és molt necessària per treballar per aquest canvi.

Aquest és el gran llegat de la capitalitat que aprofitarem per elaborar una estratègia alimentària de ciutat en l'horitzó 2030. Una estratègia elaborada de manera participativa amb els diversos agents clau i que ha de ser el rumb per seguir treballant conjuntament per a la transformació del sistema alimentari a la ciutat amb un triple objectiu: impulsar dietes saludables i sostenibles per a tota la ciutadania, generar oportunitats econòmiques al territori i també al petit comerç i la restauració, i combatre l'emergència climàtica amb models alimentaris relocalitzats, més sostenibles i resilients.

Els Centres d'Aprenentatge Feliç són espais on s'ofereixen programes de formació al llarg de la vida per a tota la ciutadania. Aquests centres se situen en instal·lacions infrautilitzades i l'oferta educativa respon a les demandes i característiques específiques de la població. Les persones responsables de la gestió dels centres ofereixen informació pràctica sobre els cursos per ajudar la ciutadania a triar el que volen aprendre. A més, les accions formatives contribueixen, a través de recursos materials i humans, a dinamitzar les comunitats d'aprenentatge locals.

EXPERIÈNCIA

NOUS ESPAIS PER A L'EDUCACIÓ AL LLARG DE TOTA LA VIDA: CENTRES D'APRENTATGE FELIÇ D'ANDONG

Chekyoung Jin, educador de persones adultes, Departament d'Educació Permanent, Andong, República de Corea

EDUCACIÓ AL LLARG DE LA VIDA

La baixa taxa de natalitat i l'envelliment de la població de Corea del Sud fan que l'educació al llarg de la vida adquireixi una rellevància especial. Conscient que la formació permanent és un factor determinant de la felicitat ciutadana i del desenvolupament nacional, el Govern Central va adoptar un pla nacional de promoció de l'educació al llarg de la vida, una estratègia integral amb objectius polítics a termini mitjà i llarg. En aquesta línia, i d'acord amb el pla nacional, l'Ajuntament d'Andong ofereix oportunitats d'aprenentatge permanent per garantir la qualitat de vida i el benestar del conjunt de la ciutadania.

Disposar d'espais i/o aules és un dels elements clau per a les iniciatives d'aprenentatge al llarg de la vida. No obstant això, a diferència de les escoles i instituts per a joves, no és fàcil trobar instal·lacions amb espais adequats per a la formació de persones adultes. Tenint en compte aquest fet, l'administració local d'Andong ha establert tres Centres d'Aprenentatge Felç, amb la intenció d'oferir uns serveis que s'adaptin a la demanda i a les necessitats de la població per tal que es pugui continuar formant en el marc del sistema nacional d'educació al llarg de tota la vida.

Els Centres d'Aprenentatge Felç d'Andong, que funcionen des del 2014, se situen en espais en desús situats en centres cívics, centres de benestar social, biblioteques i instal·lacions de comunitats de veïns. A més, el govern local busca augmentar l'índex de participació de la població a través d'una oferta de proximitat, flexible i adaptada a les demandes locals.

Les imatges de l'article mostren diversos exemples d'activitats formatives que s'ofereixen als Centres d'Aprenentatge Felç d'Andong.

ELS CENTRES D'APRENTATGE FELIÇ

Base institucional

Per tal que un Centre d'Aprenentatge Felç funcioni de manera estable cal establir unes bases institucionals. Actualment, la designació, posada en marxa i gestió dels centres es regeixen per l'article 15 de l'Ordenança Municipal que regula la promoció de l'educació al llarg de la vida. Segons aquesta ordenança, l'Ajuntament té la potestat de crear i designar els centres on tindran lloc les accions formatives i s'oferirà assessorament a la població. A més, els costos dels cursos i activitats formatives es financen a través del pressupost municipal.

Funcionament

Els Centres d'Aprenentatge Felç operen sobre la base del Pla Nacional de Promoció de l'educació al llarg de la vida, un sistema integral que abasta els àmbits nacional, provincial, municipal i de districte. Per tant, cada unitat operativa ha d'establir una divisió efectiva i sistemàtica del treball i la comunicació entre els diferents nivells és condició bàsica per facilitar la implementació del pla. La col·laboració activa entre tots els agents implicats serveix com a catalitzador per avançar cap al bon funcionament dels centres.

Las instituciones involucradas en la gestión de estos centros i els seus rols són com s'explica a continuació. A escala nacional, el Ministeri d'Educació i l'Institut Nacional d'Educació al llarg de la vida asseguren el pressupost nacional, estableixen les bases dels programes i gestionen el funcionament global de la iniciativa. L'Institut Provincial per a l'Educació al llarg de la vida és l'organisme que, a escala provincial, aporta fons i coordina el procés de formació de les persones responsables de la gestió dels centres.

En l'àmbit local, el govern municipal s'encarrega d'aprovar i revisar les ordenances que regulen el funcionament dels centres, com també d'aportar fons del pressupost municipal, seleccionar els espais, contractar l'equip docent, formar les persones responsables de cada centre i desenvolupar les accions formatives. Finalment, a escala de districte, cada centre disposa del seu propi personal per administrar i gestionar el centre, impartir les classes, consultar i assessorar les persones participants i fomentar els cercles d'aprenentatge.

Selecció dels espais

Per posar en funcionament un Centre d'Aprenentatge Felç, primer s'han de tenir en compte les instal·lacions que hi pugui haver disponibles a la zona de proximitat. En el cas de municipis petits, els centres situats en les comunitats de veïns solen ser la millor opció, si disposen de prou espai per a poder desenvolupar les accions formatives.

A l'hora de seleccionar les instal·lacions també és essencial tenir en compte les persones usuàries. Es tracta de triar un espai pràctic i pròxim a les participants. El Centre d'Aprenentatge Felç d'Ok-dong, per exemple, està situat en un enclavament de famílies d'origen migrant, a les quals ofereix programes específics com l'Acadèmia Arc de Sant Martí (*The Rainbow School*), una iniciativa que fomenta l'aprenentatge d'idiomes aprofitant les competències lingüístiques en la llengua materna de les dones de parelles multiculturals. Un altre exemple és el Centre Banolim, situat dins d'un hospital, que ofereix oportunitats d'aprenentatge a les persones ingressades i a les seves famílies.

Desenvolupament dels programes

L'objectiu dels Centres d'Aprenentatge Felç és desenvolupar i oferir programes que cobreixin les necessitats de la població local; per aconseguir-ho, es recullen les seves opinions i es duen a terme sondejos sobre les seves demandes i necessitats. Totes les accions formatives que es fan en aquests centres estan encaminades a millorar la qualitat de vida i el benestar col·lectiu i a empoderar els veïns i veïnes perquè puguin gestionar els problemes locals de manera autoorganitzada.

L'oferta formativa dels centres és molt variada i inclou cursos de formació de formadors, desenvolupament de capacitats, arts plàstiques, projectes d'acció comunitària, programes especialitzats o per encàrrec, amb la possibilitat, a més, d'obtenir un certificat oficial d'aprofitament.

Gestió dels centres

En primer lloc, és essencial que el centre que actua de seu principal contracti i disposi dels recursos humans professionals necessaris (educadors/es de persones grans) per poder gestionar i fer funcionar els centres de districte.

La persona que dirigeix el centre principal s'encarrega d'assignar i fer costat a les persones responsables de cada centre, així com de promoure que a totes les seues s'hi facin activitats semblants. Els/les especialistes identifiquen nous espais per a l'aprenentatge felç i estableixen vincles amb altres centres i organitzacions educatives locals.

Cada centre disposa dels seus propis recursos humans. La persona responsable de la direcció del centre també s'encarrega d'implicar els veïns i veïnes en l'aprenentatge, exercint de medidora de la comunicació a la localitat. Qualsevol persona resident es pot ocupar de la gestió del centre i una de les seves principals funcions és saber mantenir bones relacions interpersonals.

SITUACIÓ ACTUAL DELS CENTRES D'APRENENTATGE FELIÇ D'ANDONG

Andong té actualment tres Centres d'Aprenentatge Felç. Al mapa hi apareixen el Centre de Yongsang, situat a l'est de la ciutat, i el Centre d'Ok-dong, a la zona oest. D'altra banda, el Complex Hospitalari d'Andong està format per tres hospitals (assenyalats en blau al mapa), i a cadascun hi ha una secció dels Centres Banolim, en funcionament des de l'any 2014.

El Centre d'Aprenentatge Permanent d'Andong, situat al centre de la ciutat, assumeix la funció de seu central d'operacions, gestiona, supervisa i dona suport a les activitats que es fan en els altres centres, i potencia l'eficiència i la qualitat de tots els serveis. Els centres ofereixen una gran varietat d'accions formatives, com ara visites d'estudi, acampades, arts plàstiques, ball, manualitats, esports i cursos d'alfabetització digital.

Centre d'Aprenentatge Felç de Yongsang

El Centre d'Aprenentatge Felç de Yongsang utilitza despatsos i sales de conferències lliures del Centre General de Serveis de Benestar Social del districte.

Yongsang-dong és el districte administratiu de la ciutat i concentra el nombre més alt d'habitants. Per aquest motiu, el centre ofereix a la ciutadania local

activitats formatives molt variades, com ara classes de guitarra, estiraments i classes d'organització i ordre. Abans de la irrupció de la COVID-19, en aquests cursos hi participaven anualment unes 300 persones. Per tal que el centre funcioni bé és imprescindible que sigui prou flexible per tenir en compte la disponibilitat horària de les participants. Les persones que viuen al districte treballen sobretot al matí, per la qual cosa moltes classes es fan a la tarda, per incentivar la seva participació.

La combinació de la formació amb activitats de voluntariat permet donar resposta a les necessitats de la ciutadania que compta amb més dificultats. Així, les persones participants en els cursos de guitarra comparteixen els seus aprenentatges amb el veïnat, organitzant actuacions en hospitals i centres d'atenció a les persones grans, i les persones que assisteixen a les classes d'organització i ordre visiten els infants que viuen amb els avis per ajudar-los a ordenar i organitzar l'espai a casa seva.

Centre d'Aprenentatge Felç d'Ok-dong

El districte d'Ok-dong és el segon més poblat de la ciutat. És un barri nou creat l'any 2000, que l'any 2020 tenia una població d'origen migrant de 414 persones –la més alta del moment–, xifra que representava un 13% del total de població immigrant de la ciutat.

El Centre d'Ok-dong s'ubica en uns espais que quedaven disponibles al Centre General de Serveis de Benestar Social del districte. A causa de l'elevada presència de persones d'origen migrant, al centre s'hi duu a terme una iniciativa singular, l'Acadèmia Arc de Sant Martí, que ofereix classes per a població local i per a les dones immigrants de famílies multiculturals,

Mapa dels diversos espais d'educació al llarg de tota la vida i d'aprenentatge felç d'Andong.

amb la particularitat que les dones amb un nivell d'estudis més alt són les que fan de professores d'idiomes.

L'Ajuntament d'Andong va preparar l'equip docent de l'Acadèmia Arc de Sant Martí a través d'un programa específic de formació de professorat dirigit a dones d'origen migrant amb estudis de grau mitjà o superior. Aquesta acadèmia, que funciona des de l'obertura del centre d'Ok-dong, el 2014, ofereix nou cursos semestrals (tres nivells d'anglès, xinès i japonès), i cada any s'hi graduen unes 200 persones.

Centre Banolim d'Aprenentatge Felíc

El Centre Banolim és el primer centre a escala nacional que funciona dins d'un hospital i ofereix programes de

formació que s'adapten a les necessitats de les persones ingressades i de les seves famílies i visitants.

Aquest centre, que ha obtingut l'índex de satisfacció més alt de tots, és fruit d'un acord de participació públicoprivada i està pensat perquè els i les pacients amb limitacions físiques es puguin beneficiar d'aquesta nova forma d'accés a la formació. En aquest sentit, aquesta iniciativa és la que compleix millor amb l'objectiu de la política d'educació al llarg de la vida de l'Ajuntament d'Andong de "construir una ciutat de l'aprenentatge permanent i generadora d'oportunitats, que no deixi ningú enrere".

El Grup Hospitalari d'Andong és la institució mèdica més gran de la ciutat i comprèn tres hospitals: l'Hospital General d'Andong, el Centre de Rehabilitació per a pacients que requereixen una llarga hospitalització i l'Hospital de Geriatria de Yongsang. L'oferta formativa és molt variada i inclou tallers de cuina, manualitats, pintura i classes de rehabilitació cognitiva, en funció de la tipologia de pacients de cada hospital (infants, dones embarassades, persones grans i pacients amb càncer que requereixen una llarga hospitalització). Anualment participen en aquestes activitats unes 1.000 persones.

ELS CENTRES D'APRENTATGE, GENERADORS D'OPORTUNITATS D'Ocupació PER AL PROFESSORAT

Segons un sondeig dut a terme per l'Oficina Nacional d'Estadística de Corea (2018), els serveis d'aprenentatge permanent contribueixen en gran mesura a augmentar la felicitat i al desenvolupament personal de la població.

Amb la finalitat de fer arribar aquests beneficis a tota la ciutadania, l'Ajuntament d'Andong ha ampliat els espais dedicats a l'educació al llarg de la vida amb l'obertura de tres nous centres, la logística i la coordinació dels quals depèn directament del Centre d'Aprenentatge Permanent d'Andong.

Cal destacar el Centre Banolim de l'Hospital d'Andong, que garanteix el dret a l'educació de la població de les àrees més desfavorides, oferint activitats formatives per a les persones ingressades. Segons les dades provincials corresponents a l'educació al llarg de la vida, gràcies a l'ampliació dels espais, el nombre de participants ha passat de 54.204 (el 2014) a 100.058 (el 2018).

La posada en marxa d'aquests centres contribueix a generar oportunitats d'ocupació, perquè comporta la contractació de professionals encarregats de la gestió

dels centres i personal docent. Tanmateix, el fet més significatiu és que totes les persones participants tenen l'oportunitat d'esdevenir formadores de persones adultes i ser contractades per a treballar al centre.

És el cas d'una estudiant del Centre de Yongsang que quedà fascinada per les activitats formatives i va decidir inscriure's en el curs de formació de formadors organitzat per l'Ajuntament d'Andong, obtenint així la certificació oficial de formadora de persones adultes, atorgada pel Ministeri d'Educació. D'aquesta manera, ha pogut treballar al centre com a educadora de diferents programes, completar els estudis de postgrau i doctorat en l'àmbit de l'educació permanent i, finalment, entrar a treballar com a experta en una institució nacional d'educació. Per tant, els Centres d'Aprenentatge Feliç, a més d'espais per a la formació, són un planter de professionals de l'educació al llarg de la vida.

La creació d'ocupació en el sector educatiu afavoreix la inclusió social. Per a desenvolupar la iniciativa de l'Acadèmia Arc de Sant Martí del Centre d'Aprenentatge Feliç d'Ok-dong, per exemple, 17 dones d'origen migrant de famílies multiculturals van rebre formació per fer de professores d'idiomes i actualment n'hi ha 9 de contractades pel centre. Amb això s'aconsegueix, d'una banda, millorar l'autoestima d'aquestes dones i, d'altra, en incloure-les i entrar a formar part activa de la societat, atenuar els conflictes socials fomentant una major acceptació de la diversitat cultural i la construcció d'una societat més cohesionada.

REPTES DE FUTUR

Els Centres d'Aprenentatge Feliç fan les activitats formatives en espais infrautilitzats d'instal·lacions existents. No obstant això, no és fàcil trobar instal·lacions lliures que puguin ser utilitzades com a aules de formació, per la qual cosa el nombre de centres no ha augmentat significativament.

En aquest sentit, l'Ajuntament busca nous formats per poder ampliar l'oferta. Enguany, l'Ajuntament ha aprovat una Ordenança sobre l'Educació al llarg de la vida de les persones amb diversitat funcional, i sobre la base d'aquesta nova normativa es considera la possibilitat d'habilitar les institucions que atenen persones amb diversitat funcional com a Centres d'Aprenentatge Feliç per a aquest col·lectiu.

Un altre punt a tenir en compte en un futur és que l'oferta dels centres està orientada sobretot a propostes lúdiques. Les preferències de la ciutadania, expressades en tots els sondejos, giren a l'entorn de

les seves aficions i activitats recreatives, com classes de guitarra i manualitats.

És difícil ignorar aquesta demanda i planejar oferir altres itineraris formatius més especialitzats i de nivell avançat. Caldrà contrastar proactivament els programes d'aprenentatge permanent en uns altres àmbits i capacitar les persones responsables perquè puguin oferir uns serveis educatius més creatius.

BENEFICIS DELS CENTRES SOBRE LA SALUT I EL BENESTAR DE LA CIUTADANIA

L'enquesta de satisfacció realitzada el 2018 revelava que el principal motiu per participar en els programes era el desig de creixement personal (41%), i qüestions com els objectius o continguts dels cursos o les aficions ocupaven el segon lloc (35%). Per tant, per atreure la ciutadania és molt important comprendre les seves motivacions.

Les persones que participen en els programes formatius se senten més felices i realitzades, i milloren la seva salut i el seu benestar en general. En són una prova els resultats del test psicològic fet a deu persones adultes ingressades a l'Hospital d'Andong. El 2015, una metgessa de l'hospital va analitzar els canvis psicològics i de comportament viscuts per aquestes persones després d'haver assistit a classes d'art i manualitats al Centre Banolim. Els resultats abans i després de la participació en els cursos van mostrar un augment de l'autoestima de 5,5 punts en l'escala Rosenberg i una millora significativa de la salut física i mental dels i les pacients. A més, la metgessa esmentava en les seves conclusions que la participació en les activitats formatives també comporta una reducció dels períodes de tractament terapèutic.

Hi ha molts altres exemples de casos clínics que demostren que les activitats d'aprenentatge al llarg de la vida tenen efectes molt positius sobre la salut de les persones. Per tant, les autoritats locals han d'esforçar-se per fer arribar les iniciatives de formació al llarg de la vida al màxim nombre de persones

‘EnvolvAr-te - Circo Por Todos’
(InvolucrAr-te - Circ per a Tothom)
és un projecte iniciat l’any 2017,
desenvolupat per l’Institut Nacional
d’Arts Circenses (INAC), que té per
objectiu utilitzar el circ com a eina
d’inclusió social. Prenent com a
punt de partida els principis de Circ
Social i utilitzant les competències
de l’INAC i dels seus formadors i
formadores, la iniciativa se centra
en tres objectius diferents i alhora
complementaris: la inclusió,
la sensibilització artística i el
desenvolupament d’eines per a les
persones amb diversitat funcional.

EXPERIÊNCIA

‘ENVOLVAR-TE’: LES ARTS CIRCENSES COM A EINA D’INCLUSIÓ SOCIAL

Augusto Lima, regidor d'Educació i Ciència de l'Ajuntament de Vila Nova de Famalicão
Juliana Moura, direcció general i coordinació pedagògica de l'Institut Nacional
d'Arts Circenses - INAC

L'INAC¹ és un centre internacional dedicat exclusivament a les arts circenses, i té l'objectiu de fomentar la formació d'artistes amb un perfil multidisciplinari per fer possible l'aparició i consolidació de noves propostes estètiques, i acostar el circ a tots els públics. També persegueix la promoció i implementació del circ contemporani a Portugal, aportant una nova oferta que enriqueixi el panorama cultural actual.

L'Institut està situat a Vila Nova de Famalicão, un municipi de 133.590 habitants (dades del 2021) i una extensió de 201,59 km², situat al districte de Braga, a la comunitat interregional d'El Ave i la Regió Nord de Portugal. Gràcies a la seva posició estratègica, la ciutat de Famalicão s'ha convertit en un dels principals centres culturals, comercials i industrials de Portugal.

TREBALL EN XARXA

El projecte, que és d'àmbit municipal i compta amb la participació de totes les institucions escolars i socials de la xarxa local d'Educació i Formació Professional de Vila Nova de Famalicão, pretén crear un entorn inclusiu i equitatiu, i amb aquesta finalitat aplega persones amb diversitat funcional, artistes (tant persones docents com professionals de l'àmbit circense i de l'espectacle), músics, estudiants en pràctiques, persones voluntàries i personal tècnic de

les associacions col·laboradores, juntes, per embarcar-les en una mateixa aventura.

L'any 2018, aquesta iniciativa va rebre el premi "Famalicão Visão'25" en la categoria de projectes cooperatius "Famalicão Comunitário". Aquest premi reconeix iniciatives, accions i projectes que tinguin un impacte positiu en el territori, l'economia i la societat, com també les bones pràctiques creatives i innovadores que reforcen els valors i la identitat de Famalicão, impulsen el creixement intel·ligent, sostenible i inclusiu, i contribueixen a l'afirmació territorial de la regió.

"EnvolvAr-te"² (InvolucrAr-te) és una iniciativa promoguda per l'Ajuntament de Famalicão, en col·laboració amb l'INAC i diferents associacions de la regió i el seu respectiu personal tècnic, com ara APPACDM (Associació Portuguesa de Pares i Amics del Ciutadà amb Discapacitat Mental), ACIP (Cooperativa d'Intervenció Psicològica), AFPAD (Associació de Famalicão de Prevenció i Suport a la Discapacitat), Associació Teatro Construção, Centre Social de la Parròquia de Landim i Centre Social i Parroquial de Riberão.

L'Ajuntament de Vila Nova de Famalicão és el responsable de finançar el projecte i de fer el primer contacte amb les associacions participants, les quals s'encarreguen de la primera selecció de participants i de facilitar el desplaçament setmanal a les sessions. Per la seva part, l'INAC coordina pedagògicament el projecte, facilita l'espai, els materials i el personal

Les imatges de l'article mostren exemples del projecte 'EnvolvAr-te, Circo por Todos', experiència implementada a Vila Nova de Famalicão que treballa eines del Circ Social amb persones amb diversitat funcional.

¹<https://www.institutonacionaldeartesdocirco.com/>

²<https://www.famalicao.pt/envolver-te-circo-por-todos-para-incluir-e-integrar>

docent, i produeix l'espectacle final amb la cooperació de l'Ajuntament. Les associacions i institucions socials que treballen en l'àmbit de la discapacitat a la regió col·laboren amb l'INAC per fer que el jove que va a aquestes institucions participi en les activitats circenses.

IMPLEMENTACIÓ DEL PROJECTE

Les activitats es duen a terme entre els mesos d'abril i desembre, amb una càrrega horària de quatre hores setmanals. En les activitats participen inicialment unes 60 persones amb diversitat funcional, dividides en dos grups, que experimenten i descobreixen l'univers circense. Posteriorment, es trien 30 participants que fan un treball més intensiu i profund centrat a explorar les potencialitats individuals. Durant els últims mesos, les persones triades comparteixen el treball amb artistes professionals del circ, i l'experiència culmina amb un espectacle a la Casa de les Arts de Famalicão, coincidint amb les celebracions municipals del Dia Internacional de les Persones amb Diversitat Funcional.

Un dels objectius del programa és aconseguir una major sensibilització artística, creant una plataforma que permeti a les persones amb diversitat funcional participar en un procés d'exploració i creació artística en col·laboració amb artistes professionals. Aquest procés es culmina amb la mostra d'una acurada producció artística final, ja sigui en format de representació pública d'un espectacle o fent ús d'altres mitjans artístics com el vídeo o l'exposició fotogràfica. L'espectacle final és una part molt important del projecte, perquè implica un canvi de mentalitat en situar sobre l'escenari, en igualtat de condicions, persones que normalment no tenen l'oportunitat de trepitjar-lo.

El Circ Social és una eina innovadora per a l'educació i inclusió social d'infants, joves i persones adultes en risc d'exclusió. La iniciativa va sorgir fa més de 25 anys a Europa com una experiència pilot i ha demostrat la seva eficàcia arreu del món. A Europa, unes 2.500 escoles de circ ofereixen programes educatius en arts circenses per a persones amb diversitat funcional, amb la intenció d'aconseguir el desenvolupament integral, la inclusió i l'accessibilitat per a tota la ciutadania en risc d'exclusió.³

La metodologia pedagògica del Circ Social se sustenta sobre 7 pilars:

- 1) Creació d'un espai lúdic i segur.
- 2) Relació amb la comunitat.
- 3) Expressió i creativitat.
- 4) Col·laboració circ-societat.
- 5) Continuitat a llarg termini.
- 6) Metodologia centrada en les persones participants.
- 7) Associacionisme.⁴

CIRC SOCIAL COM A EINA D'INCLUSIÓ

El Circ Social es distingeix d'altres línies circenses perquè dona prioritat tant al resultat artístic del treball com a l'experiència i el desenvolupament personal i social de les persones participants, a qui ofereix l'oportunitat d'expressar-se i de ser escoltades, de prendre consciència del seu propi potencial i d'adquirir eines que els permetin participar en la societat com a ciutadanes i ciutadans autònoms i crítics.

Les tècniques circenses són didàctiques, inclusives i socialitzadores, estimulen el desenvolupament personal en tots els aspectes, el respecte pels altres i l'esperit col·laboratiu, ajuden a explorar, superar i comprendre els propis límits corporals i emocionals (pors, ansietat, equilibri) i augmenten la confiança i autoestima personals.

El circ és una disciplina artística ideal des del punt de vista de la diversitat. Tradicionalment, el circ ha estat sempre el lloc de "l'altre", de la diferència i varietat de cossos, de la interacció entre artistes diferents, cadascun amb la seva pròpia particularitat i complexió física, el lloc de la màgia, on poden passar coses increïbles.

Amb aquesta iniciativa es vol proporcionar, a les persones amb diversitat funcional, eines per desenvolupar la confiança, l'autoestima, l'autonomia i un esperit d'ajuda mútua, i fomentar el respecte propi

³Paquay, L. & Dubois, A. (2014). *A Guidebook for social circus trainers*. Brussel·les: Caravan Circus Network.

⁴Lafortune, M. (2011) *Guía para el trabajador social: de las lecciones de circo a las lecciones de vida*. Montreal: Cirque du Soleil.

i pels altres. El circ ofereix tècniques d'aprenentatge i de concentració vàlides tant en un entorn escolar com al llarg de tota la vida. Permet desenvolupar la percepció del propi cos, la coordinació motora, el treball muscular, els estiraments, l'equilibri, la percepció espacial, la imaginació i la creativitat.

METODOLOGIA I IMPACTES

La metodologia utilitzada se centra en l'exploració dels propis límits, tant físics como psicològics. L'esforç quotidià és comparable a la sensació de risc en el circ, i les victòries aconseguides durant el treball artístic es tradueixen i multipliquen en victòries personals. Es promouen maneres d'esforçar-se i reaccionar davant l'error, lluitar contra la por i l'ansietat, com també explorar els propis límits i la capacitat de superació de totes les persones participants (amb diversitat funcional o sense), fent aflorar totes les seves potencialitats.

En el circ contemporani es treballa amb diferents tècniques i disciplines específiques, que també són aplicables a les persones amb diversitat funcional i en risc d'exclusió. A més, l'expressió corporal, el moviment, la dansa i les tècniques teatrals hi són sempre presents i es treballen de manera transversal.

En les acrobàcies aèries, el fet d'estar suspès o penjat amb els peus a l'aire, fa que les persones participants experimentin una sensació de lleugeresa i de llibertat, com si estiguessin volant. Aquesta disciplina circense ajuda a desenvolupar la confiança i l'esperit d'ajuda mútua, com també l'equilibri, la força i la flexibilitat, ja que tota la musculatura del cos treballa simultàniament. Junts, els i les acròbates han de superar la inseguretat i la por i desenvolupar la confiança en si mateixos, que emergeix en desafiar les lleis de la gravetat i fer possible l'impossible.

Els exercicis malabars, en els quals es manipulen aparells com ara boles, arcs i altres objectes quotidians, ajuden a desenvolupar la secció del còrtex cerebral responsable de la percepció del moviment i l'orientació espacial, com també a ampliar la visió perifèrica i desenvolupar els reflexos, amb la qual cosa s'aconsegueix una activació dels processos cognitivo-sensorials de l'individu. A més, el malabarisme permet explorar i millorar l'agilitat en la relació cos-espai-objecte, treballant la sincronització, la coordinació i l'espacialitat. L'error passa de ser una cosa negativa i aterridora a formar part de la normalitat, a ser una cosa que forma part de la vida i que la fa més palpitant.

Amb les acrobàcies de terra, es va construint un vocabulari corporal més complex a través d'una

sèrie de moviments progressius en què es fan canvis de bases, suports i nivells. Es treballa la coordinació motora i el contacte amb els altres i amb el terra. En aquesta disciplina, molts exercicis es fan per parelles, trios o en grup, la qual cosa fomenta la sensació de pertinença al grup i el desenvolupament d'eines necessàries per a la interacció social.

Els equilibris, sobre cable, pilota, monocicle o xanques, desenvolupen la coordinació motora i ajuden a millorar la coordinació de la vista amb les parts superior i inferior del cos. El desequilibri existeix sempre i superar-lo exigeix concentració i tenacitat. El simple acte de posar un peu davant de l'altre representa un gran pas endavant en la vida, i superar la reacció automàtica de pensar: "no ho aconseguiré, no en sóc capaç" augmenta la seguretat respecte a l'exercici que es fa i la confiança en un mateix.

A més de tots els beneficis que aporta la pràctica circense directament a les persones participants, aquesta iniciativa també afavoreix el desenvolupament de vincles entre les institucions col·laboradores, fet que crea una sana complicitat entre elles, tant en el pla creatiu com en les formes de treballar i operar.

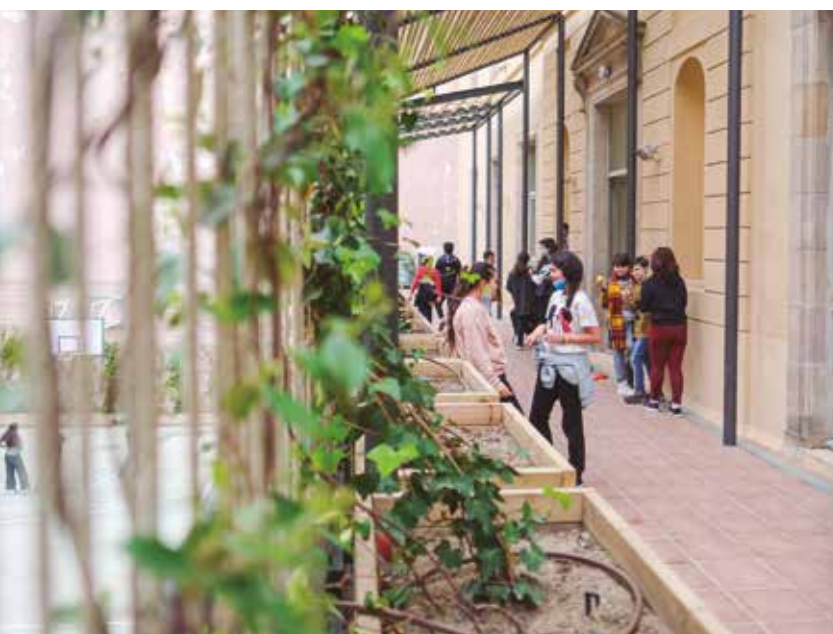
REPTES DE FUTUR

Actualment, s'exploren noves vies de difusió del treball artístic circense, concretament a través de la plataforma online "Há Cultura: Cultura por Todos" ("Hi ha Cultura: Cultura per a Tothom"), una iniciativa promoguda per l'Ajuntament de Vila Nova de Famalicão i cofinançada per NORTE 2020 a través del Fons Social Europeu (FSE). El projecte es troba en fase de prova i experimentació i serà el primer espectacle contemporani de circ inclúsiu professional, en el qual participaran tres joves seleccionats d'una de les institucions participants i quatre estudiants del Curs d'Arts Professionals de Circ de l'INAC.

Per a l'Institut Nacional d'Arts del Circ, aquesta manera de treballar ofereix l'oportunitat d'explorar els potencials individuals, treballar la diversitat en un context professional de manera contínua en el temps i fer extensible la noció d'inclusió a tots els col·lectius en risc d'exclusió social, i no solament a les persones amb diversitat funcional. La professionalització del treball inclúsiu comporta un canvi en la percepció de la diversitat, de manera que les persones que estan en escena passen a formar part de l'elenc d'artistes, i són percebudes i reconegudes com a tals.

‘Refugis Climàtics a les Escoles’ és un projecte pilot que té l’objectiu de transformar els centres educatius en espais saludables que fomenten el benestar. Mitjançant una metodologia participativa, les escoles incorporen solucions verdes, blaves i grises als centres. Aquesta transformació esdevé clau en l’adaptació de la ciutat als efectes del canvi climàtic, especialment per a aquella població més vulnerable, a través de processos participatius i integrals.

EXPERIÈNCIA

‘REFUGIS CLIMÀTICS A LES ESCOLES’: UNA EXPERIÈNCIA PILOT DE L’AJUNTAMENT DE BARCELONA

Enric Cremades Pastor, coordinador de Projectes Europeus i Llei de Barris de l’Institut Municipal d’Urbanisme • Anna Obach Lapieza i Elena Torner Díez, equip de suport a la coordinació de Projectes Europeus

L’Ajuntament de Barcelona aposta per accions per mitigar els efectes del canvi climàtic, propostes d’adaptació, de justícia climàtica i de foment de la participació ciutadana a través de les actuacions definides al Pla Clima.¹ Una d’aquestes accions preveu millorar les condicions de confort tèrmic en edificacions i espais públics de la ciutat, fomentant la creació d’una xarxa d’espais de refugi climàtic davant les altes temperatures que pugui garantir la salut i tenir una cura especial dels col·lectius més vulnerables.

En aquest context, i en el marc de la tercera convocatòria del programa Urban Innovative Actions (UIA) finançat amb fons FEDER, l’Ajuntament desenvolupa el projecte pilot “Refugis Climàtics a les Escoles”, per tal d’adaptar-les al canvi climàtic a partir de la introducció de solucions verdes (incorporant arbres i plantes), blaves (punts d’aigua) i grises (elements d’ombra i ventilació). Aquests canvis permetran que els centres educatius esdevinguin espais saludables, que fomenten el benestar de la comunitat educativa, i que es converteixin també en espais més inclusius i que afavoreixen la igualtat de gènere.

PROCÉS DE DISSENY I POSADA EN MARXA

En el disseny dels projectes pilot de transformació de les 11 escoles hi ha participat el conjunt de la comunitat educativa: l’equip directiu, l’alumnat, el professorat, les famílies, personal no docent i altres

grups. En les quatre sessions del procés participatiu hi han col·laborat un total de 1.264 persones.

El conjunt de la comunitat educativa pren part activa de la selecció de solucions a implementar al seu centre, segons les seves necessitats i interessos. La metodologia de participació proposada es basa en quatre sessions de participació dinamitzades mitjançant el programa “Escoles + Sostenibles”, que garanteix que la comunitat educativa de les escoles participants estigui degudament representada.

Durant la primera sessió, les escoles pilot van prioritzar les solucions a implementar als seus centres. D’entre les solucions incloses al catàleg definit per part de l’equip tècnic, les escoles van mostrar preferència per mesures per afavorir la ventilació natural creuada, afegir nova vegetació, tractar superfícies, incorporar fonts d’aigua i instal·lar solucions mixtes amb ombra, vegetació i aigua.

El projecte de transformació a implementar en cada centre es defineix a través de prioritats determinades pel procés participatiu i les diagnosi tècniques fetes pels socis del projecte (que determinen necessitats de cada edifici o pati, segons exposició a la llum solar, tipus de material de les superfícies, necessitats de ventilació natural creuada o d’altres característiques físiques de l’edifici).

Per a cada escola pilot, es redacta i puntua una taula de valoració on s’inclouen criteris tècnics, idoneïtat de les solucions, gestió i manteniment, i necessitats de les escoles. D’aquesta taula en resulta una priorització

Les imatges que apareixen en aquest article mostren exemples de les transformacions que s’han dut a terme en els patis de diversos centres educatius de Barcelona, per tal de convertir-los en refugis climàtics.

¹<https://ajuntament.barcelona.cat/ecologiaurbana/ca/que-fem-i-per-que/energia-i-canvi-climatic/pla-clima>

de solucions que combina el conjunt d'aportacions de tots els agents implicats en el procés.

El pressupost d'obra disponible –d'un màxim de 240.000 euros per a cada centre– determina el nombre de solucions a aplicar a cada escola pilot, i requereix ajustar el tipus d'actuacions i concentrar-les a fi de fer-les tan efectives com sigui possible en qüestions d'impacte climàtic. Els projectes finals presenten un bon equilibri entre els objectius inicials del projecte, els desitjos de les escoles, les diagnosis i les qüestions més tècniques.

En les 11 escoles transformades s'hi han substituït més de 1.000 m² de formigó per vegetació, s'hi han plantat 74 arbres, s'hi han creat 2.213 m² d'ombra i s'hi han instal·lat 26 nous punts d'aigua.

Les escoles transformades s'incorporen, així, a la Xarxa de Refugis Climàtics de la ciutat, així com a d'altres programes en marxa de l'Ajuntament de Barcelona, amb els quals comparteixen objectius i metodologies, com són "Escoles + Sostenibles", "Patis Escolars Oberts al Barri" i "Transformem els Patis Escolars".

IMPACTE SOCIAL DE L'EXPERIÈNCIA

Formació al professorat

L'experiència s'acompanya d'una proposta pedagògica per a tota la comunitat educativa, i més concretament per a l'alumnat de 5^è de primària (10 anys), sobre com adaptar-se i combatre el canvi climàtic. La proposta pedagògica es trasllada al professorat de les escoles participants a través de diversos seminaris de formació, durant els quals s'introdueixen les problemàtiques vinculades al canvi climàtic, els efectes sobre la salut, i les estratègies de mitigació i adaptació per fer-hi front. Així mateix, es proporcionen recursos per tal que el professorat pugui transmetre aquests coneixements a l'alumnat i afavorir, així, l'aprofitament pedagògic de les mesures implementades.

Les escoles que participen en el projecte es comprometen a participar del programa "Escoles + Sostenibles", la qual cosa permet emmarcar les transformacions que s'han introduït al centre educatiu en un context de canvi climàtic, i garanteix la continuïtat i la possibilitat d'incorporar criteris de sostenibilitat en tots els àmbits de la tasca educativa dels centres, amb un enfocament integral.

Patis Escolars Oberts

Les escoles pilot es comprometen, també, a participar en el programa "Patis Escolars Oberts al Barri"², fet que permet compartir la transformació dels centres amb el barri i membres de la comunitat educativa, com les famílies i altres grups del barri. Aquesta iniciativa municipal, de la Direcció d'Educació, permet utilitzar els patis escolars de la ciutat com a espai d'ús públic per a famílies, infants i adolescents fora de l'horari escolar, en cap de setmana i en períodes de vacances escolars. Així mateix, el programa té l'objectiu d'ampliar i diversificar les oportunitats de joc i d'activitat física a l'espai públic. Es tracta d'un servei municipal que fa dels patis dels centres educatius de la ciutat espais de lleure, educatius i compartits, i d'accés lliure a qualsevol persona, tingui o no vinculació amb el centre.

Cada pati escolar obert compta amb un servei de monitoratge que obre i tanca el pati escolar dins els horaris previstos, vetlla pel bon ús de les instal·lacions i procura establir dinàmiques de relació entre infants i joves. Barcelona compta, actualment, amb 61 patis oberts al barri, distribuïts en tots els districtes de la ciutat.

Xarxa de Refugis Climàtics

Des de l'any 2019, l'Ajuntament de Barcelona ha posat en funcionament la Xarxa de Refugis Climàtics,³ on la ciutadania pot protegir-se de la calor, especialment en moments d'onades de calor, que es preveuen cada cop més freqüents i intenses, a causa dels efectes de la crisi climàtica.

Durant l'estiu del 2022, Barcelona va ampliar la Xarxa de Refugis Climàtics a més de 200 espais, 47 més que l'estiu anterior. Així, més del 95% de la població té un refugi a menys de 10 minuts a peu des de casa seva.

Aquests espais s'activen durant la fase preventiva per onada de calor (que va del 15 de juny al 15 de setembre) i proporcionen confort tèrmic a la població, mentre mantenen els seus usos i funcionalitats. Poden ser espais interiors (que ofereixen una temperatura de fins a 26 graus) o exteriors (parcs i jardins amb presència elevada de verd urbà i fonts d'aigua), i estan adreçats a les persones especialment vulnerables a la calor (nadons, persones grans, persones amb malalties cròniques, etc.), sempre que no requereixin atenció mèdica *ad hoc*. Compten, a més a més, amb una bona accessibilitat, proporcionen àrees de descans (cadires) i aigua, i són segurs.

²<https://ajuntament.barcelona.cat/educacio/ca/patis-escolars-oberts>

³<https://www.barcelona.cat/barcelona-pel-clima/ca/barcelona-respon/accions-concretes/xarxa-de-refugis-climatic>

Les escoles que han participat en el projecte es comprometen a formar part de la Xarxa de Refugis Climàtics. Amb aquesta finalitat, es troben degudament senyalitzats, com la resta d'espais que conformen part de la xarxa, i són espais accessibles per al conjunt de la ciutadania.

Transformem els Patis Escolars

Actualment, la sostenibilitat de l'experiència està garantida gràcies al programa "Transformem els Patis Escolars",⁴ que té l'objectiu de convertir-los en espais naturalitzats, coeducatius i comunitaris. Aquesta iniciativa ha incorporat elements principals de l'experiència "Refugis Climàtics a les Escoles", com són les metodologies participatives i les necessitats ambientals dels centres.

El projecte és una iniciativa de l'Ajuntament de Barcelona, executada a través del Consorci d'Educació de Barcelona (CEB), amb la col·laboració de l'Associació de Mestres Rosa Sensat i de l'Institut Infància i Adolescència.

El programa impulsa la transformació de patis per tal d'aprofitar el seu màxim potencial educatiu i lúdic, com ara un pla d'actuació estable dins la inversió municipal per cuidar i millorar els equipaments escolars.

A partir de l'edició 2020-2021, el programa recull metodologies d'intervenció elaborades en el marc del projecte "Refugis Climàtics a les Escoles", com, per exemple:

- La selecció dels centres escolars a partir d'una convocatòria oberta a totes les escoles de la ciutat, escollides a partir de criteris objectius que inclouen la valoració de les condicions ambientals.
- Un procés participatiu que involucra el conjunt de la comunitat educativa.
- Solucions verdes, blaves i grises del Catàleg de solucions que transformen els patis en espais més naturalitzats i sostenibles.

La incorporació d'aquests elements garanteix la continuïtat de les accions de l'Ajuntament de Barcelona previstes al Pla Clima, amb l'objectiu de mitigar els efectes del canvi climàtic, des d'una perspectiva integral i participativa.

Gràcies al programa, durant l'estiu del 2021 es van transformar 14 escoles, 17 durant el 2022, i es preveu que aquesta transformació dels patis escolars continuï a tota la ciutat durant els propers anys.

⁴<https://ajuntament.barcelona.cat/educacio/ca/transformem-els-patis>

“Som aquí, xerrant i explicant històries perquè anys enrere algú va resistir i perquè nosaltres, avui, també resistim”

Col·lectiu 'Bordadeiras de Alto Alegre'

La iniciativa 'Bordando Resistência' està formada per un col·lectiu de dones brodadores, de la comunitat quilombola d'Alto Alegre, un romanent dels 'quilombos' –llocs recòndits on les esclaves i esclaus fugits de les plantacions s'establien per iniciar una nova vida. Aquesta comunitat, del municipi d'Horizonte, utilitza l'art com una eina d'empoderament, inclusió i autonomia.

EXPERIÈNCIA

EXPERIÈNCIA DE BRODAT ANCESTRAL COM A EINA DE DESENVOLUPAMENT HUMÀ I RESISTÈNCIA FEMENINA

Rita de Cássia Martins Enéas Moura
Sociòloga i regidora d'Educació de l'Ajuntament d'Horizonte

LA COMUNITAT QUILOMBOLA D'HORIZONTE

Horizonte¹ està situat a la Regió Metropolitana de Fortaleza, a l'Estat de Ceará, a uns 40 km de la capital cearenca, al nord-est del Brasil. La població actual s'estima en 68.529 habitants (dades del 2020 de l'Institut Brasiler de Geografia i Estadística - IBGE),² distribuïdes en una àrea geogràfica de 160 Km², dividida en quatre districtes: Aningas, Dourado, Queimadas i la ciutat d'Horizonte, seu municipal.

Des de la seva emancipació, el 1989, la ciutat ha tingut un gran creixement econòmic i social, i destaca com un dels grans pols industrials de la regió, que atreu moltes persones migrants. Actualment, és el cinquè municipi que recapta més Impostos sobre Circulació de Mercaderies i Prestació de Serveis (ICMS) i té un dels PIB més alts de l'Estat de Ceará.

Pel que fa a la violència, segons la Secretaria Municipal de Seguretat, Atenció Ciutadana i Mobilitat, hi ha hagut una important tendència a la baixa de la criminalitat. D'acord amb les últimes dades disponibles, l'any 2019, a Horizonte els crims amb violència letals intencionats van disminuir un 69,5% respecte a l'any anterior.³

La ciutat té 16 centres d'educació infantil, 27 escoles de primària i 3 de secundària, un centre d'educació especial, que atén nens, nenes i adolescents amb diversitat funcional de la xarxa d'escoles municipals,

Les imatges d'aquest article mostren exemples de la feina que està fent el col·lectiu 'Bordadeiras de Alto Alegre' a través del seu projecte 'Bordando Resistência', al municipi d'Horizonte.

i un centre d'educació de persones joves i adultes, els quals atenen aproximadament uns 17.000 alumnes. El municipi té, a més, un centre cultural i una escola de formació professional dins de la comunitat quilombola.

Aquesta comunitat és descendent d'un avantpassat comú conegut amb el nom de Cazuzu, que va fugir de Barra do Ceará (zona costanera) per instal·lar-se a la regió fa moltes dècades. La majoria dels habitants de la comunitat són persones pageses que no tenen mitjans de producció i que sovint treballen per als propietaris de les terres. En aquest context d'explotació laboral i d'invisibilitat social, les dones es converteixen en víctimes potencials de múltiples formes de violència.

DESIQUALTAT I RACISME

És evident que la desigualtat que pateixen les persones racialitzades és un potent indicador d'injustícia social, ja que es tradueix en unes condicions socials i econòmiques que no depenen del mèrit i esforç personals, sinó purament de la discriminació. És molt trist de constatar que en ple segle XXI encara perdura un profund i marcat racisme. Les estadístiques demostren que les persones negres són les principals víctimes de la violència policial, la pobresa i la desocupació, i són les que tenen un nivell d'escolaritat més baix.

Igualment, una recerca duta a terme l'any 2019 constata que l'índex d'homicidis per cada 100.000 persones afrodescendents era d'un 29,2, mentre que

¹<https://www.horizonte.ce.gov.br/sobre-a-cidade/>

²<https://www.ibge.gov.br/cidades-e-estados/ce/horizonte.html>

³<https://www.sspds.ce.gov.br/estatisticas-2/>

entre la població no racialitzada només arribava a un 11,2. És a dir, que la possibilitat que una persona negra sigui assassinada al Brasil és 2,6 vegades superior que la d'una persona blanca (Atles da violència, 2021).⁴

En l'àmbit de l'educació, les dades són molt semblants: un 76% de les persones joves no racialitzades entre 15 i 17 anys estan escolaritzades en els instituts d'educació secundària, mentre que entre la població negra la xifra baixa a un 62%, una diferència de 14 punts percentuals (IBGE, 2000).

DONES I AFRODESCENDENTS

També segons les dades de l'IBGE, les dones racialitzades, en comparació amb altres segments de població, se senten més insegures i vulnerables en tots els espais i ambients que freqüenten, fins i tot a casa seva. Segons un estudi elaborat per la Facultat Latinoamericana de Ciències Socials (Flacso, 2015),⁵ d'entre els 83 països objecte de l'estudi, el Brasil ocupa el cinquè lloc quant al nombre d'assassinats de dones. Pel que fa al perfil de les víctimes de femicidi en aquest país, un 74,7% tenien entre 18 i 44 anys, un 61,8% eren dones negres, un 81,5% van ser assassinades per la "parella" o "exparella" i un 8,3% per altres familiars. En definitiva, la majoria són dones joves, negres i víctimes de violència domèstica (Anuari Brasiler de Seguretat Pública, 2021).⁶

Així doncs, és urgent de pensar en accions positives que permetin a aquestes dones afrontar les situacions de violència i de negació dels drets. L'empoderament de la dona, ampliar l'autoestima cap a si mateixa, cap al seu cos, la seva ascendència i la seva identitat, és fonamental per trobar el camí que condueix a l'autonomia i la inclusió.

TRANSFORMAR A TRAVÉS DEL BRODAT

La iniciativa "Bordando Resistência: Bordadeiras de Alto Alegre" ("Brodant Resistència: Brodadores d'Alto Alegre") està formada per un col·lectiu de dones brodadores de la comunitat quilombola (afrobrasileres) d'Alto Alegre, que fa servir l'art com a eina d'empoderament, inclusió i autonomia.

El projecte adopta precisament aquesta perspectiva i s'endinsa en els camins recorreguts pels avantpassats de les dones participants a partir de narracions orals i del simbolisme representat a través de l'art mil·lenari del brodat artesanal. El projecte va arrencar amb la participació de 15 dones de la comunitat, a les quals, a poc a poc, es van anar afegint altres membres de la família de manera espontània. No obstant això, l'objectiu és treballar amb grups petits, per reforçar els vincles i afavorir el diàleg real i sincer entre les persones participants.

L'essència del projecte és promoure espais de diàleg col·lectiu enfocat en el reconeixement de la cultura i identitat ancestrals, per reforçar l'autonomia de gènere i defensar els drets de les dones quilomboles a través de la realització de diferents activitats: cursos de brodat artesanal posant l'accent en l'exaltació de la memòria

⁴<https://www.ipea.gov.br/atlasviolencia/>

⁵<https://flacso.org.br/2015/11/09/mapa-da-violencia-2015-homicidio-de-mulheres-no-brasil/>

⁶<https://forumseguranca.org.br/wp-content/uploads/2021/10/anuario-15-completo-v7-251021.pdf>

i cultura locals; elaboració de productes artesanals que permetin la inclusió laboral i l'obtenció d'ingressos amb els brodats; i organització de tallers de diàleg interactiu per analitzar les discriminacions racistes i reflexionar-hi, i per enfortir la cultura de defensa dels drets de les dones i de la població afrodescendent.

Els resultats que s'han pogut observar a curt termini són, entre d'altres, l'empoderament de les dones participants, el descobriment de potencials artístics, la generació d'ingressos per a les dones afrodescendents, el reconeixement de la cultura i l'enfortiment dels vincles entre les participants. A llarg termini, s'espera aconseguir la consolidació de la cultura del brodat en la comunitat, i potser a tot el municipi, com també un reconeixement més gran del potencial artísticocultural de la població quilombola.

En aquest periple, els vincles s'enforteixen, creix el sentiment d'arrelament i les mirades adquireixen el poder de substituir les paraules. Punt a punt es va narrant i vivint col·lectivament una història de resistència i de resiliència.

FASES DE LA INICIATIVA

Totes les accions que es planifiquen i desenvolupen tenen com a base metodològica la realització de tallers de brodat, xerrades, taules rodones, col·loquis i altres formes de diàleg i participació popular. L'activitat de brodar es manté sempre com el teló de fons que facilita que es conversi sobre cultura, arrelament, les arrels negres, l'empoderament de la dona i la seva participació en els espais socials i polítics, com també d'altres qüestions que incideixin en la vida quotidiana de les dones participants. Tot això es desenvolupa en dues etapes diferents.

En una primera etapa, es constitueix el grup intergeneracional de dones que posteriorment participaran en el curs de brodat artesanal enfocat en la cultura i història del lloc. Es fan reunions quinzenals a la comunitat, on tenen lloc cercles de conversa, dinàmiques de grup i ús de recursos audiovisuals.

La segona etapa, se centra en la realització de tallers d'emprenedoria amb vista a la producció i generació d'ingressos. En aquesta etapa, la iniciativa compta amb la col·laboració d'associacions rellevants que aporten visibilitat, reconeixement, sensibilització i oportunitats per al col·lectiu i, en conseqüència, per a les seves famílies i el territori.

El treball i els productes resultants de l'experiència s'han presentat en dues exposicions importants: "Perquè Cazuza va resistir, nosaltres també resistim"

(2018) i "D'Olho d'Água a Horizonte" (2022). De mitjana, els ingressos obtinguts per les participants encara són escassos, però el fet d'obtenir-ne ja és un assoliment personal que reforça l'autoestima de les dones i de les seves famílies.

Cal destacar també els projectes "Maries Brasileiras", de caràcter sociopolític, i "L'Art de brodar la història amb les mans i la mirada de la infantesa: una experiència de brodat ancestral", amb un vessant més educatiu. Tots dos projectes van sorgir arran d'aquesta experiència.

Com a punts forts i resultats subjectius del projecte cal destacar: el reforç de la identitat unit a la ruptura d'estereotips construïts al llarg del temps pel racisme estructural; la creació de nous espais generadors de cultura, comunicació, consciència social, arrelament i reconeixement territorial, i l'enfortiment de les relacions familiars i intergeneracionals generades a través de les xerrades i tallers de brodat.

També hi ha alguns aspectes que es podrien millorar, com ara la possibilitat de generar ingressos d'una forma més constant i duradora; la necessitat de promoure més oportunitats de formació perquè les dones aprenguin a comprometre's amb la seva producció individual, pel que fa a l'ús del temps i el compliment dels terminis de lliurament dels encàrrecs, i la consecució d'un espai de propietat on es puguin dur a terme les activitats, ja que actualment es fan en un local en règim de cessió.

Com a col·lectiu, estem en constant evolució i obertes a fer canvis que aportin valor social, cultural i econòmic a les vides d'aquestes dones. En aquest sentit, es desenvolupen contínuament nous models de productes amb referència ètnica per ampliar l'oferta i la presència del grup en el mercat; es llancen campanyes de màrqueting publicitari per reforçar l'aposta del col·lectiu per una producció de peces d'autora centrades en l'univers femení i, finalment, es busquen estratègies que possibilitin a mitjà termini l'adquisició d'un local de propietat (taller) per desenvolupar les activitats del col·lectiu "Bordando Resistência".

Encara ens queda molt camí per recórrer pel que fa a l'autonomia, però les fites que hem aconseguit ens impulsen a continuar endavant, motivades i molt més felices que quan vam començar, l'any 2017, i ho estem aconseguint.

Basant-se en l'antic proverbi que diu: "Digue'm alguna cosa i l'oblidaré, ensenya-me-la i la recordaré, involucra'm-hi i l'aprendré", l'Ajuntament de Loures pretén sensibilitzar la ciutadania de la importància de conservar el patrimoni natural a través del projecte 'RiosComVida'. Aquest projecte preveu que es duguin a terme accions educatives i de sensibilització ambiental per a la comunitat escolar, amb l'objectiu d'afermar els coneixements sobre la conservació de la naturalesa i la biodiversitat, i fomentar la valorització del patrimoni natural i els serveis ecosistèmics a través de les noves tecnologies.

EXPERIÈNCIA

‘RIOSCOMVIDA’: LES LÍNIES D’AIGUA DE LOURES AL CENTRE DE LA SOSTENIBILITAT

Ana Catarina Sabino i Ana João Gaiolas
Divisió d’Energia i Sostenibilitat, Ajuntament de Loures

OBJECTIUS I UBICACIÓ DEL PROJECTE

“RiosComVida” (“Rius amb Vida”) té com a objectiu reforçar l’oferta municipal en matèria d’educació i sensibilització ambiental, centrant-se en el tema de la protecció de la vida a la Terra i el seu impacte en els recursos hídrics. El projecte inclou la realització d’accions de sensibilització i de participació ciutadana, que es concreten en l’elaboració d’un manifest per a la comunitat escolar i la producció de continguts digitals de comunicació i difusió, com ara una guia de camp, una infografia i un fullet digital.

El projecte es duu a terme a les deu demarcacions del municipi de Loures: Bucelas, Fanhões, Loures, Lousa, Camarate / Unhos / Apelação, Moscavide / Portela, Sacavém / Prior Velho, Santa Iria dona Azóia / São João da Talha / Bobadela, Santo Antão do Tojal / São Julião do Tojal, Santo António dos Cavaleiros / Frielas). Loures ocupa una àrea de 167,24 Km² i forma part de l’Àrea Metropolitana de Lisboa. Té una població de 214.328 habitants, un 16% dels quals té entre 0 i 14 anys d’edat; un 62%, entre 15 i 64 anys, i el 22% restant, més de 65 anys.

Els objectius principals del projecte són sensibilitzar la població del municipi de Loures en la biodiversitat i geodiversitat dels rius del territori a través de:

- Un coneixement més gran de la biodiversitat i geodiversitat dels rius del territori de Loures i del rol que els seus hàbitats, espècies i ecosistemes tenen en les funcions de protecció, regulació, defensa i seguretat dels llits i els marges dels cursos fluvials, com també de la importància de l’equilibri dels factors biòtics i abiòtics en la naturalesa.

- Les funcions estructurants (ecològiques i geològiques) de la xarxa hidrogràfica i l’impacte que tenen en els àmbits social, cultural i de sostenibilitat, associant la seva importància ecològica a la història dels rius.
- L’estratègia municipal de Planificació i Gestió Territorial dels Rius, que té un enfocament dirigit a les solucions i els mètodes que prioritzen la intervenció per neutralitzar els principals punts vulnerables identificats dins del Pla d’Acció Municipal d’Adaptació als Canvis Climàtics.
- La importància de l’eliminació de les espècies invasores de flora aquàtica per a la conservació de la biodiversitat.
- La biomonitorització de les espècies de fauna i flora riberenques presents en els rius del municipi.

VIATGE VIRTUAL PER LA XARXA HIDROGRÀFICA DEL MUNICIPI

La participació activa de la ciutadania, a través de visites i de la seva implicació en el projecte, obre una oportunitat per a la comunicació dels problemes relacionats amb els serveis ecosistèmics fluvials, la qual cosa té com a resultat l’empoderament de la població. Aquest enfocament té, a més, l’avantatge de fomentar la participació de la comunitat educativa en els processos de presa de decisions, fet important per a la construcció d’una societat sostenible. Igualment, serveix per incentivar la col·laboració amb les autoritats en la cerca d’una conservació millor dels rius.

“GuardaRios” és un personatge de dibuixos animats que acompanya les persones participants al llarg de tot el viatge, en el qual els descobreix la biodiversitat i els recursos geològics de la regió, i els guia a través dels plans i estratègies municipals que s’executen per regenerar els rius.

Les imatges d’aquest article mostren les activitats educatives i mediambientals que s’estan implementant en el marc del projecte ‘RíosComVida’, al municipi de Loures.

Guiats per “GuardaRios”, les persones participants es transporten en un viatge aeri de realitat virtual a través de la xarxa hidrogràfica municipal, en el qual recorren els 250 Km de cursos fluvials de Loures, exploren la seva biodiversitat i geodiversitat, i també els problemes associats al control de la flora aquàtica invasora. Aquesta activitat forma part de la implementació del Pla Estratègic de Regeneració Fluvial, una estratègia d'intervenció en tots els rius del municipi amb vista a adaptar el territori als canvis climàtics.

Aquest viatge virtual permet tres nivells diferents d'exploració i coneixement detallat del territori, la biodiversitat i la geodiversitat; en concret els hàbitats, els ecosistemes, els valors naturals (flora i fauna), els components abiòtics i les espècies invasores, com també la manera d'abordar els problemes associats a la seva presència en relació amb la preservació de la biodiversitat, que condiciona, a la vegada, la conservació dels ecosistemes fluvials. A través d'aquesta pel·lícula 3D, els participants obtenen una visió panoràmica general de tota la conca hidrogràfica, una visió parcial i una visió detallada del llit principal dels rius.

EXPERIÈNCIA SENSORIAL

Com a part del projecte, s'ofereix a la comunitat

educativa la possibilitat de fer visites *in situ*, amb l'objectiu de donar a conèixer les espècies de flora i fauna presents als rius de la zona. Aquestes visites prenen la forma de minilaboratori de camp per avaluar l'estat de salut del riu (composició físico-química de l'aigua i identificació de macroinvertebrats) i proporcionen als visitants una experiència sensorial dels diferents sons de la naturalesa. D'aquesta manera, es posa en relleu la importància de la relació de l'ésser humà amb els rius, llacunes i mars i el patrimoni natural, i es contribueix a potenciar una ciutadania més activa en la conservació i preservació d'aquests ecosistemes.

D'altra banda, la iniciativa propícia el diàleg obert, crític i reflexiu. En el cas que l'activitat la dugui a terme una escola, es fomenta la participació del professorat amb la signatura del Manifest “Rius amb Vida”, a través del qual es repta l'alumnat i el professorat a tenir un paper actiu en la societat, perquè proposin accions amb vista a la regeneració ecològica i la posada en valor mediambiental i paisatgística del territori, i facin arribar la seva veu als responsables polítics.

EINES DE DIFUSIÓ

La comunicació, difusió i divulgació del projecte es fa a través de mitjans digitals, que són una excel·lent

eina de màrqueting per a la difusió i divulgació massives dels objectius del projecte, en concret, la importància dels ecosistemes riberencs per a les comunitats veïnes i per lluitar contra els canvis climàtics. En aquest sentit, sota el lema “Rius amb Vida”, s’ha elaborat:

- Guia de camp digital, que serveix de suport a l’alumnat i al professorat. Amb aquesta guia, mitjançant la utilització d’un mètode científic experimental, es poden recollir i registrar dades geogràfiques, biològiques i històriques, i ampliar els coneixements sobre un hàbitat riberenc visitable de 250 Km.
- Infografia digital, en què es compila la informació més important sobre la conca hidrogràfica, la biomonitorització i el Pla Estratègic de Regeneració dels Rius i de Sensibilització Ambiental.
- Fullet digital, que també serveix per informar quina és la conducta que cal seguir en cas que es detectin situacions de mal ús per part del visitants o de les comunitats per on passen els rius.

IMPACTES DEL PROJECTE

El projecte contribueix activament als Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS) 4, 6, 15 i 13 mitjançant la realització de les següents accions:

- Proporcionar informació útil a la ciutadania, fomentar la seva sensibilització ambiental, destacar el seu paper en la promoció del desenvolupament sostenible en aspectes com la conservació de la naturalesa i la biodiversitat, i contribuir a la valorització del patrimoni natural.
- Donar a conèixer l’impacte ambiental negatiu que tenen les espècies invasores en la preservació dels serveis ecosistèmics.
- Identificar els problemes associats als canvis climàtics.

Abans de declarar-se la pandèmia, en el projecte “Rius amb Vida” hi van participar 816 estudiants en 37 activitats dutes a terme al llarg de 2 anys. Durant l’any 2022 es va pretendre recuperar el ritme interromput, implementant més accions formatives de sensibilització per a 750 estudiants i adreçant-se a tota la comunitat educativa, tant a través del manifest com de les accions, fins a aconseguir arribar a unes 8.000 persones.

Pel que fa a l’impacte del projecte, s’ha observat un augment de les comunitats de rèptils, amfibis, aus i mamífers, una disminució de les espècies invasores i un predomini de les espècies autòctones. També s’ha constatat una reducció gradual de la sedimentació dels rius que s’han regenerat, un augment de la biodiversitat i un major ús d’aquests espais per part de la ciutadania per passejar durant el temps de lleure.

Amb la participació activa de la població, també s’ha incrementat el nombre de comunicacions que la ciutadania adreça al municipi per notificar anomalies detectades, com ara la presència de residus i la detecció de pudors. En aquest sentit, la ciutadania activa ha esperonat l’Administració a fer una vigilància més rigorosa dels espais, que s’ha concretat en la creació d’una brigada específica de Guardes Fluvials.

La missió de l’Ajuntament de Loures és continuar defensant la vida dels rius i els ecosistemes riberencs, procurant sempre millorar les actuacions i les intervencions, així com innovant en els mètodes de sensibilització, educació i participació ciutadana en l’àmbit de la conservació dels recursos hídrics.

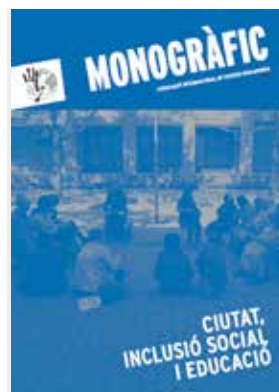
Col·lecció de monogràfics

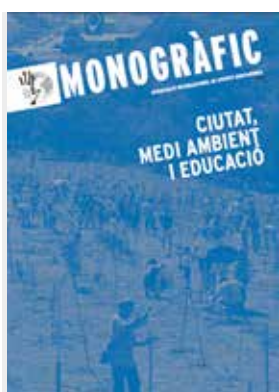
Nº 7
Ciutat, Cultura
i Educació

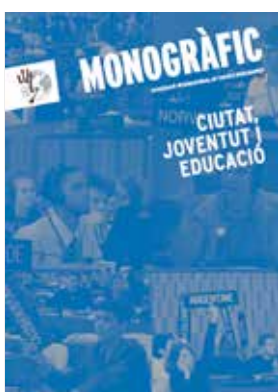
Nº 6
Ciutat, Convivència
i Educació

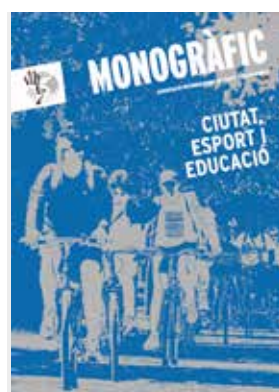
Nº 5
Ciutat, Inclusió Social
i Educació

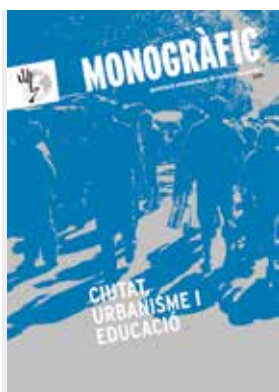
Nº 4
Ciutat, Medi Ambient
i Educació

Nº 3
Ciutat, Joventut
i Educació

Nº 2
Ciutat, Esport
i Educació

Nº 1
Ciutat, Urbanisme
i Educació

INTERNATIONAL ASSOCIATION OF
Educating Cities
ASSOCIATION INTERNATIONALE DES
Villes Éducatrices
ASOCIACIÓN INTERNACIONAL DE
Ciudades Educadoras
ASSOCIACIÓ INTERNACIONAL DE
Ciutats Educadores

“Una educació en l’ètica i el dret a la cura –i a cuidar de manera digna– podria actuar com a palanca per a la construcció d’una xarxa en què totes les persones i agents socials siguin corresponsables de la cura i de la regeneració permanent del benestar; una xarxa en la qual les vides cuidades no ho siguin a costa d’altres vides –humanes o no humanes.

Yayo Herrero

Antropòloga, educadora social,
professora i activista ecofeminista.

**Ajuntament
de Barcelona**